

פגישה, חצי פגישה

פסיפס של אחרים

סיביל היילברון | מריה גרצקי | זהר צור

# פגישה, חצי פגישה

## פסיפס של אחרים

### Kaleidoscope of the Others

סיביל היילברון | מריה גרצקי | זהר צור | מוקי צור

עורך לשוני: הן היילברון

עיצוב העטיפה: נעמי מורג

צילומים: סמדי מלמד (עמ' כריכה 170, 183)

וחן בויאר (עמ' 12, 17, 18)

בית הדפוס: דףאור יקיר פרינט בע"מ

מספר: ISBN 978-965-599-720-0

© כל הזכויות שמורות למכללת כנרת



## תוכן העניינים

7.....	פתח דבר מוקי צור
10.....	נסרין לוקוס
13.....	מבוא מריה גרצקי וסיביל היילברון

### הסטודנטים מספרים:

19.....	לימודים? בשביל מה אני צריכה את זה?
25.....	במשפחה קראו לזה "מזל רע" נולדה בת
30.....	מכללה קטנה שפותחת שער לעיר הגדולה
34.....	החלום שייעדו לי והחלום שלי
38.....	לבוש מוזרני וכיסוי ראש מסורתי
42.....	השמלה הקצרה שחשפה את הדילמה
45.....	לחיות במוזרות מתגלגלת בקיבוץ
49.....	בין נישואים ללימודים
53.....	כל הילדים נולדים עם כנפיים
56.....	הבנתי שהמלחמה שלי היא מלחמת צדק
62.....	מסע אל הלא נודע, הלא מוכר
67.....	מילדות אידיאלית לקונפליקט בין עדות
73.....	כאילו יופי ושיער מתולתל זה לא דרוזי
77.....	בסוף השירות הצבאי הגיעה המכה
82.....	להיאבק למען השלום זו לא פוליטיקה
87.....	קשרים משפחתיים בין סוריה לישראל
91.....	משפחה גדולה שומרת על הגולן
100.....	האם אזרחות ישראלית או סורית?

פגישה, חצי פגישה  
פְּגִישָׁה, חֶצִי פְּגִישָׁה, מִבֶּט אֶחָד מְהִיר,  
קִטְעֵי נִיבִים סְתוּמִים - זֶה דִּי...  
וְשׁוֹב הַצִּיף הַכֹּל, וְשׁוֹב הַכֹּל הַסְּעִיר  
מְשַׁבֵּר הָאֲשֶׁר וְהַדָּוִי

רמ

# פתח דבר

## מוקי צור

כשאדם יוצא מביתו, מהקהילה בה גדל אל בגרותו הוא נקלע בין הרבים. הוא פוגש אנשים שונים ממנו, שבאו מתרבויות אחרות משלו. הוא מחפש תשובות ונקודות מוצא לגיבושו האישי והחברתי בעולם שמתגלה לפניו או בתוכו פנימה. מתעוררות בו שאלות בנוגע למיקומו בחברה, שאלות של התמודדות עם חלומות עתידיים ועם מסורות שירש. הוא מבקש לקבוע לעצמו עוגנים שיעניקו ביטחון וגם מפרשים שיובילו אותו לאופקים חדשים.

במדינת ישראל חלק ניכר מהצעירים פוגשים את השונים מהם במסגרת הצבא, אך זוהי מסגרת בעיקר ליהודים, ובפרט ליהודים שאינם חרדים. מסגרות בהן פוגשים צעירים מכל קצוות החברה הן בתי סוהר ובתי חולים. אך בדרך כלל מסגרות אלה לא מאפשרות דיאלוג חברתי, וגם לא מתיימרות לקדם דיאלוג כזה.

המכללות הן אחת המסגרות הייחודיות המקיימות פגישה בין כל החוגים החברתיים תחת חסות של לימוד מקצועי, מפגש רוחני, וליווי חינוכי. האם מסגרת זו מחוללת דיאלוג או עימות בין סטריאוטיפים? אולי גם וגם? ביקשנו מסטודנטים לשמש עדים, לפרוש בפני עצמם ובפני זולתם משהו מהפגישה המיוחדת המתחוללת במכללה המשקפת את ריבוי הפנים של החברה הישראלית. הפנייה אל הסטודנטים הייתה בקשה לכתוב מעין אוטוביוגרפיה: אוטוביוגרפיה של אנשים בראשית חייהם הבוגרים, המתעדת את נקודת הפתיחה של החיים הבוגרים, ולא את הסיכום שלהם. זוהי אוטוביוגרפיה נלהבת, כואבת, נבוכה. אין בה עקבות לדרך ארוכה אלא לילדות ונעורים. הפניה לכתוב מסמכים כאלה אמנם מבטאת אמון ועניין בסטודנטים, אולם הסטודנטים מודעים למזמין וכותבים לו. הם חושבים מה חשוב למזמין אך לשמחתנו גם מגלים מה חשוב להם. הפניה לכתובה נעשתה באופן פתוח. לא נקבע לה סגנון או נושא, לא נקבעה דרך ביטוי מכוונת. הפניה הייתה אל הרבים. התוצאה היא מסמך המורכב מסגנונות רבים וחושף עניינים שונים. יש שביקשו לערוך מסע פסיכולוגי,

106	רחוק מהבית גיבשתי זהות .....
111	מהמושבה אל העולם ובחזרה .....
119	המפגש הדגיש את ההבדלים .....
123	שבתי לתרבות הרוסית .....
129	מעברים מן הכפר אל העיר .....
134	חזון בכפר מסורתי .....
138	מגיל צעיר ענדתי את הצלב .....
143	פלסטינית ישראלית פעילה .....
148	האהבה מחייבת חטיפה .....
160	בין הלכידות החברתית לגילוי היחיד .....
164	מלחמה על הכוס המלאה .....
168	לא מאבדת את התקווה .....

## סיפורי העורכים

171	מ(י) מתנדבת לפרופסור ? סיביל היילברון .....
	”איזה גזענות את חווה יא בלודנה”: חוויות של דור ראשון להשכלה גבוהה באקדמיה מריה גרצקי .....
174	אמא לתואר ראשון   זהר צור .....
179	מדיפלומטיה לאיש חינוך   מוקי צור .....
182	

## אחרית דבר

184	.....
-----	-------

יש שהדגישו את הקשרים הצומחים בתוך המשפחה בה גדלו. יש המגלה את דעתו על הדילמות של עדתו או של כפרו, יש המבקשים להצהיר על עמדתם הפוליטית. חלק שכתבו בלשון אני, אחרים בלשון סופר יודע כל המציג סיפור אובייקטיבי. היו כאלה שהמלאכה הייתה להם קלה יחסית כי כתבו על כך בעבר או בגלל המטען העברי העשיר, ויש שניסחו עצמם בעברית שאינה שפת ילדותם ותלמודם. מלאכת העורכים ניסתה לשמור, עד כמה שאפשר, על דרכי הביטוי השונות מבלי לתת למחסומי השפה להפריע.

הספר הוא ספר מן הגליל. המכללה ממוקמת בעמק הירדן וכוללת סטודנטים מאזור נרחב. לאזור הזה שורשים תרבותיים מאד מגוונים. חיים בו בני קהילות רבות הנושאות מסורות היסטוריות עמוקות. ארץ ישראל והגליל בתוכה היא מולדת וארץ מעבר. היא כוללת מקומות קדושים ואתרי מלחמות, עיי חורבות ודרכים, גבולות וחלקות אדמה.

האזור בו צמחה המכללה, ספוג תרבות של דורות רבים. הידועים יותר הם חכמי המשנה והתלמוד במאה הרביעית והחמישית והידועים הרבה פחות, הם גולי המרד האלג'ירי לעצמאות שגלו לאזור במאה התשע עשרה. עברו באזור יהודים חסידים ומתנגדים ספרדים ואשכנזים, פעלו בו עדות נוצריות שונות ומיסיונרים, היו בו וחיים בו ערבים, בדואים ופלחים, צ'רקסים ודרוזים, חלוצים חברי קיבוצים, מושבים, בני הכפר והעיר אנשי עמק הירדן ורמת הגולן.

הסטודנטים במכללה נושאים את מגוון התרבויות הללו. הם נושאים צלקות של עימותים בין קהילתיים ומלחמות בן מדינות ואימפריות. במכללה נפגשות תרבויות רבות, אך הסטודנטים הם לא רק צאצאים של תרבויות, לא רק נושאי אורח החיים של משפחתם. הם אימהות ואבות לעתיד מתגבש, לעמידה משותפת בפני הלא ידוע. העתיד קורא להם, מאיים עליהם, מציב אותם עם המסורת ומולה. במכללה הם מכינים את עצמם, מקצועית והשכלתית, לקראת התמודדות עם העתיד. התמודדות זו נראית לפעמים בלתי אפשרית, ומעוררת יותר קונפליקטים מבריתות. ואולי יותר מכול, היא מעוררת שתיקות ובריחות מהתמודדות. אנו ביקשנו להתייבב מול האתגר של מפגש מודע של הסטודנט עם עצמו ועם שכניו, לבדוק את הגשרים ולעודד את בנייתם וחיזוקם. העורכים לא הסכימו עם כל מה שכתבו הכותבים. חלק מהדעות המובאות כאן אינן בקונצנזוס, חלק אפילו זר, אך היה לעורכים חשוב לתת ביטוי חופשי.

בעוד שנים, הכותבים והכותבות הצעירים אולי ישובו לקרוא את הטקסטים שלהם, ויכללו לכתוב דברים שונים. הפרספקטיבות ישתנו, ועדותם הצעירה תהיה כאבן המצינית מרחק דרכים.

מכללת כנרת נולדה לפני כחמישים וחמש שנים (1965) כמקום לימוד לוחיתקי עמק הירדן שביקשו ללמוד אחרי יום העבודה. המושג פנסיונר עוד לא היה קיים. כל אחד עבד כמה שהיה יכול אך רבים לא הסתפקו בעבודה. הם הגיעו אחר הצהריים ללמוד. המכללה קשרה את עצמה לאוניברסיטת בר אילן מתוך רצון להתחבר למקורות התרבותיים היהודיים. עיקרה היה לימודים במדעי הרוח והמדעים.

לאט לאט, היא שינתה את פניה והחלו להגיע אליה צעירים מכל האזור. מסלול הלימודים הפך לאקדמי מקצועי. היא הייתה חלק ממהפכת המכללות שהחלו לפנות לציבור רחב, מדגישות את הצד המקומי, ומפגישה בין תרבויות שונות.

ספר זה הוא קריאה לתקווה. הוא קורא להעמיק את הלימוד העצמי של הסטודנטים שלנו אך גם קורא לחברה הישראלית להעמיק בעצמה, ליצור שיח פורה בין השונים, להקים גשרים הכרחיים לקידום האדם והחברה. נראה היה לעורכים כי יש לקרוא לחברה הישראלית להעמיק את הקשרים בתוכה, להיות עם צעירה ולעודד אותם לפרוץ באחוה ומתוך ראייה עצמית ביקורתית וחופשית ככל האפשר. לא צנזרנו את הדברים. כל אחד הביע את נקודת מבטו. רוב רובם של הכותבים אינם רואים את עצמם כסופרים. השתדלנו לערוך את הדברים מתוך אמונה עמוקה בזכותם של הסטודנטים לבטא את עולמם ואת עמדתם, הפניה אל הסטודנטים נעשתה במסגרת של לימודים סוציולוגיים.

פרופ' סיביל היילברון ומריה גרצקי יזמו את הפרויקט במסגרת קורס במחלקות למדעי ההתנהגות וחינוך וקהילה בין השנים 2018-2020 במכללת כנרת. זהר צור שימשה כעוזרת הוראה והייתה שותפה פעילה בהכנת הספר.

דרכנו לפרויקט והתבוננת שלמדנו מסיפורי הסטודנטיות והסטודנטים, יובאו בפרק המבוא של הספר.

## בספר הזה יש מקום לכולם

"הרגע כשאגדל אהיה אסטרונוט, אלך על הירח ואולי אם יהיה לי קצת זמן פנוי אעבור דרך מאדים להביא מתנה יפה לאמא שלי", משפט המכיל בתוכו את חלומותיו ושאיפותיו של סטודנט ממכללת כנרת ומופיע באחד הסיפורים המרתקים שאפשר לקרוא בספר זה. הסטודנט שכתב אותו הכניס את כולנו לעולמו ולחלומותיו. הוא יכול לעבור ליד כל אחד מאתנו בלי לדעת שהוא זה שכתב את המשפט מחולל התקוות הזה. יש בספר הזה מקבץ סיפורים של קבוצת סטודנטים וסטודנטיות ממכללת כנרת, סיפורים שיש בהם חלומות ושאיפות לצד היסטוריה משפחתית ולצד אמונות ואידיאלוגיות בנוסף לסיפורים שיש בהם את המסע הקשה שצעירות ערביות עשו בשביל ללמוד ולהגיע לאקדמיה. הצעירות הללו המתמודדות גם עם התנגדויות מצד משפחתן וגם עם המפגש החדש במכללה, מפגש עם האחר, עם השפה העברית והחיים הסטודנטיאליים רחוק מהכפר, רחוק מההורים.

**בספר זה יש מקום לכולם.** כשקוראים את הסיפורים עולה המחשבה מה הקשר בין ילידת כפר מוסלמי לבין ילידת קיבוץ של השומר הצעיר, או בין צעיר דרוזי מרמת הגולן הסורית לבין מזכ"ל תנועת הקיבוצים? מה מחבר ביניהם? החיבור הוא הסיפור של כל אחת ואחד מהם, אלה שהצליחו ליצור ביחד את הפסיפס של המקום הזה, פסיפס צבעוני ומורכב מאוד.

הקונפליקט הלאומי רב השנים מקשה על היכולת לקיים קשרי קהילה רגילים בין כל אזרחי המדינה, ובעיקר בין האזרחים הפלסטינים-הישראלים לבין היהודים. לכן, הספר הזה הוא יוזמה מבורכת שיצרה מרחב למפגש שוויוני, מפגש שבמציאות היומיומית של מדינת ישראל יהיה קשה לקיים. הספר מציג את סיפוריהם של נשים וגברים ערבים ויהודים מתרבויות שונות החיים בקיבוץ, בכפר, במושב, בעיר או בעיירה קטנה.

בחלק מהסיפורים, בעיקר סיפורן של הסטודנטיות הערביות, חזרתי הרבה שנים אחורה לתקופה בה התחלתי להיות סטודנטית באוניברסיטת בן גוריון בנגב, צעירה בת 18 המגיעה מכפר יסיף בצפון לקצה הדרומי של הארץ ונפגשת בפעם הראשונה עם החברה הישראלית, עם הקושי השפתי בלימודים, ועם יחס אחר מצד החברה היהודית המייצגת את הקונצנזוס הלאומי. בין סיפוריהן של הסטודנטיות היהודיות והערביות יש הרבה דמיון, אבל יש גם הבדלים גדולים. למרות השנים הרבות שעברו מאז היותי סטודנטית, התרגשתי לקרוא סיפורים על התמודדותן של נשים

ערביות שיצאו ללימודים למרות התנגדות המשפחה. מצאתי את עצמי בסיפורה של הסטודנטית היהודייה שגדלה על ערכי הסוציאליזם וחיי השותפות בקיבוץ והאכזבה שלה שאולי הערכים האלה חלפו מהעולם. היא החזירה אותי לחינוך הסוציאליסטי שקבלתי בבית ובתנועת הנוער והתחברתי אליה ואל הכאב שלה לנוכח התרחקות החלום לבנות עולם טוב יותר, עולם של צדק, שוויון ואחוות עמים.

האתנוגרפיה יצרה בשבילי מעין מרחב חדש לדיאלוג ולנרטיבים השונים. זהו מרחב אולי פחות מאיים מהמפגש פנים אל פנים, זהו מפגש הכנה לקראת מפגש אמיתי פנים אל פנים שמטרתו להכיר את האנשים מאחורי הסיפורים. יש שוני רב בין הסיפורים ויש אמירות לא פשוטות על המציאות, בעיקר מציאות חייהן של הסטודנטיות הערביות והיהודיות השייכות לשני לאומים החיים בקונפליקט. אבל בסיפוריהן של הנשים האלה יש הרבה חיבורים המבוססים על היותן נשים המתמודדות מול חברה פטריארכלית, שוביניסטית, חברה המדירה בשל מראה גוף או בשל זהות ושייכות. לצד סיפורן של הסטודנטיות יש את סיפורם של מעט גברים המשתתפים בספר זה. הסיפורים האלה מאוד משכו אותי, בעיקר בגלל שהם מספרים על ילדותם ועל תוכניותיהם, ומדווחים על ההתפכחות בעקבות אירועים שקרו בדרך, כמו השירות בצבא. הם מספרים על הציפיות והאכזבות שלהם, על מה עיצב את זהותם.

בסיפורים האתנוגרפיים המוצעים בספר זה ניתנת ההזדמנות לקרוא ולהכיר את הסיפור של האחר הערבי או היהודי, להגיע לציפור נפשם, להזדהות, לשמוח או להיות עצוב, להכיל ולהכיר עוד רבדים בחיי האנשים סביבנו.

לבסוף, מאוד חשוב לזכור שכל האנשים באים מתוך הסיפורים מהמרחב שלהם, מהעבר, מהלא מודע הקולקטיבי וממארג של קשרים בין החוויה הפרטית לחוויה הקולקטיבית והאוניברסלית. אנשים הם גם תוצר של קשרים היסטוריים, וכך אפשר ללמוד על הקונפליקט הפוליטי והתרבותי ולראות באחר באדם.

### הכרזה

### נסרין מורקוס

**נסרין מורקוס** היא ילידת כפר יסיף, אשת חינוך ומנחה קבוצות. מפתחת תוכניות לקהל מגוון בתחום החינוך ובתחום המגזר השלישי והציבורי. מדריכה פדגוגית ורכזת התנסות מעשית במסלול העל יסודי בפקולטה לחינוך במכללת אורנים. אמא לשני בנים וגרה בנוף הגליל.

# חוויות סטודנטיות בפרויקט האקדמי, החברתית והגאוגרפית של ישראל

## מבוא

### מריה גרצקי וסיביל היילברון

עבודתנו המשותפת החלה בשנת 2018 במסגרת קורס שפיתחנו יחד, סיביל היילברון בתור מרצת הקורס ומריה גרצקי בתור עוזרת הוראה. שאלנו את עצמנו איך להפוך את חומרי הלימוד הסוציולוגיים הביקורתיים ואת התיאוריות הגלובליות הגדולות על תהליכי ניאוליברליזציה וגלובליזציה בעולם בכלל ובמערכת ההשכלה הגבוהה בפרט, לכאלו שיהיו קרובות ורלוונטיות לעולמם היומיומי של הסטודנטיות. כך פיתחנו את הקורס הנקרא "מחשבות סוציולוגיות - גלובליזציה, הגירה ורב-תרבותיות" שאליו הצטרפה בשנה שלאחר מכן זהר צור כעוזרת הוראה. מטרת הקורס הייתה לחשוף את הסטודנטיות למציאויות ותופעות אוניברסליות וגלובליות לצד הדגשתן של היבטים מקומיים היחודיים לסביבות החיים של הסטודנטיות. השתמשנו במדיות דיגיטליות ובטיולי שטח כדי ללמוד על מגוון התרבויות המתקיימות זו לצד זו בין כותלי המכללה - מנצרת, דרך מג'אר ועד לפקיעין. הקורס הפך לחלק מתוכנית החובה ללימודי תואר ראשון עבור סטודנטיות. במחלקה למדעי ההתנהגות ובמחלקה לחינוך וקהילה וללימודי תקשורת.

המיקומים החברתיים של כל אחת מאיתנו - סיביל כדיקנית וחוקרת וותיקה שהיגרה לארץ מגרמניה בצעירותה, מריה כחוקרת בתחילת דרכה, דור ראשון להשכלה גבוהה שהגיעה לישראל מקזחסטן וזהר כחוקרת צעירה בת קיבוץ עין גב - השתלבו בתכני הקורס ותרמו לדיון הרב תרבותי המורכב בכיתה.

המטלה הסופית של הקורס הייתה ליצור סציו-אנליזה עצמית, כלומר תיאור ביוגרפי של הסיפור האישי, השזור בתוך ההקשרים החברתיים, המשפחתיים, הלאומיים והגלובליים. הסטודנטיות והסטודנטים התבקשו לשלב בין הסיפורים וחומרי הקריאה, הסרטים והתוכניות שנידונו בקורס, לבין חוויות החיים האישיות היומיומיות שלהן. הם במכללת כנרת (ומחוצה לה). מתוך סיפורים אלה, בחרנו במקבץ מצומצם המתפרסם בספר זה. מלאכת הבחירה הייתה קשה, כיוון שכל סיפור מבטא קול



צילום: תן בויאר



ייחודי ואישי, שיש לו מקום להישמע. אולם בסופו של דבר, נאלצנו לבחור ב-30 סיפורים בלבד שנכנסו לספר זה. הבחירה נעשתה לא רק על בסיס קריטריונים של ייצוגיות למגוון הקבוצות שאליהן משתייכים הסטודנטיות, אלא גם מתוך הניסיון להביא קולות אותנטיים המאפשרים לזהות עוגני משמעות בולטים בחוויות הסטודנטיות שפריפריה. מלאכת הבחירה נעשתה בעזרתה הרבה של זהר צור.

כוונתנו בעריכת הספר, איננה לתת פרשנות או לנתח את סיפוריהם האישיים של הסטודנטיות, אלא לתת להם קול ובמה, וכן למקם אותם בקונטקסט חברתי ותרבותי של הפריפריה הישראלית, תוך הדגשה בפני הקורא כי סיפורים אלו הם דוגמאות בודדות מתוך מגוון הפרספקטיבות וחוויות החיים של סטודנטיות. במכללה הציבורית פריפריה בישראל.

המכללה האקדמית כנרת, בה לומדות ולומדים הסטודנטיות. שסיפוריהם נפרשים בספר זה, היא מכללה ציבורית בה לומדות ולומדים כ-3,000 סטודנטיות. ים בתארים ראשונים ושניים. המכללה הוקמה בשנת 1965 על ידי המועצה האזורית עמק הירדן, בפינה הדרומית של אגם הכנרת, סמוך לצומת צמח ושירתה בעיקר את תושבי האזור. עם השנים, החלו להגיע אליה סטודנטיות. ים ממקומות מרחבי הארץ, כולל סטודנטיות וסטודנטים מהכפרים הערבים השכנים, עולים חדשים, דתיים, חילונים ועוד. כמו במכללות ציבוריות אחרות הנמצאות בפריפריה הישראלית, סוגיות של גיוון, דור ראשון להשכלה גבוהה, ואוכלוסיות מוחלשות מבחינה סוציו-אקונומית מהווים ציר מרכזי בחיי המכללה היום יומים. תהליכי המסחר וניאוליברליזציה בישראל אשר אינם פוסחים על המכללה, מבליטים את החשיבות של סוגיות אלו.

אי-השוויון בהכנסות בקרב אזרחי ישראל הוא מהגבוהים בעולם. אי-שוויון זה, הנמדד לרוב על ידי מקדם ג'יני (Gini Coefficient), גבוה יותר רק בצ'ילה, מקסיקו, ארצות הברית ותורכיה. בשנת 2019 ההוצאה הציבורית בישראל עמדה על 39.8% מתוך התוצר הלאומי - שיעור נמוך משמעותית מהמוצע הנהוג ביתר מדינות ה-OECD, העומד על 42.1%. בישראל, בדומה למדינות אחרות המנהיגות כלכלת שוק ניאוליברלית, הפרטת ההשכלה הגבוהה התרחבה לאורך העשורים האחרונים והובילה לשתי מגמות: ייסודן של מכללות פרטיות שהפכו לשחקן מרכזי בגזרת ההשכלה הגבוהה בישראל, והפחתת התמיכה הממשלתית במוסדות האקדמיים הציבוריים ובמכללות הציבוריות. מכללת כנרת, הממוקמת בפריפריה הגיאוגרפית של ישראל, היא בין המכללות הציבוריות הללו.

הפריפריה הישראלית מושפעת מהשלכות המדיניות הניאוליברליות במיוחד ומאופיינת במחסור במשאבים, מיעוט הזדמנויות תעסוקתיות והיעדר מוביליות חברתית. ההבדלים בין המאפיינים החברתיים של המרכז והפריפריה מייצרים אתגרים רבים עבור מוסדות ההשכלה הגבוהה, מערך הסגל ואוכלוסיית הסטודנטים. מרבית הסטודנטים באוניברסיטאות מגיעים מרקע מעמדי וחברתי שונה מזה של הסטודנטיות. ים במכללת כנרת, או של מכללות פריפריאליות אחרות, ועל כן מייצרות חוויות אקדמיות ולימודיות שונות. בספר זה ביקשנו להאיר את מציאות החיים המורכבת של סטודנטיות. ים מהפריפריה הישראלית, אשר לומדות. ים במכללה ציבורית, על ידי מתן קול לסיפוריהם האישיים. על כן, ביקשנו מהם לכתוב את סיפוריהם בעצמם.

הידע המיוצר באקדמיה משפיע על מגוון תחומי החיים החברתיים - החל מהשיח הציבורי והתקשורתי ועד עיצוב מדיניות. כמו כן, לזכאות לתואר אקדמי השפעה ניכרת על סיכויי החיים והאפשרויות הפתוחות בפני צעירים בישראל. לאור זאת נראה שיש חשיבות עצומה בפתיחת שערי האקדמיה לאוכלוסיות מגוונות מהפריפריה ולהשתתפותן הפעילה בתהליכים של ייצור הידע.

מהפכת המכללות האקדמיות שהתרחשה בישראל בשנות ה-90 הובילה לגידול עצום במספרי הסטודנטים ולגיוון הרכב הסטודנטים הלומדים במוסדות ההשכלה הגבוהה ובייחוד במכללות. עם זאת, מחקרים עדכניים חושפים כי למרות הרחבת הנגישות ללימודים, אי השוויון האתני, הלאומי והמעמדי שועתק גם אל תוך מערכת ההשכלה הגבוהה. הדבר בא לידי ביטוי בפערים בין אוניברסיטאות למכללות, בין מכללות פרטיות לציבוריות, ובין מוסדות אקדמיים במרכז הארץ למוסדות אקדמיים בפריפריה.

לאור התגברות תהליכי הניאוליברליזציה במערכת ההשכלה הגלובלית והישראלית בפרט, האקדמיה הישראלית הממוקמת בפריפריה, משקפת ביתר שאת את יחסי הכוח והפערים בין קבוצות חברתיות שונות ובין המרכז לפריפריה. בהקשר זה, בולטים במיוחד פערי אי השוויון בין סטודנטים ערבים ויהודים, ובין סטודנטים צברים לסטודנטים מהגרים ובני מהגרים.

החוויה התרבותית השונה של סטודנטיות. ים בפריפריה הישראלית באופן כללי, ובפרט של אלו הלומדים במכללת כנרת, מציעה נקודת מבט נוספת על השיח האקדמי על אודות הצורך בגיוון בהשכלה אקדמית בישראל. סיפוריהם האישיים



והסטודנטיות "האחרים.ות". אחת הסטודנטיות תיארה זאת בביוגרפיה שלה דרך סגנונות הלבוש השונים של הסטודנטים והסטודנטיות שפגשה לראשונה וניסחה זאת כ"נוף אנושי מגוון שמעולם לא ראיתי קודם".

מטרתו של ספר זה היא לשפוך אור על חוויותיהן. של סטודנטות במכללות פריפריאליות, 'דור ראשון להשכלה גבוהה' באקדמיה, ולחשוף את האתגרים והקשיים שהן ניצבות. ים מולם בדרך להשגת תואר אקדמי.

## עורכי הספר

**סיביל היילברון**, פרופ' לסוציולוגיה ארגונית. מעורבת במחקרים לאומיים ובין לאומיים בתחום היזמות כעת משמשת כדיקנית בית הספר למדעי החברה והרוח במכללת כנרת. סיביל הגיעה לישראל מגרמניה בתחילת שנות ה-80 בתור מתנדבת בקיבוץ ברקאי.

**מריה גרצקי**, דוקטורנטית במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת בן גוריון בנגב. מלגאית תכנית המצוינות - אריאן דה רוטשילד לתלמידות דוקטורט. חוקרת את תהליכי הדיגיטליזציה של השכלה אקדמית והמפגש בין חברות הייטק חינוכיות לאוניברסיטאות מחקר. בוגרת תואר ראשון בלימודי ארץ ישראל מכללת כנרת ותואר שני בסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

**זהר צור**, תלמידת מחקר ללימודי הגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי חופין, בוגרת תואר ראשון בחינוך וקהילה במכללת כנרת. זוהר משמשת כעוזרת הוראה ראשית בבית ספר חברה ורוח במכללת כנרת. חברת קיבוץ עין-גב.

**מוקי צור**, חבר קיבוץ עין-גב, עורך ומחנך, שימש בעבר כמזכיר התנועה הקיבוצית. חוקר ההתיישבות העובדת

של הסטודנטיות. ים חושפים את כובד המשקל שיש לרקע החברתי של הסטודנטית על חוויית הלימודים שלה. ו. במוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל.

הסיפורים נעים בראש ובראשונה סביב צירי המסע והאתגרים האישיים והחברתיים של סטודנטים וסטודנטיות בפריפריה בדרך לרכישת השכלה גבוהה. סיפוריהן. מעידים כי לימודי תואר ראשון, שהפכו למסלול נורמטיבי מקובל בישראל, אינם מובנים מאליהם לרבים מצעירי הפריפריה בישראל. מרבית הסטודנטיות. ים המספרות. ים את סיפורן. ים בספר זה משתייכים לקטגוריית 'דור ראשון להשכלה גבוהה', כלומר, הם הראשונים ממשפחתם ללמוד תואר אקדמי. עובדה זו מקשה ומאתגרת את נקודת הפתיחה של הסטודנטים, בנוסף למיקומם החברתי-כלכלי הנמוך ולמגורים בפריפריה החברתית והכלכלית בישראל: הסטודנטים מתארים כיצד המסע לרכישת השכלה גבוהה הופך לא פעם למסע עטור בדידות, בו אין להם תמיכה, הקשבה או מקור לייעוץ מצד המשפחה והסביבה הקרובה.

כחצי מהסטודנטיות. ים המציגות. ים את סיפוריהן. ים בספר זה מגיעות. ים ממשפחות מסורתיות (מוסלמיות, נוצריות או יהודיות). אורח החיים המסורתי-משפחתי נושא עמו מתחים וקונפליקטים הסובבים את ההחלטה ללמוד במערכת ההשכלה הגבוהה. סטודנטים אחדים מתארים חוסר תמיכה מצד בני משפחה שמסתייגים מהרעיון כי השכלה גבוהה מובילה להצלחה בחיים. סטודנטיות. ים אחרות. ים מספרות. ים על התנגדות אקטיבית יותר מצד המשפחה המגולמת בקונפליקט ערכי ורעיוני בין אורח החיים המסורתי לבין אורח החיים הסטודנטיאלי. למשל, הציפיות והתפקידים המיוחסים לנשים באותן משפחות, כמו חתונה בגיל צעיר, דאגה לבני המשפחה ותחזוקת הבית, מתנגשים לעיתים קרובות עם אורח החיים האקדמי האינטנסיבי ועם הרעיונות הליברליים, הביקורתיים והפמיניסטיים שאליהם נחשפות הסטודנטיות. ים במהלך הלימודים.

מרבית הסטודנטיות. ים העידו כי התחלת לימודי התואר הראשון הכילו גם את המפגש הראשון שלהן עם אוכלוסיות מגוונות מבחינה אתנית, לאומית ומעמדית והיציאה הראשונה ממבנה החיים הסגרגטיבי (המפריד, מבדיל) שבו גדלו. מפגש בין-תרבותי כזה, המזמן פוטנציאל עצום להרחבת הידע ושיתופי פעולה מפרים, מכיל גם אתגרים, קשיים ומתחים בדרך לרכישת השכלה גבוהה. עבור לא מעט מהסטודנטיות. ים מפגשים אלו מזמנים התמודדות עם סטיגמות וסטריאוטיפים: הן של אחרים כלפיהם והן שלהם כלפי אחרים. אחד הנושאים החוזרים שעלו בהקשר זה בסיפורים שלפנינו קשור בפרפורמנס התרבותי (מצג, ביצוע, הצגה) של הסטודנטים

\*כל השמות המופיעים בסיפורי הסטודנטים, כולל שמות המקומות הם שמות בדויים. הצילומים נועדו לאילוסטרציה בלבד ולמצולמים אין כל קשר לסיפורים.

## לימודים? בשביל מה את צריכה את זה? ראיה גלל

קוראים לי ראיה גלל, אני בת 24 וגרה בכפר אלרומאנה. אני מגדירה את עצמי כערבייה נוצרייה שגרה במדינת ישראל. יש לי אבא ואמא, אחות שהיא יותר גדולה ממני בשלוש שנים ואח תאום.

בסיפור אישי זה, ברצוני לדבר על המשפחה שלי ולהתייחס גם למשפחה הגרעינית וגם למשפחה המורחבת. אתייחס אליהן בכמה נקודות שונות, וכל זה על מנת לדבר על עצמי ועל הזהות שלי.

נולדתי למשפחה שהמצב הסוציאקונומי שלה טוב יחסית למשפחות אחרות. כשהייתי קטנה המצב לא היה כזה ואני זוכרת שהיו לנו קשיים כלכליים. אבא שלי סיפר לנו שלפני שהוא התחתן הוא עבד בכל מיני עבודות ולא היתה לו עבודה יציבה. מצב זה נמשך כמה שנים גם לאחר שהוא התחתן. לאבא ואמא בשנות הנישואים הראשונות לא היה בית משלהם והם גרו אצל סבא וסבתא (ההורים של אבא שלי). כך חיינו במשך שבע שנים. אחר כך סיימו את הבנייה של הבית שלנו, שבו אנחנו גרים עד היום. כשעברנו לביתנו הנוכחי אחותי הגדולה הייתה בת שש ואני ואחי התאום היינו בני שלוש. אני זוכרת עד היום שכשהייתי בכיתה ב' אבא שלי נסע לסנגל שבאפריקה לצורך עבודה. הוא עבד בחברה שמייצרת טחינה והעובדים היו נוסעים לאפריקה כדי להביא שומשום. הוא נשאר שם חצי שנה בערך ויום אחד, בערב חג

צילום: תן בוואר



המולד, הוא עשה לנו הפתעה וחזר. זו הייתה מתנת החג לנו ולכל המשפחה. אחרי זה אבא מצא עבודה בבנק, ומאז הוא עובד שם. נותרו לו שנתיים עד שיצא לפנסיה. במקביל, אמא שלי עבדה במועצה האזורית בכפר שלנו. מצבינו הכלכלי השתפר ואף פעם לא הרגשתי שהיה חסר לנו משהו, גם לי באופן אישי.

מעבר לצרכים הכלכליים, ההורים שלי העניקו חשיבות רבה גם ללימודים שלנו. אבא שלי במיוחד דאג כל הזמן שנלמד וגם כשסיימנו 12 שנות לימוד הוא הקפיד על כך שכולנו נמשיך ללימודים אקדמיים. אני חושבת שהוא רואה בזה חשיבות רבה כי הוא בעצמו חווה כל מיני חוויות של מצוקה בחייו. רק בגיל 49 הוא התחיל ללמוד לתואר ראשון במשאבי אנוש לצורך התקדמות בעבודתו בבנק. הוא למד שלוש שנים וקיבל תואר. לאחר מכן, הוא למד גם הדרכת תיירות, תחום שהוא באמת אהב ורצה לעבוד בו. כשהוא סיים את הלימודים הוא התחיל לעבוד בתחום. הייתי מאוד גאה בו. לראות אותו לומד ומתקדם בגיל מתקדם יחסית זה לא מובן מאליו. ראיתי שהוא מציב לעצמו אתגרים ומממש מטרת שהוא רוצה להגיע אליהן. כל זה לימד אותי המון על החשיבות של למידה והשכלה ועל זה שהלימוד יעניק לי עתיד בטוח. אבא שלי נתן לי המון ביטחון בעצמי והעניק לי את ההשראה ואת הרצון להתפתח ולהתקדם ולהיות מוצלחת בחיים.

בהקשר הזה, אני רוצה לספר על קרובי משפחה שלי. יש לי שתי דודות שלא עובדות. הבעלים שלהן עובדים בעבודות שנחשבות נחותות בהשוואה לעבודות אחרות, כלומר שהשכר שלהם נמוך יחסית. לכן המצב הכלכלי שלהם קצת קשה. הם לא רואים בהשכלה משהו חיוני. עובדה זו משפיעה מאד על הילדים שלהם. בני הדוד שלי תמיד זלזלו בהשכלה שהם מקבלים מאז שהיו בבית ספר ולא השקיעו בלמידה שלהם. הם לא המשיכו למוסדות השכלה גבוהה. עכשיו הם עובדים בכל מיני עבודות ואין להם עבודה אחת יציבה. יש לי בת דודה אחת שאני מאוד קרובה אליה. מאז שהתחלתי ללמוד במכללה היא כל הזמן אומרת לי: "בשביל מה את רוצה את זה? זה רק מביא לך כאבי ראש". משפט זה מבטא כמה מעט משמעות וחשיבות היא מייחסת לעניין ההשכלה. שאר בני דודות שלי גם כך. אני חושבת שהמעגל יסתובב, והם יעבירו את הגישה הזו לילדים שלהם, וכך הלאה. חשוב לציין שזה מתקשר עם מה שלמדנו בקורס על הקשר בין מצב סוציאקונומי והשכלה.

למרות התמיכה של ההורים שלי והרצון שלי ללמוד ולהתקדם, תמיד משהו עמד באמצע הדרך ולא אפשר לי להמשיך וללכת קדימה. תמיד היה לי פחד פנימי, פחד גדול לעשות דברים ולנסות דברים חדשים. פחד זה נובע מהמציאות

שסובבת אותי, מהתלבטויות בנוגע לשאלות מי אני ומה אני, מהיכן באתי. פחד זה נובע מהזהות שלי. מאז ומתמיד גרתי בכפר קטן שנקרא אלרומאנה. אף פעם לא יצאתי ממנו ולא יצא לי לגור במקום אחר. הכפר שלנו הוא כפר ערבי, אין בו תושבים יהודים. הוא מורכב מערבים נוצרים ומוסלמים. בנוסף, הוא רחוק מאזורים אחרים שהם אזורים של יהודים. לכן, מאז שהייתי ילדה קטנה לא יצא לי להתחבר ולתקשר עם אנשים מתרבות שונה מהתרבות שלי. תמיד קיימתי יחסים חברתיים רק עם אנשים שנחשבים "כמוני". בתי הספר שבהם למדתי היו בתוך הכפר ולא מעורבים. רוב התלמידים היו מהכפר וחלק שבאו מיישובים ערבים שכנים. דבר זה גרם לי לעיכובים וקשיים לא מעטים במהלך החיים שלי. מאז שסיימתי את לימודי התיכון רציתי לעבוד ולחסוך כסף, אבל בכל פעם שחשבתי לצאת מהכפר ולעבוד במקום שבו אני צריכה לדבר בשפה העברית לקחתי צעד אחורה משום שלא היה לי ביטחון העצמי. בגלל זה העדפתי כל פעם לחפש עבודה שאני לא אצטרך לדבר בה בעברית.

בתקופה זו רציתי שיהיה מישהו שיתמוך בי ויעודד אותי, מישהו שיגרום לי לצאת מאזור הנוחות שלי ולנסות דברים חדשים. אחותי הגדולה הרבה פעמים היתה מודל לחיקוי עבורי, אך לא בעניינים האלו. ברגע שהיא הייתה צריכה לצאת מאזור הנוחות שלה היא לא עשתה את זה והיא וויתרה לעצמה. ברגע שהיא הייתה צריכה לקבל החלטה חשובה בחייה, כמו מה היא רוצה ללמוד ולאיזה מוסד להשכלה גבוהה היא רוצה ללכת, היא לא בחרה את האפשרות הטובה ביותר בשבילה, אלא החליטה ללכת ללמוד במכללה שמלמדים בה בשפה הערבית. היא ידעה שזה לא יהיה לטובתה אך בחרה את הדרך הקלה. לכן, ברגע שרציתי מישהו שיעודד אותי, לאו דווקא באופן ישיר אלא גם באופן עקיף, לא מצאתי. הרגשתי שגם מצד ההורים שלי זה היה חסר. מצד אחד הם רוצים שנתקדם ונצליח אך מצד שני הרגשתי שאולי הם מעדיפים שנבחר בדרך הקלה ונקווה שהכל יסתדר בהמשך.

אחרי שהתנסיתי בכמה עבודות בתוך הכפר הבנתי שאני לא רוצה להמשיך כך. לא הייתי מרוצה מההחלטות שלי ורציתי לעשות שינוי. לכן החלטתי לחפש עבודה מחוץ לכפר שלי, לחפש משהו שבו אני יכולה ללמוד ולקבל תועלת, גם מבחינת שפה וגם מבחינת כישורים ומיומנויות שונות. בניסיון הראשון לא קיבלו אותי לעבודה. הלכתי למוקד סלקום והם רצו עובדים שיכולים לדבר עברית. בניסיון השני שלי הלכתי לטבריה למצוא עבודה והתקבלתי לחנות נעליים. עבדתי שם שמונה חודשים בערך. זאת הייתה הפעם הראשונה שעבדתי עם יהודים וערבים יחד. כשרציתי להתחיל



ללמוד נאלצתי לעזוב את העבודה. הודות לעבודה בחנות הנעליים, השליטה שלי בשפה העברית השתפרה קצת והביטחון העצמי שלי גבר.  
בהקשר של הלימודים, אני רוצה לדבר על קשיים שהיו לי ולהתייחס גם למערכת החינוך.

החלום שלי תמיד היה ללמוד באוניברסיטה, וללמוד תחום שאני באמת אוהבת ומתחברת אליו. כשהגעתי לתיכון אובחנתי כלקוית למידה, ולכן היו לי קשיים רבים בהתמודדות ובהשתלבות בתיכון. מערכת החינוך לא נתנה יחס ושיטת למידה מותאמים לתלמידים כמוני. זה השפיע על מצב הרוח שלי ועל תהליך הלמידה שלי. למרות הקשיים סיימתי תיכון עם ממוצע בגרויות 98. לאחר מכן רציתי לעשות פסיכומטרי וגם שם סבלתי מקשיים רבים. הייתי איטית בכתיבה, מה שהקשה עלי מאוד משום שהמבחן הפסיכומטרי בוחן בעיקר מהירות ואת היכולת לתפקד תחת לחץ. ניגשתי לבחינה פעמיים, אך לצערי לא קבלתי ציון שיאפשר לי להיכנס לאוניברסיטה. התחלתי לחפש מכללות ונושאים שיאפשרו לי להיכנס ללימודים בלי פסיכומטרי. בהתחלה נרשמתי למכללת אוהלו לחינוך גופני אך הם לא קבלו אותי בגלל ציון יע"ל (בחינת ידע בעברית). המשכתי לחפש כי לא רציתי לחכות עוד שנה. בסוף הגעתי למכללת כנרת ונרשמתי לתואר ראשון בחינוך וקהילה.

בקרוב אהיה בוגרת תואר ראשון בחינוך וקהילה עם תעודת הצטיינות בתחום. למרות קשיי השפה שנתקלתי בהם וגם קשיי ההשתלבות שהיו לי בהתחלה, אני יכולה להגיד שהיום השפה שלי השתפרה מאוד ורכשתי הרבה כלים ומיומנויות שלא הייתי רוכשת בתחומים אחרים. למרות שזה לא היה המקום שרציתי ללמוד בו, לא התחום שרציתי ללמוד בהתחלה, ולמרות שגם לא הייתה לי כוונה להמשיך בו, אני לא מתחרטת ומסתכלת על תקופה זו בחיי באופן חיובי ואופטימי. אני מאוד מרוצה וגאה בהישגים שהגעתי אליהם.

אם לשפוט לפי החוויות שחוויתי עד היום, מערכת החינוך היא גורם משמעותי בהנצחת אי השוויון בין יהודים לערבים. קודם כל, כשהייתי בבית הספר ידעתי שתוכנית הלימודים בבתי הספר היהודיים כוללת הכנה למבחן הפסיכומטרי. אצלנו זה לא היה כך. בנוסף, השפה העברית בבתי ספר שלנו לא קבלה התייחסות הולמת. למדנו רק דברים בסיסיים והיו חסרות פעילויות ותוכניות שיאפשרו מעורבות רב תרבותית. יתר על כן, התפקוד של מערכת החינוך בכלל ושיטת ההוראה שמלמדים בה בכל בתי הספר בארץ היא שיטה לא נכונה ולא מתאימה לכלל התלמידים. כל

אלה מגבירים את אי שוויון ההזדמנויות בין ערבים ליהודים, בין תלמידים "רגילים" לתלמידים בעלי צרכים מיוחדים וכך הלאה. אני חושבת שאם מערכת החינוך הייתה שונה והייתה מיועדת להענקת ידע, כלים, מיומנויות אחרות וגם ערכים שונים, הסיפור שלי היה שונה לגמרי והדרך שלי להגיע לחלומות ולמטרות שלי הייתה קלה יותר.

בנוגע לזהות שלי, אני מעוניינת לשתף בעוד דבר שהעסיק אותי בתקופה מסוימת בחיי. כפי שצינתי בתחילת הדברים, אני מגדירה את עצמי ערבייה נוצרייה שגרה במדינת ישראל. כשהייתי קטנה היו לי הרבה קונפליקטים בנוגע לזהות שלי. לא הרגשתי שאני יכולה לתת לעצמי הגדרה אחת. לפעמים הגדרתי את עצמי רק כנוצרייה ולא כערבייה, לפעמים הגדרתי את עצמי רק כישראלית, לפעמים כפלסטינית. היו לי הרבה התלבטויות בנוגע לזהות שלי. מה שהגביר את ההתלבטות היא העובדה שיש לי קרובי משפחה מחוץ לארץ, בעיקר מלבנון ומסוריה. כשהייתי ילדה קטנה היו תמיד מספרים לי שיש לנו קרובי משפחה שגרים בלבנון ובסוריה ויש גם שגרים בגרמניה, אך אף פעם לא הכרתי אותם. כשהתבגרתי והעולם התחיל להיות עולם גלובלי יותר והרשתות החברתיות כמו פייסבוק ווואטסאפ התחילו להתפשט, מצאנו דרכם את קרובי המשפחה שלנו והתחלנו לדבר אתם כל הזמן. כך הכרתי הרבה מהם, והיום יש כאלה שהתחברתי אתם ואנחנו בקשר כל הזמן. זה הגביר את טשטוש הזהות שלי, אבל היום אני יכולה להגדיר לעצמי זהות יותר ברורה ובמיוחד אחרי חוויות הלימודים שלי במכללה. שם הכרתי את עצמי יותר. היום אני מגדירה את עצמי כערבייה נוצרייה שגרה במדינת ישראל. אמנם המקור שלי הוא מלבנון, אך בהגדרתי העצמית אני לא מגדירה את עצמי כלבנונית כי אני לא רואה את עצמי כזו.

אני רואה את עצמי כמי שחלק פעיל ממנה הוא הפוליטיקה, אבל לא הפוליטיקה במובן הארצי אלא במובן האזורי. כשהייתי בכיתה ז' בן דוד של אבא שלי החליט להעמיד את עצמו לבחירות ראש המועצה המקומית. הוא רצה לייצג את תושבי הכפר שלו ולעשות שינוי משמעותי. לדעתו, ראש המועצה המכהן באותה תקופה לא פעל למען הכפר אלא רק כדי לשרת את האינטרסים שלו ושל משפחתו, רק בשביל מעמדו האישי והאינטרס הכספי שלו. מאז שבן דוד של אבא שלי התמודד לבחירות נהייתי פעילה והתעניינתי יותר בפוליטיקה. בקפמיין הראשון והשני הוא ניצח את הנציג של המפלגה היריבה. הוא פעל המון למען תושבי הכפר ועשה שינויים וחידושים רבים בו. בפעם השנייה הפער בין הקולות היה רק 5 קולות. המפלגה השנייה ומי שמייצג אותה נחשבים לתושבים שבאים ממעמד סוציאקונומי גבוה

# במשפחה קראו לזה "מזל רע": נולדה בת סלמה סלימאן

במשפחה קראו לזה "מזל רע", נולדה בת. הייתה תחושה לא נעימה, מלווה בכעס. האבא יודע שעכשיו הוא מחויב לשמור ולהגן עליה ולפרנס אותה כל החיים. ויותר מכך, יש לשמור על כבוד המשפחה.

עברו כמה שנים והבת גדלה. לא היה מובן בעידן החדש כיצד מגדלים ילדים. באלימות? האבא אומר לה: "כך תביני ולא תחזרי על הטעויות, כך אני צריך להגן עליך". באחת הפעמים אחרי גן הילדים, הלכה הבת לבקר חברה. חיפשו אותה עד הערב. היא הייתה אז בת שלוש שנים. פתאום מצאה עצמה מול אבא שמביא אתו לבית, גזע עץ לתת לה מכות, והאם מנסה להגן עליה. היא לא זוכרת איך קרה ומה קרה. הפחד ליווה אותה גם בעתיד. אלימות וכעס על מעשים לא ראויים ליוו אותה בכל ילדותה. הייתה לה ילדות כואבת, לא שמחה, נאבקת לשרוד. היא מצאה את עצמה גדלה במשפחה במצב סוציאקונומי נמוך. האבא מספק לבית רק צרכים בסיסיים, אין מקום להתפנק, אין חפצים ובגדים מיותרים, מסתפקים באוכל. אין טיולים, נותרו רק חלומות. גם אם החליטה להתפנק לא היה לה כסף. לא בגלל שאת ילדה מפונקת, כמו שחשב האבא, אלא משום שחשה שעליה ללמוד להתמודד עם החיים.

הבת גדלה והגיעה ליסודי. כיון שבאה ממשפחה לא משכילה ללימודים אין חשיבות מבחינתה. בבית הספר התחילו ההשוואות עם תלמידים אחרים. הילדים משווים: האם ההורים שלך משכילים? כמה כסף יש להם? לאיזה מעמד את שייכת? לא רק התלמידים בבית הספר לא עוזרים לה להתמודד. גם המורים מדליקים את האש, מעודדים את הריב בין התלמידים, ומגדילים פערים. הבת מנסה להיות פעילה בבית הספר אבל אין לה ציונים טובים והיא ממעמד נמוך. התלמידים הטובים

והם שילמו עבור הקולות של התושבים. למרות זאת הצלחנו לנצח אותם גם אם זה היה בפער קטן. בפעם השלישית, וזה היה לפני שנתיים בערך, הייתי פעילה מאוד בתקופת הבחירות. הפצתי פרסומות למפלגה שלנו, השתתפתי בהליכה בכפר, הפצתי כרוזים ועבדתי גם בקלפי ביום הבחירות. אני זוכרת שעבדנו הרבה כדי להגדיל את התמיכה בנו אך לצערי בפעם הזו לא ניצחנו. המפלגה השנייה שילמה מיליוני שקלים לתושבים ולמשפחות רבות בכפר והם הצליחו לנצח אותנו. אני רוצה לציין שאי השוויון מתבטא גם פה, מי שיש לו מעמד גבוה יכול לחזור ולנצח מחדש גם אם זה בדרך לא הוגנת.

אי השוויון נמצא בהרבה מוסדות. שני מוסדות אשר ציינתי בסיפורי הן מערכת החינוך והמערכת הפוליטית. לדעתי שתי מערכות אלו הן המערכות החשובות ביותר בחיי כל התושבים. לכן הן דורשות שינוי קיצוני שיאפשר חיים עשירים ושוויוניים יותר.

כביכול לא הסכימו להיות חברים שלה. היא לא זכתה לבלות איתם. היא הרגישה תמיד פחות שווה. היא חשה בבית הספר אפליה. היא הייתה רגישה מדי, ואולי מה שעבר עליה השפיע עליה יותר מעל שאר התלמידים, כי היא הייתה ביישנית. היה בה פוטנציאל, אך הרגש היה שהיא משתדלת כל הזמן ולא רואים אותה.

קשיי האפליה נמשכו בכל הכיתות של בית הפר היסודי. הגיעה מסיבת הסיום. הניסיון האחרון לעשות משהו, להוביל. היא ביקשה מאבא שלה שיעזור לה לכתוב מילים יפות כדי שתוכל לקרוא אותן במסיבת הסיום. היא הלכה למורה האחראית, וביקשה ממנה, לדבר במסיבה, אבל המורה סירבה. הרי אין לה ציונים טובים. אבא שלה לא מורה ואין למשפחה כסף ולא מעמד. מי שתפס את המקום המרכזי במסיבה הם הבנים של המורים ומי שיש לו ציונים גבוהים. היא הייתה עצובה. מה משנים הציונים? היא שאלה את עצמה למה. במהלך ההפסקה, היא ישבה עם שתי בנות בתוך הכיתה. פתאום היא התחילה לבכות. ההרגשה הייתה של כאב ושל עצב. הבנות שאלו מה קרה. היא לא רצתה לבכות מול האחרים, כל חייה היו מאבק. היא רגישה מדי. בסוף היא החליטה לא ללכת למסיבת הסיום. אמנם לאף אחד זה לא היה אכפת, אבל לפחות היא עשתה את זה בשביל עצמה ובשביל הכבוד שלה. כך הסתיימה תקופת היסודי. עם שנה לבית הספר, למורים ולמסיבות הסיום.

התחילה תקופת חטיבת ביניים והמשיך אותו סיפור של אפליה, אבל הפעם יותר חזק. באו תלמידים מחוץ לכפר. בכיתתה למדו התלמידים הטובים ביותר. לא היו לה חברים בכלל, והתחרות גדולה. בנוסף, היא נופלת מבחינה תרבותית ומבחינת כסף. היא החלה להתבגר. בילדותה האבא מנע ממנה להתקרב לבנים. אבל היא הרגישה שהיא רוצה להתבגר ולנסות, להיפתח. אך הביישנות והמופנמות שלטו בה. שהרי כך גדלה. למרות שלא ראו אותה, היא בעלת אישיות חזקה. רבים מחבריה לכיתה באו מחוץ לכפר. היא התחילה לדבר איתם, במיוחד עם בחורים. הבנות לא רואות אותה. צחקו עליה, אבל היא חזקה. היא רצתה להתפתח. היא כמעט התגברה על הביישנות, אבל שילמה מחיר. היא קמה כל בוקר עם חרדות והפרעות אכילה. כל בוקר היא הקיאה. הלימודים לא ענינו אותה. בינה לבין הבנות הייתה אינטראקציה לא בריאה. הייתה איתה נערה בכיתה ברמת לימודים מאוד גבוהה, אבל לא היו לה חברים. היא הייתה תחרותית וכל הבנות שנאו אותה. היא ביקשה ממנה חברות, והמחוננת אמרה שהיא מחפשת חברה קרובה כמו אחות. היא הייתה בודדה גם בבית הספר וגם בבית. היא הסכימה בתנאי שתתן לה להעתיק ממנה במבחנים. אך לכך היא לא הסכימה. היא התלבטה: "היא מבקשת ממך ערך חווייתי ואת רק

מחפשת ערך חליפין?" עברו הימים ובעקבות האירוע החלה השנאה. הן דיברו זו עם זו בשנאה, אך דיברו. פעם דיברו על לימודי המשך ואז הגיעו למבחן הקבלה לאוניברסיטה. הבחורה אמרה לה: "את לא תקבלי מעל 200 בפסיכומטרי וזה אומר שתכשלי". המילים הללו השפיעו עליה מאד. זה היה מפנה. מפנה בחייה. המחוננת הייתה השראה בשבילה. ואז החלה תקופת התיכון.

ביום הראשון לבית ספר היא לא הכירה את עצמה. בהמשך גם חבריה לא הכירו אותה. פתאום היא הפכה לבן אדם רציני שהחליט לשנות את החיים שלו. היא ביקשה להיכנס לכיתה טובה, אך שפטו אותה לפי הציונים של חטיבת הביניים והכניסו אותה לכיתה הכי גרועה בבית הספר. ואז מה, שוב לשרוד? עם כל הקושי וכל הרעש היא החלה ללמוד ושום דבר לא שינה את דעתה להמשיך. בשנה הראשונה היא החלה להשתנות. מבן אדם לא טוב בלימודים, היא הפכה לתלמידה עם ממוצע 99. היא הייתה מופתעת. המורים והתלמידים החלו להסתכל עליה אחרת. היא התחילה שנה שנייה והפכה מבן אדם שורד לבן אדם שמשנתה ורוצה להגשים דברים גדולים. ואז פרצה הפרעה נפשית. היא לא הבינה מה קורה מסביב, הפכה לבן אדם מתבודד, צעקה בבית הספר. הופעל עליה חרם, והיא עד עכשיו לא ידעה איך הצליחה לעשות בגרות בתקופת המחלה. היא פשוט לא הייתה מודעת. בסופו של דבר היא קיבלה בגרות אחרי מאמץ רב, עם ממוצע של 105, אבל היא לא הייתה מרוצה, היא רוצה יותר, ממוצע של 110 ומעלה. בתקופת הבית ספר היא התחילה קורס פסיכומטרי אצל בחור נוצרי שהיא ההתאהבה בו.

היא חיה בחברה שמרנית ופטריארכלית בה הגבר קובע ומקום האישה במטבח. היא רצתה לברוח מהכפר. הדרך היחידה לעשות זאת היא חתונה. בפעם הראשונה שהיא ראתה את הבחור הוא מצא חן בעיניה, אבל היא גם שנאה אותו בגלל שהוא חופשי ושונה מהתרבות שגדלה בה. עם הזמן היא התחילה לתקשר אתו ומצאה שהוא בן אדם טוב, ואז היא התאהבה בו למרות שהוא נוצרי והיא מוסלמית. היא לא הסתכלה על זה, בגלל שבטבע שלה היא לא גזענית, אחרי סיום הקורס הבחור הלך. היא לא התחילה אתו, למרות שהיא הייתה מאוהבת בו. בגלל השוני בדת לא הייתה ביניהם שום אינטראקציה. שש שנים חיכתה לקשר אבל זה לא קרה. כך סיימה את התיכון. מסיבת הסיום הייתה מגעילה. אולי כמו כל מסיבות הסיום של חייה.

היא חיה על אהבה. היא המשיכה לעשות פסיכומטרי בגלל שהשלב הבא מבחינתה היה להתקבל לאוניברסיטה. אבל היא לא הצליחה לעמוד בקצב. למה? בגלל שאין לה בסיס, בגלל חרדות מבחן. לבסוף היא נכשלה. הבחורה מחטיבת הביניים

בשנה השלישית היא הרגישה קושי ולחץ בגלל עומס העבודות, והעובדה שאת כל העבודות היא עושה לבד. אין לה שותפים, אבל היא זכתה להיות אינטליגנטית, ובעלת יכולות כתיבה טובות. יש לה שתי עבודות סמינריונית שהיא כתבה לבד. באחת העבודות שלה היא פיתחה רעיון חדש, וניסתה לפרסם אותו בתור מחקר. החרם עליה נמשך שלוש שנים. אף אחד לא התייחס אליה. היא עדיין במאבק עם התרבות שלה, תרבות שהיא לא אוהבת. היא מנסה ושואפת לצאת מהכפר, להיות עצמאית וחופשיה ולעשות מה שבא לה.

החלק המשמח הוא שהיא למדה מדעי ההתנהגות. היא אהבה את התחום הזה. היא החליטה לשנות כיוון בחיים, למשל להירשם ללימודי המשך ולא בפסיכולוגיה, אלא במדעי מוח קליני. החלק העצוב הוא שהיא עדיין אוספת ציונים לתואר שני, והיא מקווה שתצליח. היא צעירה. היא שואפת למצוא עבודה ומעמד, להצליח ולעשות כסף בחיים ולמצוא אהבה.

שאמרה לה שהיא תיכשל במבחן צדקה. החלום נשבר. היא הייתה עצובה ושוברת. היא ירדה בתוך החדר ובכתה. היא רצתה ללמוד פסיכולוגיה באוניברסיטה ועכשיו אין דרך לשם. היא הרגישה נחותה. ומה ההורים שלה הרגישו? אימה האמינה שהיא יכולה יותר ורצתה שתכנס. לאוניברסיטה ואביה לא האמין בה. מבחינתו מספיק שתהיה מורה כדי שתמצא לה בעתיד מקצוע. אז מה הפתרון? היא התחילה לחשוב שהיא צריכה להיות בעלת מעמד לכן החליטה ללמוד משפטים. אבל ההורים שלה לא הסכימו ודחו את הרעיון. לבסוף היא החליטה ללמוד מדעי ההתנהגות, תחום קרוב לפסיכולוגיה. באיזה מוסד לבחור? ברור שלא אוניברסיטה אלא מכללה. היה לה חשוב להתרחק מהכפר ומהתרבות ומהבית שיש בו אח ואבא שמנסים לקבוע לה את החיים. כך התקבלה ללימודים במכללת כנרת.

היא עברה למקום מגורים חדש. החופש והאנרגיה החיובית שהרגישה בבית החדש שמחו אותה. היא חשבה שאולי יתחילו חיים חדשים ויפתחו דלתות חדשות, אבל הקושי התגלה שוב. היא רדפה אחרי ההצלחה בגלל האכזבות שעברה. בנוסף לזה התחיל חרם. היא לא ידעה למה אנשים לא מתייחסים אליה. היה לה קושי רגשי. לא היה לה אף חבר במכללה, ובמקביל החברה הכי טובה שלה עזבה אותה. היא נסגרה מבחוץ ומבפנים, רדפה אחרי לימודים ואחרי עבודה. כמי שגדלה בתרבות שבה גדלה, תרבות שלא מעריכה את האישה מצד אחד ומנסה לשמור עליה מצד שני, לא הייתה לה אפשרות להיכנס לכל עבודה. האח לא הסכים והאבא לא הסכים. אסור היה לה להיות עצמאית. היא שלחה 30 קורות חיים למקומות עבודה שונים ולא קיבלו אותה.

הייתה לה חוויה נהדרת בפרויקט פרח, שהיא מלגה לפעולות חינוך. בפרויקט היא הכירה אנשים טובים ושמחים. השנה עברה עליה במהירות, כמו חלום. היא המשיכה לנסות, אך לא קיבלה את הציונים שרצתה. היא שאפה ליותר. היא ניסתה שוב לרדוף אחרי החלום ולהתקבל לפסיכולוגיה שוב. היא למדה במכללה אבל לא הייתה מרוצה מהמקום שלה. בשנה השנייה היא עברה דירה. זו הייתה השנה הכי קשה בחיים שלה, שנה מלאה חרדות, כל הזמן בפחד. היא נמנעה מלערב את הורים שלה משום שהיא רצתה עצמאות. זו הייתה שנה בלי שמחת חיים. היא המשיכה לרדוף אחרי לימודים ולא קיבלה את הציונים שרצתה. הקושי שהיה בשנה ראשונה בגלל שפה נמשך. בשנה השנייה שלה היא ניסתה להיות חונכת ומתרגלת ושוב להגשים את עצמה, אבל שוב לא הייתה המובילה. היא האמינה בעצמה שהיא טובה אם בחרו בה. לא היה לה ציונים כל כך גבוהים אבל היא ידעה שהיא מבינה הכול.



# מכללה קטנה שפותחת שער לעיר הגדולה

## נרגס חליוה

אני מבקשת לתאר את המעבר שלי ממגורים בעיר מסורתית, עיר שבה כולם מכירים את כולם ושותפים לאותה דת, למקום אחר בו התרבות כוללת יותר מדת אחת ושפה אחת. לפני התחלת הלימודים האקדמיים, לא הכרתי מקרוב אנשים שמדברים שפה אחרת, מאמינים בדת אחרת, בעלי השקפת חיים שונה. שמי נרגס, נולדתי בשנת 1995. אני בת 23 ממשפחה מוסלמית שבה אבא, אמא, שני בנים וארבע בנות. המשפחה שייכת למעמד כלכלי בינוני. אבא עובד בתור מנהל עבודה ואמא עקרת בית. אני, אחותי ושני האחים שלי לומדים לתואר ראשון, כל אחד בתחום ובמקום אחר. גדלתי בעיר גדולה יחסית שכל תושביה מוסלמים. בעיר ארבע חמולות גדולות, כל אחת ואחת כוללת משפחות שלא בהכרח יש ביניהן קשר דם או קרבה. העיר היא גם עיר מסחרית המושכת לקוחות מכל רחבי ישראל. עובדה זאת הופכת אותה למקום המושך בעלי עסקים ומשקיעים. על אף ההתפתחות, זו עדיין עיר דתית בעלת נורמות קבועות.

בין בני העיר קיימים שיתוף פעולה ועזרה הדדית. למדתי וגדלתי באותה עיר, התנדבתי בפעילויות חברתיות בכפרים קרובים. במהלך ההתנדבות אני לא זוכרת שהיה לי קשה להסתגל לאנשים ולתרבות. היינו שותפים לאותם נורמות וערכים ולאותה דת.

אחרי שסיימתי את התיכון הגיע הזמן לחשוב ולחפש תחום עיסוק או לימוד שיתאים לאישיותי ושאוכל להתקדם בו. אף פעם לא חשבתי שתהיה לי בעיה במוסד אקדמי שבו אני הולכת ללמוד. לא חשבתי שאגלה קושי בהסתגלות לאוכלוסייה מגוונת שמדברת שפה חדשה. האמנתי באישיותי החברתית. האמנתי שאני יכולה לקיים אורח חיים חדש ושונה לגמרי ממה שקיימתי בעיר המסורתית.

כשהחלטתי ללמוד במכללת כנרת, נאלצתי לעבור מהעיר שלי ולגור במעונות הסטודנטים בצמח (עמק הירדן). כשהגעתי למכללה התחלתי לשאול את עצמי שאלות בנוגע ליכולת שלי להסתגל לתרבות חדשה בעלת נורמות שונות. ראיתי שאפילו כיסוי הראש המסורתי שלי הוא כל כך מוכר לסביבה הערבית, בעוד שלסובבים החדשים שלי, לסטודנטים היהודים, הוא לא מוכר. לעתים קרובות, המפגש הזה העמיד במבחן את הערכים, הנורמות, התפיסה העצמית, והשקפה הכללית שלי על האדם. ההתמודדות עם מושגים ודפוסי התנהגות חדשים והצורך ללמוד דרכים חדשות של חשיבה והתנהגות היו מאתגרים עבורי.

התחלתי בלימודים בלי התלהבות גדולה כי הייתי רשומה במסלול שלא רציתי. זה קרה כי נרשמתי ללימודים באיחור והמקומות היו מוגבלים. מצאתי עצמי בתחום שלא היה ידוע לי ולא שאפתי ללמוד אותו. מצד שני, לא רציתי לפספס שנת לימודים. חשבתי שאם אצליח להתמודד בתחום הלימודים שאליז נקלעתי אוכל לעבור בשנה השנייה לתחום שאותו רציתי.

אני זוכרת את החוויה שחוויתי ביום הראשון שלי בלימודים, כשנכנסתי למכללה וניסיתי לראות אם אני מכירה את אחד מהסטודנטים. עמדתי בהלם מהנוף האנושי המפוצץ של המכללה. סטודנטים שכל אחד בא מאוכלוסייה מסוימת, מתרבות אחרת. הבנתי שלכל אחד יש נקודת מבט שונה על החיים. הלבוש היה מגוון, נחשפתי לנוף אנושי שלא הייתי רגילה לראות.

כתוצאה מהשינוי התרבותי, הקושי בשפה, ואיבוד החברים, הרגשתי שרק אני באתי בלי חברים קרובים ושרק אני לא מכירה אף אחד. התחלתי לחוות לחץ פסיכולוגי והלם חברתי. אני זוכרת שאחרי אותו יום ישבתי עם עצמי מתוחה וחשתי תחושות קשות. שאלתי את עצמי: מה עכשיו? האם אני יכולה להתמודד עם מצב מלחיץ כזה? האם אני יכולה להמשיך ולהצליח? האם כדאי להפסיק את הלימודים? האם עלי להתייעץ עם ההורים שלי?

הלחץ התרבותי, המתח, חוסר הביטחון, והתחושות הקשות הביאו אותי לחשוב על הפסקת הלימודים.

עבר חודש אוקטובר והקושי במכללה היה גדול. חשבתי שאני צריכה או להחליף מקום לימודים, או לעשות מאמצים ולהסתגל למצב. שקלתי לעזוב את הלימודים במכללת כנרת ולעבור לאוניברסיטה הערבית - אמריקאית המיועדת רק לסטודנטים ערבים. היו לי חברים שהתחילו ללמוד שם.

אחת החוויות הקשות שחוויתי במכללה בשנה הראשונה הייתה חוסר הלכידות החברתית בין הסטודנטים הערבים והיהודים. הכיתה תמיד הייתה מחולקת. ערבים-ויהודים ישבו בנפרד. יותר מזה, ערבים מוסלמים, ערבים דרוזים, וערבים נוצרים ישבו בנפרד זה מזה, וכך גם יהודים בלי כיפה ויהודים עם כיפה. החלוקה נשמרה גם בהפסקות ובעבודות המשותפות. אחת הסיבות העיקריות לחוסר האינטראקציה ושיתוף הפעולה בינינו היתה השפה.

אחד מהמקרים שאני לא יכולה לשכוח קרה במסגרת קורס חובה שבו אחת מהמרצות החליטה לעשות הרצאה המסכמת את כל הסמסטר ביום השלישי של חג הקורבן ודרשה נוכחות חובה! אז אם נעדרת שלוש פעמים בסמסטר וזאת תהיה הפעם הרביעית, את מורחקת מהקורס! כן, המרצה הרחיקה אותי מקורס החובה שאותו למדתי כל הסמסטר בגלל שלא באתי להרצאה מסכמת ביום שאני חוגגת עם משפחתי ועם האומה האסלאמית את החג שלנו! הרגשתי שהמכללה לא מתחשבת בצורכי הסטודנט הערבי בצום הרמדאן ובחגים: המכללה ממשיכה את הלימודים כרגיל, נוכחות הערבים שחוגגים וצמים היא חובה, וגם אין התחשבות במועדי הבחינות.

בשנה השנייה והשלישית ללימודים, אחרי שעברתי לתחום הקרוב יותר לאישיותי, התחלתי להרגיש את היווצרות הלכידות החברתית בין הסטודנטים הערבים והיהודים. למרות הקשיים הגדולים שנתקלתי בהם, ההורים תמיד עודדו אותי להמשיך בדרך שהתחלתי בה. אחת מהסיבות העיקריות להצלחה הממושכת היא המשפחה, והדבר שהכי עזר לי זה שכל שבוע הייתי נוסעת הביתה. זה נתן לי אנרגיה פנימית כדי שאוכל להתמודד עם הקשיים. אם היה לי קשה לחזור הביתה בסוף השבוע בגלל לחץ בלימודים בתקופת המבחנים, המשפחה הייתה מגיעה אלי לביקור.

המשפחה עזרה לי למצוא דרכים להתמודד עם המצב החדש. אחי הגדול, שעכשיו הוא מהנדס בניין שסיים בהצטיינות, גם התמודד עם קשיי שפה, אבל הוא התגבר על זה ולימד אותי איך ומה לעשות כדי ליצור קשרים עם אנשים מתרבות אחרת. הוא הראשון במשפחה שהיה מוכן לעזור לי ותמך בי עד הסוף.

אחרי שנה א' הייתי קרובה יותר לסטודנטים הערבים. עזרנו אחד לשני. ההתמודדות עם הסטודנטים פתחה לי גישה למידע חדש על תרבויות שונות ועל נורמות וערכים שונים משלי. היא גם העשירה את המיומנויות החברתיות שלי. עכשיו כבר לא היתה לי בעיה להשתתף בפעילויות במכללה ובמעונות הסטודנטים.

בסמסטר א' בשנה השנייה למדנו קורס חובה שמצא חן בעיני, באמצעות קשר ושיחות בין הסטודנטים הערבים והיהודים, המרצה לימדה אותנו על הקונפליקט, ועל ההבדלים והדמיון בין הדעות שלנו. יצאנו יחד לסיורים, צולמנו ביחד, סטודנטים יהודים למדו מילים בשפה הערבית.

למרות שלמדתי במכללה קטנה, חייתי בעיר גדולה ומגוונת, מתקדמת יותר מבחינה כלכלית ומבחינת הפתיחות שלה. אחרי הלימודים הסיכוי למצוא עבודה בעיר הגדולה הוא גדול יותר. בעיר שלי לא כל החנויות משלמות לעובד שכר מינימום, וגם לא יכולתי לעבוד משרה חלקית. החלטתי למצוא עבודה כדי שאוכל להיות עצמאית ואחראית. כך גם אוכל לעזור לאבא שלי שמשלם את שכר הלימוד שלי ושל האחים שלי.

אחרי חיפוש והמתנה ארוכה התחלתי לעבוד בחברת אופנה ישראלית העוסקת בייצור ושיווק של ביגוד ואביזרי אופנה, החברה מפיקה פרסומות גדולות בחוץ לארץ ונעזרת בדוגמניות הכי יפות בעולם. העבודה חשפה אותי לגלובליזציה במובן הרחב שלה. הבנתי איך הכוח של הגלובליזציה הפך את התרבויות השונות לדומות זו לזו.

הכרתי מקרוב את שגרת העבודה של ההורים שלי. בקרתי כמה פעמים במחלקות שלהם, ובמיוחד במחלקה של אימא שלי שביקשה ממני לקחת חלק בפעילות ולצלם את האירועים הקהילתיים. דרך העבודה הזאת נחשפתי להרבה אירועים ומקרים שהתחברתי אליהם. רציתי לעזור להם והדבר השפיע עלי. כך נהייתי חלק מעמותת מתנדבים שבאמצעות העבודה שלהם הם מצליחים להעלות חיוך על פני ילדים נזקקים. החוויה הזאת השפיעה עלי בבחירת התואר שאותו אני לומדת.

לפני שהתחלתי ללמוד לא נחשפתי להרבה תרבויות. כשהגעתי למכללה, הרגשתי שהעולם שממנו הגעתי הוא כמו אקווריום לעומת העולם הרחב שנחשפתי אליו בתור סטודנטית, עולם המורכב מתרבויות ודתות שונות, וממחשבות, נקודות מבט, ודעות מגוונות. בהתחלה, זה היה מאוד מבלבל ומרתיע. פחדתי שהאחרים יסתכלו עלי כמשהו זר. העובדה שהעברית שלי לא הייתה טובה הוסיפה לתחושת הזרות הזאת. בהמשך, הבנתי שהבלבול הוא סימן לכך שאני נחשפת לעולמות אחרים. חשתי שזו יכולה להיות הזדמנות ללמידה הדדית: אני לומדת על העולם מולי, והאחר לומד ממני. לקחתי על עצמי את האחריות להסתגל לעולם החדש, ובמקביל השתדלתי לאפשר לאחר להרגיש נוח בקרבותי.

החלטתי להתערבב עם כל התרבויות במכללה. בהתחלה התביישתי לדבר ופחדתי להביע את הדעה שלי בגלל מחסום השפה, אבל בסוף התגברתי על הפחד. השתתפתי בשיחות ולא התביישתי לדבר בשפה שאיננה שפת אמי. כך גם שיפרתי את העברית שלי. דרך ההחלטה להתקרב ליהודים הצלחתי לחזק את השליטה בשפה ואת הביטחון העצמי שלי וללמוד על העולם שלהם.

מה שמיוחד את המדינה שלנו היא הרב תרבותיות שלה, העובדה שיש בה הרבה לאומים ודתות. אבל למרות ההיבטים החיוביים הללו, בגלל שאני בת למיעוט הערבי, לעתים קרובות הייתה לי תחושה שרבים מדגישים את השוני עד כדי ביטויי גזענות כלפיי. השוני בלט במיוחד כשביקרתי ביישובים היהודים המטופחים והנכיים, שבהם מעודדים תוכניות ופעילויות שונות. רבים מהישובים היהודים שנהנים משפע תקציבים, בעוד שאצלנו בכפרים הערבים יש מחסור וצפיפות. הכפרים שלנו לא מפותחים. עניים בתשתיות, סובלים מחוסר בפעילויות, בנוסף, יש כפרים שהשלטון לא מכיר בהם. ראיתי שיש הבדל ברור בין התייחסות המדינה ומשרדי הממשלה כלפי הרוב היהודי והמיעוט הערבי. תוך כדי הכנת העבודות שלי במסגרת הלימודים, נחשפתי להרבה חומרים המראים את התמונה העגומה והבלתי מוצדקת של אי השוויון וההתעלמות מהמיעוט הערבי ומצרכיו במדינה. התחלתי להרגיש שיש הבדל

## החלום שייעדו לי והחלום שלי

### אלחאן חמאווי

אני אלחאן חמאווי, בת 22, ערבייה מוסלמית. נולדתי בארץ, שפת האם שלי היא ערבית. אני רווקה, גרה בעין סודה עם משפחתי- הוריי, שתי אחיות ואח קטן. נולדתי כילדה שנייה בבית. לפי תיאור ההורים שלי הייתי יפה, נחמדה, ואהובה על כולם. שני הוריי הם עובדים סוציאליים. הם ידעו להכיל ולהבין אותי ולעזור לי להתפתח. הוריי והסבים שלי משני הצדדים ראו בי ילדה מיוחדת ואהבו אותי מאוד.

מגיל חצי שנה ועד גיל שלוש גדלתי במשפחתון בעיר אסוואן. משם יש לי כבר זיכרונות. הם צצים במיוחד בשעה שאני מסתכלת על אלבומים ישנים. בגיל שלוש התחלתי ללכת לגן טרום חובה בכפר שלי. באותו הזמן עברנו מהעיר לעין סודה. יש לי הרבה זיכרונות מכיתת גן חובה. אני זוכרת במיוחד את המתנה שהמורה נתנה לילדים (שקית שחורה שעליה ציורים יפים).

חוויתי ילדות מאוד יפה ועשירה. בגיל 5 נכנסתי לגן חובה ובאחד השיעורים המורה ביקשה ממני להסביר מה אני רוצה להיות בעתיד. אמרתי שאני רוצה להיות אימא וטבחית. גדלתי עם החלום הזה ועשיתי כל מה שביכולתי כדי להגשים אותו ובאמת, יש לי כישרון בבישול.

עד גיל 18, העולם שלי היה צר מאוד. התעסקתי במשפחה, בלימודים, בבית הספר. השכונה שלי ומרחב המחיה שלי, היו קטנים מאוד. אחרי סיום כיתה י"ב עמדתי בפני צומת החלטות לקראת יציאה לעולם הגדול. הייתי צריכה לקבל החלטות הקשורות לעולם שלי: במה לעבוד? מה ללמוד? איפה לחיות? בתור בחורה ערבייה, נאלצתי להתמודד עם אתגרים שצעירים יהודים בני גילי לא נאלצים להתמודד אתם מכיוון שהם מתגייסים לצבא מיד עם תום הלימודים. רק אחרי שהם מסיימים את השירות הצבאי הם מתמודדים עם סוג החלטות שבפניהם עמדתי. כערבייה אני אמורה לקבל החלטות בגיל מאוד צעיר. בעבור אישה צעירה בלי הרבה ניסיון חיים, זה עלול להיות מצב מאתגר.

מובהק ביני כאזרחית ממוצא ערבי לאזרחים אחרים, ושהמדינה לא נותנת לי את מלוא זכויותיי. לנוכח ההבדלים האלה אני שואלת את עצמי תמיד למה קיימים שוני ואפליה למרות שכולנו בני אדם? אבל אני תמיד חושבת על הדברים בצורה חיובית כדי לא להיתקע בדברים המעליבים.

בתחילת הלימודים הכרתי בפעם הראשונה חברה יהודייה טובה שהייתה תמיד איתי בכל הדרך. הכרנו מקרוב מאוד ותמיד היה בינינו דיאלוג שמטרתו להכיר לעומק אחת את השנייה. היא עזרה לי להתמודד עם כל הקשיים שנתקלתי בהם. היא עזרה לי עם קשיי השפה וגם עזרה לי לראות את העולם שלה בדרך מושכת. הקשר בינינו הפך קרוב מאוד. היא ביקרה אצלנו ואני בקרתי אצלם. זאת היתה הפעם הראשונה שנסעתי לבד למקום זר ולא מוכר לי. הייתי חזקה ולא נתתי לעצמי להרגיש הרגשה לא נעימה. הגעתי למקום הביקור והבנתי שאני הערבייה היחידה. ראיתי שהמקום זר, ראיתי הרבה דברים שהיו לי חדשים. למרות זאת לא הרגשתי זרה. הרגשתי שאני חלק מהמשפחה.

יש שוני ואפליה בכל העולם ובכל המדינות. אבל יש גם מעט אנשים שיכולים לשנות לך את ההסתכלות על השוני, האפליה והגזענות. הפגישה עם אנשים כאלו היא מזל גדול. כל אדם צריך שיהיו בעולמו אנשים שמאפשרים לו לראות דברים קשים באופן חיובי.

למרות שאותם אנשים יכולים לתת הרגשה טובה, המצב הפוליטי יכול להערים קשיים ולפגוע. שלושת סבבי הבחירות שהתקיימו במדינה לאחרונה השפיעו עליה עמוקות מבחינה פוליטית וכלכלית, וגם עלי. הרגשתי שהבחירות חזרו על עצמן בגלל סיבה אחת ברורה: מנקודת מבטם של הרבה יהודים, שותפות חברי הכנסת הערבים בממשלה איננה לגיטימית. הרוב היהודי התאמץ להקים ממשלה ללא המפלגות הערביות, והמאמץ הזה הכתיב את השתלשלות האירועים.

הנזק הכלכלי שנוצר כתוצאה ממשבר הקורונה משפיע במיוחד על אוכלוסיות מוחלשות. המשבר הפך את כל העולם בשניות. הוא חייב התנהלות עולמית אחידה, דבר שהשפיע על כל אדם בעולם מבחינות רבות, לרבות על אופני הלמידה. הודות להתפתחויות הטכנולוגיות של העידן הפוסט-מודרני, אנחנו יכולים לחוות חוויות שונות באמצעות המחשב, גם בתקופה שבה אסור לצאת מהבית כי יש מגיפה מדבקת. גם אם בהתחלה רובנו לא הסתדרנו עם התרבות המקוונת, תוך זמן קצר למדנו להתרגל לשגרה הזו, המעבר לתקשורת מקוונת הביא אתו גם סוג אחר של קשר

אקדמי. המחשבה על למידה מקוונת הייתה קשה בהתחלה, כי התגעגענו לחברים שלנו לספסל הלימודים שאנחנו לא יכולים להיפגש אתם פנים מול פנים. במקום חיים של קירבה חברתית ופיזית, נדרשנו להיכנס לשגרה של ריחוק חברתי ופיזי.

אבל חשוב לי מאוד להגיד שלמרות שהיה קשה בהתחלה, אני יכולה להסתגל לכל מצב שאני נמצאת בו. אני תמיד מסתכלת על הזוויות החיוביות בכל מצב, גם כשהוא רע. אני מאמינה באמירה "אל תשנא שום דבר, כי יכול להיות שזה קרה לטובתנו".

המחויבות של המכללה להיות במעקב עם כל הסטודנטים ולקיים יחס אישי היא לא מובנת מאליה. אני שמחה שלמדתי במכללה, וגם שהשתתפתי בחוג חינוך וקהילה. הדאגה האישית לכל סטודנט מעודדת את הסטודנטים ונותנת להם מוטיבציה להתגבר על כל הקשיים. זאת גישה שמאפיינת אנשי חינוך אמיתיים.

עכשיו, אחרי תקופת ההסתגלות וההתמודדות הראשונית עם התקופה הזאת, אני חושבת שהלמידה מרחוק יכולה להיות גם למידה פעילה שיכולה לפתח אינטראקציה בין סטודנטים. סביבה לימודית ווירטואלית מאפשרת ללומדים ולעוסקים בחינוך ובהוראה להשתחרר מכבלי המרחב והזמן, ולקיים אינטראקציות לימודיות בזמנים גמישים ובאתרים שאינם סמוכים פיזית. שימושי הטכנולוגיה המתקדמים מאפשרים נגישות וזמינות לאישים ולמקורות, לכל אחד, מכל מקום ובכל זמן. למרות שהלמידה היא מרחוק אנחנו תמיד קרובים. זו לא קירבה פיזית או גיאוגרפית, אבל זו קרבה מהלב.

בתקופה הזו למדתי על עצמי המון דברים, ולכן גם לתקופה זו היו המון יתרונות. אחד היתרונות הוא שבמהלך התקופה הזאת פגשתי את ההורים שלי וישבתי אתם יותר מזמנים רגילים. זה הזכיר לי כמה אני אוהבת לשבת אתם, וכמה קשה לנו לבלות יותר זמן ביחד בגלל שכל אחד עסוק בעבודה ובעניינים שלו.

ההתמודדות של היישוב שלי עם הקורונה נתנה לי להרגיש קרובה כלפי היישוב. למדתי שיש קשר בין המרחב הקהילתי לבין המרחב האישי. הקהילתיות והחברתיות בתקופת מגפת הקורונה הקרינו והשפיעו רבות על התחושות שלנו כתושבים וכאזרחים. תמיד כדאי לחשוב שאתה שונה ומיוחד. ההרגשה הזאת יכולה להשפיע גם על האחרים בצורה טובה.

אמנם שמתי לב לסוגייה זו גם בעבר, אך לא ייחסתי לה המון חשיבות ולא הרגשתי צורך להתנגד ולהביע את דעתי.

כשגדלתי והגעתי לגיל 18, אחרי נשף סיום הלימודים, מצאתי את עצמי בצומת דרכים מאוד משמעותית. התהיות היו רבות, ועלו שאלות וחששות. סיימתי את לימודי, ומכאן, לאן?!

לצד מחשבות אלה על העתיד, שמתי כיסוי ראש. זו הייתה החלטה שלי ואף אחד לא הכריח אותי לעשות זאת, אך כשאני מנתחת את המעשה שלי בדיעבד, אני מבינה שהחלטה זו לא הייתה שלי במאה אחוז. היום אני חושבת שהחברה והמשפחה הפעילו עליי לחץ חברתי, תוך כדי הטמעת ערכים, אידיאולוגיות ונורמות אשר הביאו אותי להחלטה זו.

על פי בורדייה, השדה הוא מרחב של יחסי כוחות שאנו מתנהלים בתוכו. ניתן לראות את החברה שלנו ואת יחסי הכוח שמתנהלים בין נשים לגברים, בין אחות לאחיה, בין בת לאביה, או בינה לבן זוגה. ניתן לראות את זה בדוגמא מחיי היומיום השגרתיים שהזכרתי.

אמשיך בנקודה בה עצרתי, שהיא כיסוי הראש. שמתי כיסוי ראש אך המשכתי להתלבש באופן מודרני ולא כפי שמחייבת אותי הדת האסלאמית. שינוי במידת הדתיות, הבא לידי ביטוי בלבוש, הוא מקובל בישראל. כמו כן, החלטתי לצאת ללמוד במכללה, לרכוש השכלה גבוהה. בהתחלה, ההחלטה הזו לא התקבלה בצורה חיובית במשפחה. ההורים הסכימו, אך האחים שלי לא היו מרוצים. בכל זאת, בגלל שאבא הסכים, יצאתי ללמוד. זה היה מאורע עצוב ומשמח בו בזמן. עצוב, כי לא יכולתי לקבל בעצמי החלטה בעניין אישי וגורלי, מצד שני, זה היה משמח כי אבא תמך בי והסכים להוציא אותי ללימודים.

עם כל הצער והכאב שהזכרתי בשתי הדוגמאות, ישנה נקודה חיובית ומשמעותית שחשוב להתייחס אליה ולהבהיר אותה. הנקודה הזו נוגעת לשינוי המהותי שחל בחברה, המתבטא במיתון הכללים והחוקים הדתיים והתרבותיים שיש בחברה הערבית בארץ, כלומר מיתון וצמצום של כוחות הכפייה הדתית והתרבותית. התהליך הזה מתרחש כתוצאה מהשפעת הגלובליזציה על החברה הערבית בארץ. הגלובליזציה היא התרחבות והעמקה של הקשרים התרבותיים והכלכליים בין המדינות, החברות והיחידים, באופן היוצר שילוב של כלכלות, תרבויות ותנועות פוליטיות. מצב זה מביא ליחסי תלות הדדית בין החברות ללא קשר לאופי היחסים ביניהם.

## לבוש מודרני וכיסוי ראש מסורתי מנארה חלבי

מטרתי בעבודה זו היא להראות את נקודת מבטי כאישה ערבייה מוסלמית צעירה המגיעה מבית שמרני מאוד. נשים מעטות מהחוגים הקרובים אלי יצאו ללמוד לימודים גבוהים. אני מבקשת להעיד על האופן שבו אני רואה את המעמד החברתי שלי בהיבטים שונים, כמו ההיבט האישי, המשפחתי והחברתי. החלק הראשון של המטלה ינסה לשקף את חוויות חיי ויכלול דוגמאות המביאות לידי ביטוי את מקום האישה הערבייה המוסלמית הדתית שיוצאת ללימודים אקדמאים בעידן הגלובליזציה. בחלק השני של העבודה אדון בשינויים שחלו במעמדי כאישה דתית היוצאת ללימודים. אנסה לטעון כי התפתחות זו היא ייחודית ואינה מובנת מאליה. בנוסף, אנסה לשקף את מעמדי החברתי הכלכלי כפי שהוא נתפס בחברה מסורתית פטריארכלית בארץ.

שמי מנארה חלבי, נולדתי בשנת 1955 בארץ. גדלתי בכפר באסריא שנמצא בצפון הארץ בגליל התחתון, וגדלתי בבית דתי ושמרני. אבא שלי שולט בבית, וששת אחיי משתתפים בהחלטות הנוגעות להתנהלות המשפחה ולחברי המשפחה, כולל החלטות שקשורות אלי.

אציג מקרה שנחרט לי בלב שקרה בגיל ההתבגרות. ביום ההולדת ה-15 שלי רציתי להזמין הביתה חברים מבית הספר, בנים ובנות. רציתי להתלבש יפה, ולבשתי שמלה קצרה המגיעה מעט מעל הברך. אחי צרח עליי, העליב אותי, וציווה שאלבש משהו צנוע, בתקופה שעוד לא שמתי כיסוי ראש. נאלצתי להתנצל בפני הבנים וביקשתי מהם שלא יבואו למסיבת יום ההולדת. בנקודת זמן זו, צפו מחשבות רבות ועמוקות: עד כמה החברה שלי, היא חברה גברית, כמה לגבר - לאח, האב, או בן הזוג - יש כוח ביחסים מול הנשים. באותו הרגע התפיישה שלי התחילה להשתנות. פקחתי את עיניי, והתחלתי להסתכל מזווית אחרת על יחסי הכוח שנוצרים בין הצדדים השונים בחברה, ועל היחס המגדרי.

אפשר להסתכל על תהליך הגלובליזציה בהקשר של הדוגמאות שלי. מנקודת המבט הזאת, זה ייחשב תהליך חיובי, משום שבאמצעות הגלובליזציה החברתית ניתן לאמץ רעיונות זרים ושונים ממדינות מערביות שממתנות את הקיצוניות הדתית ואת אי השוויון המגדרי.

מצד שני, אפשר לראות בתהליך זה איום על הקבוצה האתנית שלי, כי לאט לאט השינויים האלה מתחילים לחלחל ולהוביל למצב של היעלמות האיסלאם, של היחלשות המסורת. הערכים של החברה הערבית כוללים ערכים חיוביים כמו קולקטיביזם, שאני רואה אותו בעיניים חיוביות. תהליך הגלובליזציה משבש עבורי ועבור נשים אחרות את הגדרת זהות. מה אני? מי אני? אני לא פה ולא שם, וגם לא באמצע. הרבה מחשבות צפות במהלך כתיבת העבודה הזאת. למרות שהגלובליזציה מופיעה כאן כבעלת תפקיד חיובי בעיצוב מיקומי בחברה הדתית, אין לשכוח את העובדה כי לגלובליזציה השפעות שליליות רבות. לכן אני תמיד מנסה לחשוב איך ניתן להתמודד עם הבעיות שהיא יוצרת, איך לנצל את יתרונותיה ולהתמודד עם סכנותיה.

כעת אנסה לנתח את מעמדי החברתי והתרבותי כאישה ערבייה, דתייה, שלומדת לימודים גבוהים. היום אני לקראת סוף התואר, נשואה ואמא לתינוקת מקסימה שהאל הקדיש לי כמתנת השנה ומתנה לחיים.

אני חשה שינוי ועלייה במעמדי כאישה שיצאה ללמוד, בעיקר מאחר שאני מגיעה ממשפחה שבה רק אחותי יצאה ללמוד ולמדה במכללה ערבית. אני הבת היחידה שיצאה ללמוד ולהשתלב במכללה שחושפת אותה לחברות ותרבויות שונות.

זוהי התפתחות ייחודית ואינה מובנת מאליה, אישה ערבייה מוסלמית צעירה ודתייה היוצאת ללמוד למרות אי הרצון וההסכמה של המעגל החברתי שלה היא לא דבר של מה בכך. החברה שלי היא חברה הנותנת לגבר כוח רב, ושאין בה מקום לפמיניזם. המגזר הערבי מבוסס על ארגון חברתי שבו הסמכות, השליטה במוסדות החברתיים והכוח הכלכלי מרוכזים בידי של הגבר. לעתים קרובות אני רואה שהגבר מנצל את עמדת הכוח הזו נגד האישה ומפעיל עליה אלימות. לכן החלטתי לצאת ללמוד ולשבור את המשטר הפטריארכלי הגברי! יצאתי ללמוד, הכרתי אנשים, נחשפתי לעולם שלא הכרתי קודם, יצרתי קשרים חברתיים עם אנשים שונים, בני לאום שונה, דת שונה, מין שונה וכו'. ובכך הגדלתי את ההון החברתי שלי בחברה.

מעבר לכך, הלימודים שיפרו את השכלתי וגרמו לי לשנות הרבה מחשבות ולפתח

את אופן החשיבה שלי.

עניין נוסף הוא הסטיגמה. בני אדם הם שיפוטיים ונוטים לייצר סטיגמות מוטעות וסטריאוטיפים מוטעים על בני אדם, אוכלוסיות מסוימות וקבוצות מסוימות. גם אני בעצמי, כאישה דתייה, לפעמים באופן לא מודע מחזקת את הסטיגמה שנוצרה עליי.

ההחלטה לצאת ללמוד נבעה גם מהרצון לשבור את הסטיגמה שדתיים אינם לומדים, לשבור הסטיגמה שאישה ערבייה לא יכולה לצאת ללימודים, לשבור את הסטיגמה שהגבר הוא זה שיוצא ללמוד כדי להמשיך לאחוז את הכוח בידו. אני גאה בצעד שלי משום שהוא מקדם אותי חברתית, רגשית וכלכלית. אני רוכשת בסוף הלימודים מקצוע שאוכל להתפרנס ממנו. המקצוע מקפיץ את מעמדי החברתי והכלכלי בתוך המגזר הערבי.

התיאור שאני מביאה בחלק הנוכחי מדגיש את השינוי בדפוס הסולידריות והליכודות החברתית בחברה הערבית בארץ. דורקהיים טוען כי נאמנויות משותפות וסולידריות הן גורמי המפתח לליכודות חברתית המבוססת על קשרי קהילה, ערכים משותפים, תחושת שייכות ויכולת לעבוד ביחד. גם הסוציולוגים רוסל ומקסוול טוענים כי לליכודות חברתית תלויה בבניית ערכים משותפים וקהילות החולקות תפיסת עולם משותפת, בנוסף על צמצום פערים בעושר ובהכנסה. זה מאפשר לבני האדם להרגיש שהם פועלים ביחד, מתמודדים מול אתגרים משותפים, ושהם חברים באותה קהילה.

על כן, אני מבקשת להדגיש, שלפי נקודת מבטי והאני המאמין שלי, יציאה ללימודים מאפשרת התקדמות חברתית, מעמדית וכלכלית.

יציאת נשים מוסלמיות ללימודים ולאחר מכן לעבודה היא ביטוי של השתנות תפיסות העולם המסורתיות. התופעה הזאת מחזקת את המאבק לצמצום הפערים המגדריים בחברה.

תופעה זו נותנת לי ולעוד נשים רבות תחושה אמיתית שאנו מתמודדות מול אתגרים משותפים. היא משנה את הערכים בחברה ומאזנת את יחסי הכוחות החברתיים והכלכליים. היא מחזקת את היכולת לעבוד ביחד, גברים ונשים, ערבים ויהודים, דתיים וחילונים. אני חושבת שנקודות אלה עשויות להוביל לליכודות חברתית חדשה ושונה ולשפר את מעמדן של נשים חזקות!



# השמלה הקצרה שחשפה את הדילמה

## גיאנה מרזוק

אני גיאנה מרזוק, בת 24, גרה בכפר עין דומא. למדתי 12 שנות לימוד בכפר שלי. גדלתי במשפחה שמורכבת מארבעה אחים, אמא, אבא, ואני, הבת הבכורה. אני חווקה, דוברת ארבע שפות: עברית ברמה טובה, ערבית שפת אם, אנגלית ברמה טובה מאוד, ואיטלקית טובה מאוד. אני כרגע לא עובדת. אבא עובד בשיפוצים, אמא עקרת בית, אחי הגדול לומד סיעוד, אחותי לומדת מכשור רפואי, ויש לי גם אח שנכנס השנה לצבא ועוד אח קטן בכיתה ז'. בשנת 2015 אבא שלי עבר תאונת דרכים והרגל שלו נשברה. אבא היה נכה, ולא היה מסוגל לעבוד. לא היה בבית כסף ולא היה מה לאכול. אני בכיתי ולא ידעתי מה לעשות, ואמא לא יכלה לעבוד כי היא הייתה צריכה להיות ליד אבא ולטפל בו. החלטתי ללכת לעבוד. פיזרתי קורות חיים במגוון חנויות קרובות לכפר, הלכתי ועשיתי ראיון ברשת שמעסיקה יהודים וערבים למרות שלא הייתה לי עברית טובה. לאט לאט הסתדרתי והצלחתי להתגבר על הקשיים. התחלתי לעבוד ועזרתי לאמא, ולאחים שלי. אף אחד מהם לא עבד. התחלתי לחסוך כסף בשביל ללמוד, עברנו תקופה מאוד קשה. קרובי המשפחה עזרו לנו עם כסף, גם החברות הקרובות נתנו לי כסף בערך 10,000 ₪. אני מודה להן על כך.

ההורים שלי הסכימו שאלמד למרות, ואולי בגלל, שלא הייתה להם הזדמנות ללמוד. הם תמכו בי ועודדו אותי להירשם ללימודים. התחלתי ללמוד במכללת כנרת בשנת 2017, בחוג למדעי ההתנהגות. אני עכשיו בשנה ג' וזאת השנה האחרונה שלי. בתחילת הלימודים שלי, ובמיוחד בתקופה של הסמסטר הראשון, קרה משהו שגרם לי להרגיש בלחץ, בחוסר נוחות. צפו אצלי רגשות לא נעימים.

ביום הראשון שלי במכללה הלכתי ללמוד לבושה בשמלה קצרה. הגעתי ברכב

שלי בלי שההורים שלי ראו אותי בצאתי: הם עוד ישנו. כאשר חזרתי מהלימודים לכפר, הלכתי לבית של סבא וסבתא בכדי לאכול. הם ראו אותי בשמלה הקצרה. מיד הם התקשרו לאמא ואבא וסיפרו להם על לבושי. הם הוכיחו את הוריי: איך הם מאפשרים לי ללבוש לבוש כזה בלימודים? במקום שיש בו הרבה סטודנטים גברים? ההורים שלי התקשרו אלי ותבעו שאבוא הביתה. הם התחילו להשפיל אותי והענישו אותי, כי בעיני אנשי הכפר ובמיוחד בעיני הורי להופיע בלבוש כזה זו בושה. זה לא היה הגיוני. התרבות הערבית חושבת שכל בת שלובשת חצאית קצרה נחשבת "ילדה חצופה". בת כזו לא מתאימה לנישואין, שהרי אם היא לובשת לבוש קצר היא לא תוכל לשמור על הילדים שלה בעתיד. אם היא לובשת לבוש קצר היא תשלוט בבעלה. הלבוש הקצר מותר לאישה רק בבית ולא בחוץ. לבוש קצר בחוץ הוא חוצפה, זנות. לובשת אותו נערה ללא עתיד, נערה שצריכה לגור בכביש שכל מי שידבר אתה יענש. ידעתי שאני לא יכולה לשלוט במצב, שאני לא יכולה לשנות את דעתם.

אני עדיין לא מבינה מהי התרבות שאני נמצאת בה. לפעמים אני מרגישה שאני נמצאת בתוך כלוב! אין לי אפשרות לצאת ממנו אלא אם יש לך אישור!

כעסתי על אמא, על אבא, על סבא וסבתא. אמרתי להם שאני בת 21 ושיש לי זכות מלאה לבחירה חופשית. אין להם זכות למנוע ממני ללבוש מה שאני רוצה. אני לא מקשיבה ולא איכפת לי מאף אחד בכפר. אנחנו כבר בשנת 2017.

ההורים שלי צעקו עלי ואמרו לי להיכנס לחדר ולא לצאת ממנו. אחרי הרבה צעקות והשפלות הם אמרו לי שהם יפסיקו לי את הלימודים כי שברתי את הנורמות של הבית ושל הכפר. אבל בסוף הצלחתי לשכנע אותם שאני צריכה ללמוד כדי להשיג את המטרות שלי. אני לא יכולה לוותר על הלימודים. הבטחתי להם שהמקרה שקרה לא יקרה שוב. בהתחלה הם לא הקשיבו לי ולא דיברו אתי. אבל כאשר דיברתי איתם בכבוד ואמרתי להם כמה חשובים העתיד שלי והשאיפות שלי הם סלחו לי והשתכנעו.

גיליתי את הנורמות האלה לא רק בכפר שלי אלא ברוב הכפרים ואולי בהרבה מדינות מסורתיות. הם מסתכלים על הלבוש הקצר כתופעה שמשקפת את המוסר של האישה. התופעה התחילה להתרחב בכל מיני מקומות, מה שדוחק את זהותה של האישה הערבייה ומצמצם את הבחירה החופשית שלה.

כאישה ערבייה, אין לי הזכות לבחירה חופשית בלבוש. אני מחויבת לנורמות



# לחיות במוזרות מתגלגלת בקיבוץ

## גלילה שיר

באושר וב"עושר" קיבוצי נולדתי לאמא ואבא לפני 28 שנה. אחי ואחותי הגדולים "חזרו" לבית המשפחה מלינה משותפת בבתי הילדים. אני היא הילדה הראשונה והאחרונה שהוריי גידלו בבית משפחה גרעיני קטן ותמים, איפשהו בתחילת שנות ה-90. קיבוץ נווה נחום שנמצא בצפון הנגב הגדיר את עצמו אז כקיבוץ שיתופי של השומר הצעיר. הקיבוץ עלה לקרקע לפני קום המדינה כחלק מסיפורי הגבורה של העלייה לקרקע של 11 הנקודות שבנגב למען הכרה בנגב כשטח של מדינת ישראל שעומדת לקום. מדינתם של "היהודים החדשים", עובדי הכפיים החזקים דאז. סיפורי גבורה אלו רק מהווים קדימון להמשך התגלגלותה של משפחתי היקרה. ילדותי הייתה ילדות קיבוצית עשירה בטבע, היסטוריה, ערכים בכל פינה, התנסות, עצמאות וכל טוב. שלל זיכרונות ממשחקי חוץ בכל שטחי הקיבוץ, מחבואים, מחניים ועוד, חגים ענפים ומלאי היסטוריה (אשכנזית בעיקר) - ממש חגיגה רוחנית.

בית הספר היסודי הפגיש אותי עם עוד ילדים כמוני, ילדי קיבוץ, שחוו חוויות דומות ודיברו שפה משותפת. בכיתה ד' הייתה הפעולה הראשונה שלנו כקבוצה במסגרת השומר הצעיר - התגבשות וכיף, ערכים וביחד, טיולים וארץ ישראל. בסוף כיתה ו' עלינו כולנו יחד ל"מוסד" - בית הספר התיכון של קיבוצי השומר הצעיר, "נווה דרום". קיבלנו מבנה - בית וחדרים, ומכאן כבר לא היינו רק כיתה. נתנו לנו שם - "קבוצת חריש", חלקנו יחד את רוב שעות היום. אבל לא הרבה זמן אחרי, הגיע הרגע שבו, ממש כמו בחיים האמיתיים, הסיכה נוגעת בבועה והיא מתנפצת. זהו החלק שבו לאידיליה מצטרפות שמועות על בעיות כלכליות של הקיבוצים, התפרקויות והפרטה, שכמובן נחשבה אז למילה אסורה. בין רגע פעילויות תנועת הנוער הצטמצמו כאילו לא היו, "המוסד החינוכי" שפעל עשרות שנים הפך ל"מרכז חברתי" שפתוח מדי פעם, ובית הספר התיכון הקיבוצי הפך לבית ספר של המועצה האזורית. הוא הוגדר כבית ספר ניסויי של משרד החינוך. אפילו בתור נערה לא הבנתי איך קיבוץ שסגד

של הכפר שלי בפרט ושל החברה הערבית בכלל. זה בא לידי ביטוי כאשר ההורים שלי הענישו אותי כי שברתי את הנורמות. אני הייתי צריכה תמיד לקבל את האישור שלהם על מה מותר ואסור ללבוש. זהות הכוללת בחירה מוענקת לגברים בלבד. מבחינתם הם השולטים וצריך לציית לכל מילה שהם אומרים. זה בא לידי ביטוי ביחס של ההורים שלי לאחים הגברים שלי בהשוואה ליחס שלהם אליי. להם מותר לעשן, מותרת נרגילה, מותר לבלות זמן מחוץ לבית בשעות מאוחרות. כי מה שמותר לגברים אסור לנשים. כך מתבטלת הזהות שלי כאישה חופשית.

כאשר התחלתי את הלימודים במכללה התחלתי לראות את העולם מפרספקטיבה אחרת. ראיתי שאני יכולה להתגבר על הנורמות הכובלות האלה דרך הלימודים, דרך היחסים והקשרים החברתיים שאני מקיימת. במכללה מצאתי את הזהות שלי כאישה שמגיע לה ללמוד ולהשיג הישגים גם אם היא חיה בחברה כל כך סגורה שמה שחשוב לה הוא לשלוט בנשים ולדכא אותן. הייתה לי אמונה שאני יכולה להילחם בנורמות דרך המטרות שאני מציבה לעצמי.

לסיכום, אני רוצה להגיד לכל הנשים הערביות: תתעוררו! האמינו בעצמנו, השמיעו את הקולות שלכן, אל תשתקו. לכו ותלמדו. אתן יכולות לחזק את הזהות שלכן באמצעות הלימודים. זה המפתח! זכותן להביע את הדעות שלכן. אל תוותרו על זהותכן. הגשימו את החלומות שלכן. אף אחד בעולם לא יכול לשלוט בכן.

לסטלין (שגם זה לא מובן) עושה טרנספורמציה זריזה של 180 מעלות לאמריקה הקפיטליסטית- שיוך דירות, השבתת נכסים, ושלא נדבר על התקציב האישי שנגמר.

הגל השני שלי, שלנו - לא איחר לבוא. אבא שלי טס לאנגולה! הבעיות הכלכליות, הפנסיה שלא הובטחה, הקיבוץ שהשאיר אותו ואותנו מאחור והפגיעה הקשה, לא השאירו לו ברירה. אבא שלי, לאחר לבטים קשים, טס. במשך שלוש שנים הקדיש את חייו למען הרווחה הכלכלית של המשפחה ולמען הקמת יישובים חקלאיים באנגולה בדומה לקיבוצים בארץ. פרויקט "אלדיאה נובה" (התיישבות חדשה) מהווה את החלק האבסורדי של הסיפור. אני מתארת לעצמי שהמרחק והגעגוע לא היו הקושי המרכזי בהחלטה זו, אלא ההבנה העמוקה שהערכים הסוציאליסטים חלפו מהעולם, פרט המהווה בעצמו טרגדיה אישית, משפחתית וקהילתית. ללא ספק לא רק אבי הרגיש ככה. גם אני כנערה מתבגרת זוכרת את השינוי הגדול, את האכזבה מהקיבוץ ואת ההרגשה שנטשנו ובעל כורחנו אנו נוטשים את הערכים שלנו שגובשו שני דורות לפנינו עוד בפולניה הקרה.

ההחלטה של אבי להגר למען הביטחון הכלכלי של משפחתנו הטמיעה בי את ההבנה שהמניע בעולם הוא כסף. לאחר שכל חיי גדלתי בצורה שונה גם אני נאלצתי לעשות התאמה - התאמה לעולם שבו כל אחד דואג לעצמו, שאין פעולה או התנהגות שלא מלווה באינטרסים אישיים, אפילו כשמדובר בנערים צעירים. בבית ספר שבו ערכי ההתקדמות והשאיפה הן הדבר הכי חשוב וציונים מהווים סנן לבחירת תפקיד סולל בצבא, גם אני הבנתי שהעולם השתנה. ובהמשך לניפוץ הבועה, כשהגעתי לצבא נתקלתי בכל שכבות האוכלוסייה, למדתי מהו ריבוד חברתי ונפגשתי עם בעיות החברה הישראלית: מזרחים-אשכנזים, ימנים-שמאלנים, ערבים-יהודים וקיבוצניקים-עירוניים.

בסיום השירות הצבאי טסתי להודו לפרויקט "ten- תן" של הסוכנות היהודית, פרויקט התנדבות למען התפתחות. זו הפעם הראשונה שהיגרתי למקום אחר לתקופה ממושכת. חייתי בהיידרabad למשך כשלושה חודשים ולמדתי את התרבות ההודית. התנדבנו לעבוד בבית יתומים ובבית ספר בעיר. אני זוכרת שהרגשתי באותה תקופה שחזרתי אחורה בזמן למקום של הסיפורים של אבי על מורה שמרביצה עם סרגל על כף היד, על לוח ירוק וגירים מסרטנים, דקלום החומר הלימודי וחוסר עצמאות מחשבתית, בקיצור עולם שלישי. אבל מי אני?! אני זוכרת את הדיסוננס שהתחולל אצלי בראש בין השיפוטיות המתבקשת למצב לבין הסתכלות נקייה, למידה וחוויה. האם אני כאדם לבן בת למשפחה שחוותה את השואה, יכולה להסתכל בצורה

ביקורתית על עם אחר עם חשיבה אחרת וצורת התנהלות שונה? בהמשך הטיוול במזרח פגשתי אנשים עם דעות קדומות והערות עוקצניות לגביי תרבויות שונות. אין ספק שלקחתי איתי את ההתלבטות הזו לאורך השנים והיא השפיעה על הדרך שבה אני מתנהלת בעבודתי ובחיי.

הייתי חייבת למצוא עבודה כדי להמשיך במסעות שלי, שכללו בין היתר למידה עצמית, למידה מרחבית ואנתרופולוגית. טסתי לדרום אפריקה מוכת האפרטהייד ומצאתי את עצמי מוכרת מוצרי קוסמטיקה בקניונים. העבודה הייתה הזויה ובזויה אבל חקירת התרבות הייתה מדהימה. הרגשת השונות נתנה לי אוויר לנשימה ובעיקר אפשרה לי לבחור את הדרך שלי בתור אישה צעירה בעולם. עזבתי את עבודתי שם זמן קצר אחרי שהגעתי. הכרתי את יפתח מנהל החברה, קיבוצניק כמוני, שחווה את שינויי הקיבוץ ובתובנותיו החליט ש"אם אין אני לי מי לי". יפתח הוא בן זוגי בששת השנים האחרונות. הוא קפיטליסט מושבע שטוען ש"התפקוד עם השנים. לא פעם ולא פעמיים הוויכוחים שלנו בנושאים אלו מעלים את חוויות העבר מהקיבוץ ואת פתרונותיו של כל אחד ואחת. דרום אפריקה הייתה יעד ההגירה הראשון שלנו. משם המשכנו לברלין. בשבילי זו הייתה חווית הגירה לא נעימה. תהליך קבלת הוויזה והלמידה בבית הספר לשפות, מילוי הטפסים בגרמנית ובעיקר תחושת חוסר השייכות, הציפו אותי לא מעט. עם בוא החורף הגרמני החלטתי לחזור לארץ. הרגשתי געגוע לכל דבר - לשפה, לאוכל ולמשפחה כמובן. אבל יותר מהכול הרגשתי שאני זקוקה לתחושת השייכות. לא עניין אותי שישראל מפולגת, פצועה וקפיטליסטית. רק רציתי להיות בבית!

חזרתי לבית הוריי, לקיבוץ ולקהילה. לקח ליפתח חודש שלם לסגור את החנות שהייתה לו ולהגיע לארץ. בו בזמן אני הסתובבתי לי בישראל כאילו מצאתי את המטמון- שהוא משחק הילדים האהוב עליי. כבר לא הרגשתי צורך לברוח. חשתי תחושות ניצחון ומלאות. הקיבוץ השתקם ופרח. שכונת "בנים חוזרים" התחילה לרקום עור וגידים. אחי ואחותי חזרו לגור בקיבוץ עם בני זוגם והוריי נראו שלמים עם המצב. אין ספק: הגענו אל הארץ המובטחת. יפתח ואני החלטנו להשתקע בקיבוץ כפר אודם בצפון בזכות הירושה מסבתא שלו, שלמזלנו נפטרה אחרי "היום הקובע" והשאירה לנו דירה בקיבוץ. מה שמראה כי ישנם צדדים טובים/נוחים להפרטה. התחלתי לעבוד כסניעת בגן הילדים של הקיבוץ וללמוד במסלול של חינוך וקהילה במכללת כנרת ומשם הכל כבר באמת היסטוריה.

בנימה אישית, אני אשמח להגיד תודה על המטלה. אני מודעת לרגשות שלי

סביב הנושא ומן הסתם אמוציונלית ביחס לחוויות ילדות ונערות ובחירותיי בחיים. למדתי עם הזמן שזהו העבר שלי ושלמרות שחלקים בו לא תמיד היו נעימים, הם גם לא תמיד היו בשליטתי, ומכאן שניתן להפיק מהם את המיטב. את הזכות לכתוב ולהעלות התבוננות זו על חיי לא יצא לי לעשות עד כה. זו מטלה מעולה בעיניי שגם עושה חיבור לחומר הנלמד במהלך הקורס ומבהירה אותו.

## בין נישואים ללימודים עזיזה אחעגבי

שמי עזיזה אחעגבי, בת 25. אני אמא חד הורית לילדה קטנה בגיל שנתיים וחצי, וסטודנטית שנה ב' בחוג למדעי ההתנהגות במכללת כנרת עמק הירדן. אני גרה בעיר עם ההורים שלי ומדברת שלוש שפות: ערבית כשפת אם, עברית ברמה טובה מאוד ואנגלית ברמה טובה מאוד.

אני האחות הבכורה במשפחה. יש לי ארבעה אחים ואחות קטנה. האחות הקטנה עדיין לומדת בבית הספר היסודי בכיתה א'. הגדול מבין ארבעת האחים שלי בן 24 והוא עובד עכשיו בבניין. האח השני בן 22 והוא עובד עם חבר של אבא שלי. האח השלישי, בן 19, עובד במפעל פלסטיק בעפולה. האח הרביעי הקטן והמפונק עדיין לומד בבית הספר בכיתה י'. אמא עקרת בית ואבא מנהל אחזקה בבית ספר.

אני רוצה לספר קצת על הילדות שלי. הייתי הגדולה, הנכדה הראשונה של המשפחה. אמא ואבא נתנו לי אהבה, האמינו בי. ההורים של אבא שלי נפטרו לפני זמן רב, מבחינתם של סבא וסבתא מצד אמא הייתי שמחה גדולה. הייתי הנכדה המפונקת של סבא.

למדתי בבית ספר יסודי, סיימתי את התיכון בהצלחה והצטיינות. שאפתי להצטיין בתחומים ביולוגיה, כימיה, וביוטכנולוגיה. אחרי שסיימתי את לימודי התיכון התחלתי לחפש עבודה. ביקשתי למצוא עבודה המתאימה לי, ושהמשכורת תהיה טובה כדי לספק לי אמצעים להירשם להשכלה גבוהה וגם לעזור להורים.

התקבלתי לעבודה בשירות לקוחות בחנות בגדים ועבדתי שם במשך שנה. לאחר מכן חיפשתי עבודה אחרת. נרשמתי לכמה מקומות ושלחתי קורות חיים לכמה מקומות עבודה באיסון ובערים לידה. כעבור חודש בדיוק התקשרו אלי ממרכז המזון והזמינו אותי לריאיון. למרות שבהתחלה פחדתי, הראיון עבר בהצלחה וקיבלו אותי לעבודה בשמחה. עבדתי במרכז המזון כקופאית במתחם האוכל.

בהתחלה היה לי קשה במקום העבודה. היה הרבה רעש, משימת שירות הלקוחות הייתה קשה. נדרשתי לעמוד מול הלקוחות למשך זמן ארוך. היה דגש יתר על כללים ונהלים. בין השאר, נאסר עלי לבוא עם פלאפון ולהשתמש בו במקום העבודה. צריך היה להסתגל. עם הזמן התרגלתי והצלחתי להמשיך בעבודה. יצרתי קשרים עם העובדים והכרתי חברים וחברות חדשים. במרכז המזון עבדתי שנתיים. התקופה הייתה מדהימה. היא נתנה לי הרבה כוח, אמון, אהבה, כבוד ושיתוף פעולה.

סיימתי את העבודה במרכז המזון ופניתי לדרך הלימודים. לקח הרבה זמן לחשוב על תחום הלימודים. החלום שלי היה ללמוד סיעוד ולהיות בעתיד אחות. על מנת להתקבל ללימודי סיעוד הייתי צריכה לעמוד במספר תנאי קבלה. אחד התנאים הקשים היה המבחן הפסיכומטרי. ניגשתי לפסיכומטרי ולא הצלחתי להגיע לציון המתאים למקצוע הסיעוד. אמנם היתה לי תעודת בגרות עם ציונים גבוהים, אבל ציון הפסיכומטרי שלי לא הספיק והחלום שלי התרחק ממני.

חיפשתי מקומות שיהיו בהם תנאי קבלה קלים יותר, ללא פסיכומטרי, אבל לא מצאתי. כולם אמרו דרשו ציון פסיכומטרי מתאים לתחום הסיעוד. ניסיתי לשנות את הכיוון ולפנות לתחום אחר. לאוניברסיטאות לא התקבלתי בגלל תנאי הקבלה הקשים. פניתי לחברה שלי הלומדת במכללת כנרת הנדסת תוכנה. היא עזרה לי והפנתה אותי לכיוון הנכון. היא סיפרה לי על הניסיון שלה בשנה הראשונה בלימודים במכללה. היא הייתה מרוצה ממקום הלימודים וגם מהמסלול שבחרה. היא הציעה לי לבוא איתה ולראות את המכללה. לבסוף החלטתי ללמוד מדעי ההתנהגות.

כשהתחלתי את הלימודים שלי במכללה הייתי בת 21. הכל היה בסדר ולא חשבתי שמשוהו קשה עומד להתרחש. סיימתי את הסמסטר הראשון בהצלחה. התחלתי את הסמסטר השני וסיימתי אותו והגעתי לתקופת המבחנים. במהלך התקופה הזאת נהגתי לשבת בחדר שלי וללמוד ולהתכונן לקראת המבחנים.

יום אחד, אמא נכנסה ואמרה שמישהו בא לביתנו עם משפחתו, ושהוא רוצה לבקש את ידי. ההורים רצו לדעת מה תשובתי. הופתעתי מאוד ואפילו נבהלתי. לא הייתי מוכנה למצב הזה. למה אני? למה עכשיו? הזמן הזה לא מתאים לי. אני באמצע הלימודים, באמצע המבחנים. לא הרגשתי מוכנה לקחת אחריות על בעל ועל ילדים. מצד שני חשבתי שאולי הדבר הזה יכול להיות חיובי. אולי זה הזמן הנכון. הייתי מבלבלת ולא ידעתי מה לעשות. נותר לי רק לשמוע בקול אמא שלי. ראיתי על פניה שהיא שמחה שיש בחור שרוצה לבקש את ידי.

אמרתי לאמא שלי שאני בדרך לממש את החלום שלי, שאני רוצה להמשיך ללמוד כדי שיהיה לי תפקיד חשוב בחברה. מצד שני ראיתי את הפנים ואת העיניים של אמא ואבא שלי שרצו לראות אותי שמחה שהחלום שלהם הוא לראות אותי מתחתנת כמו כל הבחורות. אמרתי להם שאני צעירה, בת 21, שאין לי ניסיון לנהל בית ולקבל אחריות על ילדים. עכשיו הראש שלי בלימודים. אבא שלי טען שכל הבחורות שמתחתנות צעירות ממשיכות בלימודיהן, גם כשיש להן ילדים: "אל תדאגי, הכל יהיה בסדר. אני ואמא שלך נעזור לך".

אחרי מחשבות עמוקות ואחרי שעות של שיחות עם ההורים שלי, החלטתי לתת הזדמנות לאיש שרצה לבקש את ידי, אבל אמרתי להורים שלי שאני צריכה להכיר אותו קודם. הם הסכימו. נפגשתי איתו כמה פעמים בבית שלי במהלך שלושה חודשים. המפגשים היו טובים, זו היתה הפעם הראשונה שהכרתי בן זוג פוטנציאלי, ולא היה לי ניסיון של קשר או אהבה עם אף אחד קודם לכן. הסכמנו עם ההורים שלו על תאריך לחתונה, אבל הסכמתי להתחתן רק בתנאי שאמשיך ואשלים את הלימודים. הבחור וההורים שלו הסכימו לתנאי. התחתנתי, התקדמתי, הצלחתי בכל המבחנים וקיבלתי ציונים טובים. כמה חודשים אחרי הנישואין בעלי החליט להפסיק את הלימודים שלי. אני סירבתי. הבעיות ביננו גברו. הוא סרב לשלם לי את שכר הלימוד. זה היה בסוף סמסטר א'. נשאר שבעיים להתחלת המבחנים. הוא הפסיק לי את הלימודים, ובנוסף הייתי בחודש השלישי להריוני.

ישבתי לדבר איתו, שאלתי אותו מה הסיבות שבגללן הפסיק את הלימודים שלי. טענתו הייתה שהוא החליט להפסיק את הלימודים לא בגלל מצבו הכלכלי אלא בגלל המסורת הערבית. הוא החליט להפסיק את הלימודים בטענה שלפי המסורת בחברה הערבית האישה הנשואה צריכה לדאוג לבית, לנקות, לבשל, ולדאוג לילדים. לא ללמוד. "אני עובד וזה מספיק". יצאתי מהשיחה בינינו בתחושת דאגה ופחד. הייתי מופתעת ולא יכולתי לדבר. היה לי חשוב שמה שלא יקרה, הלימודים שלי לא ייפסקו. אמרתי לו שאני רוצה להמשיך את הלימודים, שאני לא מוותרת על החלום שלי, שחובה להמשיך את הדרך, שאני יכולה להתגבר על כל הקשיים בחיים שלנו. אוכל לאזן בין ניהול הבית והילדים ובין הלימודים. אני יכולה לעשות זאת והוא צריך לעזור לי.

גם אחרי כמה דיונים, ואפילו שיחה בינו לבין אבא שלי, בעלי נשאר בדעתו. הייתי מאוכזבת ועצובה. לא יכולתי לחזור ללימודים. עברו 12 חודשים מאז שנישאתי, וילדתי ילדה קטנה חמודה ויפה. אחרי שבועיים שוב התגברו הבעיות בינינו בכמה

# כל הילדים נולדים עם כנפיים

## מגד מרעי

כל ילד בעולם נולד עם כנפיים שקופים, רכים כמשי. כשמסתכלים עליהם במשקפיים מיוחדים הם נוצצים כמו טיפות של מים על עלים, בעלות השחר. מהרגע שהילד פוקח את עיניו, מתחילה הסביבה לעצב את זהותו ומגדירה את הגבולות שלו, במאמר זה אנסה לתאר את עצמי ואת זהותי דרך קשריי עם המקום שבו נולדתי.

נולדתי בכפר השוכן למורדות הר בגליל העליון. האוויר שם צח, הטבע מדהים, והנוף משקיף לכנרת. הכפר בינוני בגודלו, וכולל 25 אלף נפשות. זהו מעין מודל קטן של החברה הערבית ושל היחסים בין חלק מהקבוצות החיות בה. הכפר מורכב ממספר אוכלוסיות ערביות: דרוזים, נוצרים, מוסלמים ובדואים. כמו בחברה הכללית גם בכפר יש יחסי כוח בין הקבוצות הללו. הקבוצה האחת דומיננטית וחזקה והקבוצות האחרות מצויות עמה בסוג של קונפליקט, כלומר מאבק על משאבים חברתיים, פוליטיים וכלכליים.

נחזור לילד הקטן שהייתי. אני זוכר את עצמי שוכב בחצר בלילות, מסתכל על הכוכבים ואומר לעצמי: כשאגדל אהיה אסטרונוט, אלך על הירח ואולי אם יהיה לי קצת זמן פנוי, אעבור דרך מאדים להביא מתנה יפה לאמא שלי. אבל ככל שהשנים חלפו גדלתי והתחלתי להפנים את המציאות. הבנתי שפה זה לא המקום להפוך לאסטרונוט, פה יש תקרת זכוכית, יש שחיתות, יש קומבינות. כאן הכישרון נקבר מתחת לאדמה. כאן רק החזק שורד. אם אתה בן של מישהו אתה תהיה משהו, אבל אחרת הסיכויים שלך קלושים. כאן השונה מנופה. הוא לא יתקבל ויתמזג אם לא יהיה "כמו כולם".

נולדתי במרחק כמה מטרים מהמסגד הראשי. ברוב תקופת הילדות התגוררתי בשכונה לחיילים משוחררים. גדלתי בבית שחינך לסובלנות וקבלת האחר. כפי שאמי נהגה לומר לי, "כולנו ילדי אלוהים". התוודעתי לקבוצות אחרות כשביקרתי את סבא שלי, שמשפחתו גרה ליד המסגד. אני בעיקר זוכר שכל הזמן שאלתי על

דברים במיוחד סביב עניין החזרה ללימודים. אחרי מחשבה החלטתי להיפרד ממנו. גם בעלי החליט שהוא לא רוצה להמשיך. התחלנו בתהליך גירושין. היום אני והילדה שלי גרים עם ההורים שלי.

יש אנשים בחיים שלנו, גם קרובי משפחה, שמחזיקים במסורת שגויה. הם מפעילים לחץ קהילתי לא מוצדק. כאשר נערה מגיעה לגיל מסוים הם מאמינים שהיא חייבת להתחתן. אם היא מגיעה לגיל 30 בלי בעל, מיד מתחילים לקרוא לה "רווקה זקנה". בקושי מקבלים אותה. אנשים מדברים כל הזמן על נישואים, ומגדירים את הגיל המתאים לנערה להתחתן ולהיות במערכת יחסים עם מישהו. אם לא היא תפספס את הרכבת וכבר לא תוכל להביא ילדים לעולם.

לדעתי זוהי אמונה שגויה, מאכזבת ומעצבנת. נראה שחלק מהאמונות הללו בחברה שלנו לעולם לא ישתנו.

ההורים שלנו דואגים לילדיהם ומתערבים בחייהם באופן מוגזם, במיוחד כשמדובר בנערות. בחברה הערבית התופעה הזאת מאוד נרחבת. מהניסיון שלי, עדיף להיות סבלניים. את ההחלטה ליצור משפחה צריך לקבל בזהירות. אני רוצה לייעץ לכל צעירה, שתתעקש להתחתן עם האיש הנכון, איש שיוודע בדיוק מה פירוש המילה משפחה ושיוודע איך להתנהג עם אשתו. רוב הנישואין בחברה הערבית, נעשים ללא מודעות כזאת. רוב המתחתנים מבינים את המילה נישואים באופן שגוי.

לסיכום, אני רוצה לדבר על הצד החיובי. אחרי הגירושים ובעודי מגדלת את הבת שלי, חזרתי ללימודים. אני שמחה שיש בי כוחות להמשיך את הלימודים ולהגשים את החלום שלי. אף אחד לא יוכל לעצור אותי. אני מאמינה באלוהים. אלוהים בוחר את הדרך הנכונה עבורי. בסופו של דבר, לא התחשבתי באנשים בעלי השפעה שלילית. התמקדתי בעצמי ואני שואפת להיות מוצלחת בכל דבר.

לכל הבנות בחברה שלי אני אומרת: אל תמהרו להתחתן. לכל דבר יש זמן מתאים. חישבו בעצמכן ותתעקשו להגשים את החלום שלכן. כשתרגישו שאתן מוכנות להתחתן ותבחרו בבן אדם הנכון והמתאים, עשו זאת מבלי לוותר על החלומות שלכן. בחרו בן זוג שייתן לכן תמיכה נפשית ויעזור לכן להמשיך את הלימודים במוסד להשכלה גבוהה.

אתה צריך להיות שייך לקבוצה הנכונה כדי לאסוף נקודות זכות. לפעמים גם הידע וגם האומץ והשאפתנות לא עוזרים.

לסיום, אבחר דווקא להמתיק את הסיפור המדכא שמציג את החברה באור שלילי מדי. בכתיבת שורות אלה הרגשתי את הצורך לפרוק ולהביע את שעל לבי מתוך רגשות של כעס ותסכול. אבל, וזה אבל גדול, יש לא מעט יתרונות בחברה שלנו: הערבות ההדדית, החמלה שמאפיינת אנשים רבים, הסולידריות החברתית במיוחד ברגעי משבר ורגעי אבל, וגם השותפות ברגעי שמחה והצלחות. אז כן, אני כועס. אבל איני יודע עדיין אם היה לי רע יותר או טוב יותר לו חייתי במקום אחר.

לסיכום אני אנסה לתת תקווה לעתיד. אפשר לקחת את השוני ואת התרבויות השונות בארץ הזו כדי לחיות חיים שלווים יותר אם נהפוך את השוני הזה לכוח וחוזקה ולא למגבלות ותקרות זכוכית. ביחד אנחנו יכולים לעשות זאת. אבל עד היום, כמו בישראל הגדולה, גם בכפרי הקטן, אנשים לא קוראים לקבלת האחר, ואומרים שהם מאמינים בשוויוניות ובמתן הזדמנויות לכולם, אבל בפועל זה לא ממש עובד. האם אנחנו באמת מקיימים חיים משותפים?

התפילה שנערכת חמש פעמים ביום, וכל פעם לקחתי משפט וביקשתי ממישהו שישביר לי את הפירושים שלו. כל זה נמשך עד חטיבת הביניים. בית הספר היסודי נמצא בשכונת החיילים המשוחררים ולמדו בו רק תלמידים דרוזים. המפגש הראשון והמשמעותי עם בני העדות האחרות קרה בכיתה ז'. בהתחלה הופתעתי: הם דומים לנו, הם אותו הדבר, גם הם ילדים עם חלומות וכנפיים שהחברה הספיקה לשבור. גם אותם החברה מגדירה באמצעות סטיגמות, סטראוטיפים, הפרדות עדתיות, הכללות וגבולות נוקשים.

חשוב לי להדגיש שהזהות שלי מאוד קשורה למקום המגורים שלי. איני מרגיש בנוח מחוץ לאזור הנוחות שלי, מחוץ לנוף שבו גדלתי. פעם חשבתי שזה בסדר, פעם חשבתי שזה המקום האידיאלי להיות בו. אבל אז התחלתי לצאת מאזור הנוחות שלי, והתחלתי ללמוד לתואר ראשון ושני ולעבוד במקומות מרוחקים. פגשתי אנשים שונים ממקומות שלא הכרתי קודם: אקדמאים, חוקרים, יזמים, ואנשים אמיצים שחצו יבשות ובילו שנים במדינות מרוחקות. רוב חיי הייתי פחדן מדי כדי לצאת מהמקום הזה. עד היום אני סובל מהלחץ לחזור לאזור הנוחות, לחזור למקומי "הטבעי" למרות הקשיים והמגבלות הנמצאים כאן. אני קשור לפה ואיני יודע אם אני מרגיש טוב או רע עם זה. לפעמים אני יושב מתחת לעץ זית ירוק בן 500 שנים ומהרהר בליבי: "אין לי בעיה להעביר את כל חיי באזור הזה. הכפר הקטן הזה, הסביבה הירוקה, והטבע נפלאים". אך לפעמים, בנסיבות אחרות, בנסיבות של לחץ חברתי ושל ריסוק כל מחשבה מחוץ לנורמות המקובלות - אם זה אחרי שאני משתתף באירועים חברתיים שלא בא לי לקחת בהם חלק או כשאני נאלץ להתנהג לא כפי שאני רוצה או מאמין - אני חושב על כך שהעולם הרבה יותר רחב משחשבנו, שהעולם גדול מכדי לשים אלינו לב כשנעזוב אותו. העולם אפילו לא יעצור לרגע.

כמה פעמים חשבתי שאני מרכז היקום? מתברר שאני יצור זעיר שמהלך על כדור לכת אחד מבין מיליארדים. ואז הראש אומר: האם שווה לבזבז את כל החיים שלנו באזור הנוחות? עד היום איני יודע את התשובה. אולי כשאזדקן ואסתכל אחורה, אולי רק אז אדע את האמת.

הילד שבתוכי התבגר, גדל, ולמד להבין יותר את המציאות. אסטרונוט כנראה שלא אהיה בגלגול הזה. אבל אקטיביסט חברתי אני כן. אמשיך להילחם במערכת החברתית העקומה שמסרסת את רוב החלומות שלנו, שהורגת את הילד הסקרן, השאפתן והחוקר. אמשיך להילחם בחברה שנותנת ייתרון מובהק לקבוצה הדומיננטית ולבעלי השליטה על פני שאר הקבוצות. בכל מירוץ ובכל אתגר בחיינו



# הבנתי שהמלחמה שלי היא מלחמת צדק

## רעות בן דוד

נולדתי בירקונה. גדלתי כבת בכורה לצד שתי אחיותיי הקטנות. התייתמתי מאבי כשהייתי בגיל 6, וכבר אז התחילו סיפורי הילדות שלי להתעצב בצורה שונה מסיפורים רגילים. אופי הסיפורים הפך להיות נוסטלגי, וכלל התרפקות על זכרון אבי וצער על מותו. בני המשפחה המורחבת דאגו לי ולאמי כתוצאה ממותו של אבי ובשל העובדה שאימי נשארה אם חד הורית עם שלוש בנות קטנות. לאחר מות אבי איבדתי במובן מסוים את ילדותי. כילדה בכורה עזרתי לאימי בכל מה שיכלתי. האכלתי את אחיותיי הקטנות, השתתפתי בסידור הבית וכדומה. כשאימי מדברת עליי היא אומרת: "רעות הייתה צריכה להתבגר מהר מידי". תמיד מספרים לי כמה מהר גדלתי, איך השיניים הראשונות שלי התחילו לצאת כבר בגיל 3 חודשים, איך הלכתי כבר בגיל 8 חודשים, איך התקלחתי לבד כדי שאמא תהיה עם האחיות הקטנות, ושהייתי ילדה מאוד בוגרת באופן כללי. בדרך כלל מיד לאחר מכן, מגיעה עובדה נוספת: "אבל את תמיד אהבת לאכול, אף פעם לא היית רזה, מאז שנולדת היית שמנמונת".

בכיתה ב' בבית הספר שכחתי לקחת את הסנדוויץ' בבוקר. אמא שלי הגיעה לשער בית הספר בהפסקה וניסתה לחפש אותי. היא מצאה את אחד מחבריי לכיתה וביקשה ממנו לקרוא לי לשער כדי להביא לי את הסנדוויץ'. הוא ניגש אליי ואמר לי: "רעות אמא שלך בשער, היא רוצה להביא לך אוכל שתמשיכי להיות שמנה". בשלב הזה עדיין לא ממש הבנתי מה זה אומר להיות "שמנה", כך שפחות הבנתי את המשמעות של זה לכל מהלך חיי. בכיתה ד', בערב ראש השנה, ישבתי לשולחן החג עם משפחתי המורחבת. במהלך הארוחה ביקשתי מנה נוספת של עוף ותפוחי אדמה. לקחתי את הצלחת שלי והתקרבותי לסיר האורז הפרסי האהוב עליי, הושטתי את ידי לכף הסיר וקיבלתי מכה על היד מסבתי. הכף נפלה חזרה לתוך הסיר וסבתי צעקה עליי בפרסית: "אל תיקחי עוד אורז. את לא מרגישה איך את נראית? תפסיקי

עם האוכל". השולחן השתק והתיישבתי בדממה. הרכנתי את ראשי, ואמא שלי שמה לי את כף האורז שרציתי בשקט. סבתי המשיכה ואמרה לאמא שלי: "את לא מפסיקה לתת להן בגלל שאין להם אבא. בסוף זה יחזור אלייך ואליהן חזרה, לא יישאר לך כסף לתת להן והן יהיו חסרות גבולות". במשפחה פרסית אין להמרות את פיו של המבוגר בשום צורה ועניין, לא משנה אם הוא צודק או טועה. הכבוד מוביל, אז כולם שתקו, וכך גם אני. זו הייתה הפעם הראשונה שבה התחלתי להבין מה זה אומר להיות "שמנה". בערב החג הזה התחלתי להבין שאני במלחמה.

הגעתי לחטיבת הביניים והחלטתי שאני רוצה ללכת לכיתה המוזיקלית. וויתרתי על חוג הנגינה שלי בקלרינט ובחרתי בתחום השירה והריקוד. החזרות למופע הגדול של סוף השנה החלו והכוראוגרפית התחילה לסדר אותנו בשורות לריקוד הראשון. העיר ירקונה אינה עיר גדולה, ולכן יש רק כיתה מוזיקלית אחת בכל העיר. סידור השורות מתנהל בסדר לא מוצהר אבל ידוע לכולם. בשלב הראשון של החזרות הכוראוגרפית מגיעה עם רשימת שמות. את שמותינו היא עוד לא יודעת כמובן, כל אחת אומרת את שמה והכוראוגרפית מסמנת בדפיה. לאחר הקראת השמות היא מסתכלת על הדף וקוראת לבנות בעלי העסקים הידועים בעיר להגיע לשורה הראשונה. אלו הבנות שאבותיהן משתתפים במימון המופע ועוזרים לכסות את עלויות התלבושות, האיפור, התפאורה, וכו'. לאחר מכן הרשימה מונחת בצד והכוראוגרפית מתחילה לסדר את הבנות האחרות. בשלב הזה, מגיע המושג "שמנה" ונותן את אותותיו על סידור השורות - בנות רזות יותר מקדימה ובמרכז, ובנות מלאות יותר בצד ומאחורה. אני, שכבר מבינה את המצב, תפסתי את המקום בשורה האחרונה בצד בדממה.

הבנתי שהמלחמה שלי היא מלחמת צדק בתרבות שמקדשת מודל יופי מאוד מסוים ולא פתוחה לקבל שום דבר שנראה שונה ממנו. הבנתי שהמלחמה שלי היא להוכיח שגם לי יש מה לתת בשורה הראשונה, למרות שלאמא החד הורית שלי אין כסף מיותר לתת להם אחרי מה שהיא כבר משלמת. הבנתי שהמלחמה שלי הולכת להיות ארוכה ומייגעת, ויותר מכך, הבנתי שאני הולכת להפסיד בהמון קרבות במלחמה הזאת. אבל למרות זאת אני חייבת לנצח במלחמה כולה.

באחד הימים הגעתי מתוסכלת הביתה ואמא שלי נרתמה למלחמה הקטנה שלי במופע. היא הגיעה למנהלת המופע והתלוננה על כך שבאף ריקוד אני לא מופיעה בשורה ראשונה או אפילו במרכז באחת השורות האחרות. אמא שלי אמרה לי שהיא תנסה לדבר עם הכוראוגרפית. התשובה האמיתית שהיא קיבלה נאמרה לי רק שנים אחרי, כשסיימתי את הכיתה המוזיקלית והגעתי לתיכון: "צריך להבין שהמופע הזה



הוא מופע שמכניס לנו תרומות וכספים, אנחנו צריכים להתחשב בכך שהמראה של רעות הוא קצת בעייתי לשורות הראשונות, אבל אני אבדוק ואראה מה אוכל לעשות". אמא שלי, שהרגישה וראתה בי ילדה בוגרת מאז ילדותי, אמרה שרק לאחר שסיימתי עם הכיתה המוזיקלית היא הרגישה בנוח לספר לי על כך. בשעתו, היא רצתה לשבח אותי על השתתפותי במופע ולחסוך ממני את ההערה המעליבה.

הגעתי לתיכון עם הציונים הכי גבוהים ושובצתי לכיתה מצטיינים ויש בי הרבה יותר ממה ששמו עליו דגש בכיתה המוזיקלית. כוונתה של אימי הייתה טובה, בזאת אני בטוחה. אך כל מה שהגיע אחרי המשפט הזה היה מדרון חלקלק. הרי אם אני לא רזה על פי מודל היופי המקובל, וגם מגיעה ממשפחה חד הורית שאין לה כסף, במה אני יכולה להתגאות ולהצליח? כמובן, בלימודים. הגעתי לכיתה י'. בעיות הקשב והריכוז התחילו להתגבר ולהשתלט גם על הפן הלימודי שבזכותו הייתי "שווה" בעיני כולם. לאחר בדיקות ואבחונים התחלתי להשתמש בריטלין. אחת מתופעות הלוואי של התרופה היא חוסר תיאבון ממושך. לאט לאט, עם בדיקת ההשפעה על הפן הלימודי ועל בעיות הקשב והריכוז, הגעתי למינון המתאים של 40 מ"ג ביום, גלולה שמחזיקה למשך 8 שעות עם הסברים ברורים. חוסר התיאבון הגיע ואתו כמובן ירידה במשקל. יחד עם זאת הגיעה אליי הארה פשוטה: "אם אפסיק לאכול ארד במשקל, כך המלחמה הזו תיפסק". לקראת הערב כאשר השפעת הגלולה פגה, הרעב חוזר. החלטתי להילחם בו. החלטתי להתעלם ממנו לחלוטין. במשך שלושה חודשים ירדתי 21 ק"ג ואושפזתי בבית החולים חמש פעמים. כבר לא הייתי צריכה להתאמץ. בנים התחילו לגשת אליי בפעם הראשונה בחיי. בנות רצו להיות חברות שלי לא רק כי אני "חברותית" ואפשר לקחת ממני סיכומים, אלא כי נהייתי מקובלת פתאום! יכולתי לקנות בגדים באותן חנויות כמו חברות שלי, הפכתי למידה שקיימת בחנויות בדרך כלל ולא רק פעם בשנה. אמא שלי הבינה את המצב ובחרה לתת לו להמשיך. במקום עמוק בלב היא גם חשבה, כמוני, שהדרך הכי טובה להתמודד עם נושא המשקל שלי זה להוריד אותו כלא היה ולהפסיק את המלחמה הזו אחת ולתמיד. בפעם החמישית שאושפזתי באה לדבר איתי עובדת סוציאלית. מהר מאוד אובחנתי כחולת אנורקסיה. אמא שלי נכנסה למצב כלכלי קשה עוד יותר בשל כל הטיפולים שנוזקתי להם. את הבגדים שרציתי לקנות כבר לא יכולנו כי זה לא התאפשר כלכלית. ואז, תרבות המערב נתנה את אותותיה בשנית ואמרה לי: "את אומנם רזה, אבל את לא יכולה לקנות את הבגדים מהמקומות של כולם, את יורדת חזרה בסולם". לא ידעתי מי אני, לא ידעתי איך אני יכולה להפוך להיות חלק

מהחברה הזו שבנויה מחומריות, כסף, מודל יופי יחיד וחוסר קבלה לכל מה שסוטה מהמקובל. ובכלל, מי קובע מהו המקובל?

בסופו של דבר, סיימתי את התיכון עם ממוצע ציונים גבוה, אך במסיבת הסיום כלל לא השתתפתי. רק עליתי על הבמה לקבלת תעודת הצטיינות. שנתיים של טיפול הצליחו להחזיר אותי לדרך הישר והתגייסתי עם פרופיל 97 במשקל תקין. הגעתי לצבא ללא ידיעה על מי אני ומה הדברים שחשובים לי. כל שידעתי הוא שאני טובה בשני תחומים: אנשים ולימודים. זה הספיק על מנת שאוכל להמשיך בדרך שלי, לבנות את הזהות שלי ולהבין מי אני ומה אני רוצה להיות.

במהלך תפקידי בתור מכ"ת טירונים קיבלתי לצוות חייל דרוזי. מחזור החיילים הזה היה מחזור של הנדסאים, כלומר חיילים מיועדים לקבע שממשיכים ללמוד בסיום התיכון שנתיים נוספות ומתגייסים לצבא בגיל 20 עם מקצוע. במהלך אחד הלילות הייתי בתפקיד סיורי לילה במחנה החיילים במטרה לוודא שאין מקרי אלימות או בעיות של חיילים במהלך הלילה שיוותרו ללא מענה. במהלך הסיור שמעתי את החיילים מדברים באחד האוהלים. שהיו שייכים לצוות שלי. זו הייתה שיחה בין החייל הדרוזי לבין חייל יהודי. בחרתי שלא להתערב בשיחה ונשארתי קרוב מחוץ לאוהל. השיחה התנהלה על מי מנחות. הנושא היה הרצון של החייל הדרוזי להתגייס. אחד הדברים שנאמרו על ידי החייל היהודי הייתה: "זאת לא המדינה שלך, מה אתה משחק אותה בא לתרום לצבא בכלל? תגיד שזה הרבה כסף וזה יעני נחשב אצלכם בכפר וזהו". החייל הדרוזי ענה ברוגע ואמר: "אני נולדתי פה כמו שאתה נולדת פה, אמא שלי ואבא שלי נולדו פה כמו שאבא שלך ואמא שלך נולדו פה, דוד שלי איבד רגל בפיגוע של מחבל באוטובוס ואח שלי נהרג בתפקיד כששרת במשמר הגבול, אז איך אתה אומר לי בכלל דברים כאלו?" בשלב הזה הייתי קרובה להיכנס לאוהל אבל הרגשתי שזה לא הדבר הנכון לעשות. רציתי לשמוע את התגובה של החייל היהודי לתשובה שקיבל, ועל הרגע הזה שלא נכנסתי לאוהל אני אומרת תודה כל חיי, כי זה הרגע שגרם לי להבין חלק ענק בנוגע לשאלה מי אני. החייל היהודי השתתק, ולאחר מספר דקות ענה: "אחי, אני מצטער, וואלה מכבד אותך אבל בשבילי אתה עדיין ערבי". התשובה הזו גרמה לדמעות לחנוק את גרוני. שתיתי מים ונכנסתי לאוהל, הערתי להם שהם כבר היו צריכים לישון. עם יציאתי מהאוהל רצתי לחדר הסיור ופרצתי בבכי.

למחרת סיפרתי למפקדת המחלקה על המקרה וביקשתי ממנה לתת זמן צוותי או מחלקתי על מנת לדבר על גזענות ודעות קדומות. היא היססה בשל החשש

תמיד לעבוד ולדבר עליו בדרכי נועם ונכונות אפשר לפתח צורת חשיבה חוצת גבולות ומשחררת מסטריאוטיפים, חשיבה שמצריכה מאיתנו אנרגיה אך שווה כל כך הרבה בני אדם שאנו מפסידים בדרך, ושתעזור לנו למצוא פתרונות. עם סיום הערב החייל הדרוזי ביקש לומר עוד משהו לכולם ונתנו לו את רשות הדיבור. הוא קם, עמד במקומו ואמר: "אני אוהב את מדינת ישראל בדיוק כמוכם, אני רוצה להגן עליה בדיוק כמוכם, אני לא רוצה אתכם מתים, ומעולם לא רציתי זאת. גם ההורים שלי וגם אבות אבותיי לא רוצים אתכם מתים. אני בסך הכל חושב על פתרון שונה משלכם".

המשפט שלו סיכם את כל מה שאני מאמינה בו. היום, הקריירה שאני בונה לעצמי וכל העיסוק שלי קשורים בפיתוח הידברות נכונה עם עצמנו ועם אחרים. סיום התואר במדעי ההתנהגות הוא רק ההתחלה.

מאלימות מילולית ופיזית אך לבסוף הסכימה. כחלק מההכנה לפעילות שאלתי את החייל הדרוזי מהצוות שלי האם הוא מוכן להציג את הסיפור שלו ושל משפחתו. הוא הסכים ואמר לי: "ישמח אותי מאוד לעשות את זה, רק שתדעי שאני מעריך את זה מאוד". הוא אכן עשה זאת במהלך הפעילות המחלקתית חייל יהודי קיבל את רשות הדיבור ואמר: "אם לא היית מספר את זה בחיים לא הייתי חושב שזה ככה, אני מצטער אם פגעת בכם איכשהו". בתגובה אליו חייל יהודי נוסף התפרץ ואמר: "מה אתה מבקש סליחה אחי זה עדיין ערבים לכל דבר אז מה אם הם משרתים בצבא, הם עדיין רוצים אותנו מתים". התקוממתי וקמתי מהכיסא, ביקשתי מהחייל לקום ולעמוד במרכז הכיתה. קראתי לעוד שני חיילים, אחד דרוזי, ואחד יהודי. שלושתם עמדו באמצע הכיתה. יצאתי וקראתי לחייל אקראי שמשרת בבסיס להיכנס לכיתה. הוא הסכים ונכנס. עם כניסתו לכיתה שאלתי אותו מול כולם בקול רם: "אתה מכיר מישהו משלושת החיילים שעומדים שם?" הוא ענה בשלילה. לאחר מכן אמרתי לו: "תוכל לתאר לי בבקשה מה אתה רואה בכל אחד מהחיילים? במה הם שונים ובמה הם דומים?" החייל היה מופתע, החל לבחון אותם ואמר: "הוא קצת יותר גבוה, לו יש נעליים יותר גדולות, לא יודע הם כולם נראים לי אותו הדבר", שאלתי אותו: "מה נראה לך אותו דבר?", הוא ענה: "כולם טירונים, אנשים, בני אדם", אמרתי לו תודה וסגרתי אחריו את דלת הכיתה. ניגשתי למרכז הכיתה ואמרתי: "כולנו בני אדם, לפני שאנחנו חיילים ולפני שאנחנו כל דבר אחר. תפסיקו לשפוט את מי שעומד מולכם בגלל הרקע התרבותי/ החברתי/ הכלכלי שלו, וקחו את זה גם לחיים האישיים שלכם. לא כל דתי הוא אנטי ציוני, לא כל ערבי הוא מחבל. תורידו את התוויות, תסתכלו על כל אדם באשר הוא אדם".

באותם רגעים הרגשתי שאני לא מדברת רק למחלקת החיילים שלי, אלא גם לכל אותם אנשים ששמו אותי בשורה האחרונה בצד במופע הגדול, לכל אותם אנשים שבגלל שאני לא לבושה לפי האופנה המקובלת לא הזמינו אותי לצאת איתם בערב או להיות חלק מהם, לכל אותם אנשים שלא ראו את מי שאני וראו רק את הרקע שלי, לכל אלה שלא טרחו אף פעם להכיר את מי שאני ולאהוב אותי בזכות העובדה הזו. בערב הזה הבנתי שאני פותחת במלחמה אחרת, לא במלחמה של השתייכות לקיים, אלא במלחמה של שינוי הקיים. הבנתי שהמלחמה שלי היא לקבל את השונה בתוך הגבולות הדמיוניים שהפוליטיקה ובעלי הכוח מייצרים בכל תחומי החיים שלנו, הבנתי שאני צריכה לעזור לאנשים להבין איך לבנות את הזהות שלהם ולקבל אותה בשלמותה עם היתרונות והחסרונות שלה. הבנתי שאם יש חסרון במשהו אפשר

# מסע ללא נודע, ללא מוכר

## פג ארצי

28.07.2008

לשכת גיוס אדמונה. הנה אני כאן, בעיניים תמימות מתחיל מסע אל הלא נודע, אל הלא מוכר. אני מכיר את הכל רק משמועות ומחוויות של אחרים. כמה חיכיתי לרגע הזה.

אבל בעצם לא באמת. רועדות לי הברכיים. אמא שלי עם דמעות, כמה מחברי הטובים גם כאן. טל ונדב, אותם אני זוכר בטוח, והיו עוד כמה. סבא ז"ל וסבתא גם כאן, ואבא שלי עם המצלמה. נראה לי שמאוד חיכה לרגע הזה. השאלות "מי אני?" ו"מה אני עושה פה?" עוברות לי בראש. לא, לא באמת, חבל שזה לא מה שעבר לי בראש באותם רגעים. אני ילד בן 18 שעד לפני יומיים היה בחופשה האחרונה עם כל החברים מהקיבוץ ופתאום בעוד מספר שעות, אני אמצא את עצמי ישן עם עוד 12 חברה, שאין לי מושג איך קוראים להם באוהל בקצה הדרומי של הארץ.

זו התחלת התהליך שעתידי להיות הבסיס של מה שאני קורא לו "הזהות הפוליטית שלי".

לפני שאדון בחוויה המאוד מפכחת הזאת שנקראת השירות הצבאי, אתן קצת רקע. בתור נער מתבגר, קיבוצניק, גדלתי עם המראות הקשים של האינתיפאדה השנייה. פצועים, הרוגים, תמונות קשות. ב-2006 גם התרחשה מלחמת לבנון השנייה. גדלתי לתוך מציאות מורכבת. בנוסף, קרובת משפחה שלי נהרגה באחד הפיגועים שהתרחשו בתחילת שנות ה-2000. מציאות הזויה, משהו שנער מתבגר בכל מדינה אחרת יתקשה להבין, אבל פה בארץ ישראל זו הייתה תמונה יום יומית. אני חושב שבדעתי, הייתה לי תפיסה בעייתית קצת, לא מגובשת מבחינה פוליטית. גדלתי בבית שמצביע עבודה ומרצ קבוע, בהתאם לתפיסה הסוציאליסטית ששולטת בקיבוץ ושדוגלת בשוויון ורווחה. הניסיון להחיל את התפיסה הזאת על כל המדינה לא כל כך הצליח. המדינה שלנו בחרה בדרך של הפרטה וכלכלה קפיטליסטית. בקיבוץ שלי התחילה ההפרטה שאני הייתי בן 10. אני זוכר שלאט לאט מוסדות הקיבוץ

התפרקו. הכלבו, חדר האוכל, המכבסה, הרכבים של הקיבוץ, החינוך הבלתי פורמלי, לאט לאט דברים "התפרקו". ההורים התחילו להכין אוכל בבית, קנינו מכונת כביסה ומייבש (מי היה מאמין שהמספרים שעל הבגדים, המשייכים אותם למשפחות, כבר לא יהיו רלוונטים?). החיים השתנו. בזירה הפוליטית ה"שמאל" מאבד מכוחו. מתרסק. בעקבות האינתיפאדה והפיגועים שנאת הערבים גוברת, הקרע הולך וגדל. התושבים היהודים, שבזמנו נהגו לעשות קניות אצל ערבים בכפרים השכנים, הפסיקו לעשות זאת. חוסר האמון בין שני הצדדים הפך את המצב במדינה לקטסטרופלי. התיירות נפגעה, עסקים בשני הצדדים נפגעו קשה, והקרע בין המחנות הפוליטיים התרחב. ה"ימנים" מאשימים את פרס וביילין, אדריכלי הסכם אוסלו לדבריהם, בפיגועים ובמצב המתחולל במדינה. השמאלנים מחפשים את השלום ולא רוצים במלחמה. מחנה הימין בראשות הליכוד משתמש בפופוליזם על מנת להגביר את הלאומנות בקרב בוחריו ולשמר את האג'נדה שלו האומרת שלפלסטינים לא תהייה מדינה.

עכשיו, נעשה קצת הפרדה בין המצב המדיני למצבי האישי. בתור מועמד לשירות ביטחון אני מעוניין לתת את השירות המשמעותי ביותר. התחנכתי לערכים של ציונות, ציונות קיבוצית. לימדו אותי שהמדינה חשובה ושיש לעשות הכול כדי לשמור עלייה, תוך שמירה על שוויון והימנעות מפגיעה בזכויותיו של האחר. בסביבה שלי, כל מי שהיה לו פרופיל מתאים, הלך לקרבי ולסיירות הכי מובחרות. פחות חשבו אצלנו על העניין הפוליטי, ובעיקר היינו מושפעים מסביבה. הסביבה שלי היא סביבה קיבוצית. רוב האנשים נמנים על המחנה השמאלי של המפה הפוליטית. כמו כן, אני יכול להגיד לכם שלא היה לי חבר דתי/ אתיופי/ מזרחי/רוסי, רוב החברים היו אשכנזים מהקיבוצים מסביב.

התגייסתי ליחידה קרבית שפעלה בכל הגזרות בארץ, מהר זב שבצפון דרך הגדה המערבית ועד הגבול שלנו עם רצועת עזה. התעסוקה המבצעית בכל גזרה הייתה שונה. הצפון והדרום התאפיינו פחות במפגש עם אוכלוסייה פלסטינית, אך השירות בגזרת הגדה המערבית הפגישה אותי עם הרבה סיטואציות שכללו אינטראקציה עם פלסטינים.

בפלוגה שלי פגשתי פעם ראשונה סביבה שפחות מוכרת לי. הכרתי חברים מזרחיים, עולים מאתיופיה ומרוסיה ודתיים מהתנחלויות. זה היה חדש לי, נחשפתי לדעות חדשות, למראות שונים, להרבה אידאולוגיה וציונות, אבל מהצד האחר של המפה הפוליטית. בגיל 18 הצבא הפגיש אותי עם דעות שלפני כן לא הכרתי, עם אנשים שכנראה לא הייתי פוגש בשום צורה אחרת. פעם ראשונה שהייתי מיעוט, שפחדתי לחשוף את דעותיי. קראו לי "קיבוצניק", עם כל הסטראוטיפים הנלווים לכך: שמאלני, אשכנזי, אליטיסטי ועוד כל מיני תארים המתאימים לתואר זה. זה לא

היה מתוך גנאי. כמוני, הם פשוט לא פגשו מעולם מישהו מצד השני של החברה הישראלית. כמו שזה היה מוזר לי, כך גם להם. אציין שהיינו חברים מאוד טובים. התגבשנו בצורה מדהימה והשארנו את המחלוקות האלו מאחורינו, הסתכלנו אחד על השני כבני אדם ולא כיריבים /אויבים.

זו ההתחלה של רכבת ההרים של מה שנקרא הזהות הפוליטית שלי. התחברתי לפעמים למה שהחברים שלי אמרו וחשבו. השירות האינטנסיבי, ביחד עם ההתקרבות שלי לחבריי החדשים, גרמו לי לשינוי תודעתי. פתאום התחלתי ל"שנא" ערבים ולחשוב שכולם מחבלים, שכולם רוצים שנמות ונפנה את המדינה שלנו. הרי באתי ממקום ציוני, ממקום שונה אמנם, אבל עם אותה אהבה למדינה. פתאום דברים התחברו לי, ופעילויות מסוימת שבהן אני משתתף התחילו לגלות דברים חדשים. הרגשתי שאני רוצה להיות שונה. הגעתי הביתה ולפעמים אבי נחרד לשמע הדעות שהבעתי והמילים שאמרת. הוא כעס עלי מאוד ולא היה מוכן שאגיד את הדברים האלו. בפעם הראשונה שנוצר איזשהו קונפליקט ביני לבין אבי על הנושא הפוליטי אמרתי לו שהם רוצים להרוג את כולנו. באחת הפעמים שחזרתי הביתה לסוף השבוע, זה היה לאחר מעצר של מבוקשים שתכננו פיגוע גדול בפורים. היה לנו יכוח מאוד גדול על זה. הוא לא הסכים שיהיו לי דעות כאלו וטען שלא כל הערבים הם רוצחים. אני חייב לציין שבצבא כמעט ולא עושים היכרות עם הצד האחר, עם הערבים הישראלים. כמעט ואין מפגשים או סיפורים שמציגים את העמדה של הצד השני. הצבא הוא מקור ללאומנות בקרב צעירים והנוער. הצבא מנסה לעצב את זהותם לפי תפיסתם של מנהיגי המדינה.

נקודת המפנה של כל התהליך הזה הגיעה בסוף השירות. בחצי השנה האחרונה תפסנו את גזרת חלמיש. גזרת חלמיש נמצאת צפונית לראמאללה ולירושלים ונמצאות בה התנחלויות לצד כפרים פלסטינים. התנגשויות ביניהם קורות על בסיס יומי. פיגועי ירי, השחתת עצי זית, זריקת אבנים על מכוניות. אנחנו עושים סיורים. המפגש עם האוכלוסייה הפלסטינית הוא קבוע וקרוב. קרוב יותר מכל מה שהיה לי עד כה בשירות. כבר ירו לי מעל הראש כמה פעמים, כבר התנסיתי בירי לעבר מחבלים שחצו את הגדר באזור עזה, וכבר ביצעתי מארבים קרוב לגבול עם לבנון ומפגש מוזר עם פעילי חיזבאללה בתוך המשקפת שלי. המון סיטואציות, אבל פחות קרבה פיזית. בגזרת חלמיש ההתעסקות עם האוכלוסייה יצרה אצלי היכרות חדשה גם עצמי. חזרתי למקורות. מקורות החופש והשוויון, זכויות האדם, אלו פחות דברים שקורים בצבא, ולא באשמתו. זה בעיקר בגלל ההנהגה המדינית.

אחת הנקודות המשמעותיות שחוויתי התרחשה בערב אחד באביב. בצבא עברתי קורס חובשים ובהיותי לוחם ותיק עברתי להיות עם הצוות של המ"פ. יצאנו מהגזרה

שלנו ונסענו אל המפקדה של הגדוד לצורך פגישות של המ"פ. בזמן ההמתנה חיכיתי אצל חבר קרוב שלי שהיה חובש במחלקת הרפואה של הגדוד. בזמן ההמתנה קיבלה המחלקה הקפצה לשער הראשי של הבסיס. "תגיעו מהר לשער יש אישה פלסטינית שכורעת ללדת", נאמר במכשיר הקשר. רצתי יחד עם החובשים והפראמדיק לעבר השער. בכניסה היתה מכונית ובתוכה היה גבר פלסטיני ביחד עם אשתו שהייתה במצב מתקדם של לידה. התחלנו לטפל בה, בלי שום שנאה/פחד מהצד השני. היה ברגע הזה משהו טהור. תינוק שמגיע לעולם, עולם שהוא לא מכיר ובעצם הוא חיי בזכות האויב שלו. האבא התרגש עד דמעות וביחד איתו גם אני בכיתי. שמתי את המחלוקות בצד וגיליתי בני אדם. בני אדם שווים שלא צריכים שנאה כדי לחיות. שמנו את הכול בצד למען המטרה המשותפת של הולדת תינוק. הגיע האמבולנס ופינה אותם. למחרת הגיע האב לכניסה של הבסיס להודות לצוות, אני לא הייתי שם אבל סיפרו לי שזה היה מפגש מרגש מאוד. כביכול הצבא ה"כובש" מול האזרח הפלסטיני.

מצבים כאלה גורמים לך להרגיש אחר. מצבים כאלה הם מצבים שבונים את האישיות שלך. זהו ללא ספק אחד הרגעים שעיצבו אותי. אותו ערב בכניסה לבסיס גרם לי ללא ספק לשנות את התפיסה שהתגבשה לי בצבא ולחזור למקורות שמהם הגעתי.

הצבא הוא ללא ספק אחת התקופות הקשות/המעניינות/המרתקות/המאתגרות שהיו לי עד כה בחיים. למדתי והכרתי תרבויות שונות בחברה הישראלית. הצבא הוא כור ההיתוך של החברה, מקום מפגש של דעות, אנשים, זהויות. המון אידאולוגיה והמון עקרונות מהווים את הבסיס החברתי בצבא. הרצון להשתלב והרצון לנסות דברים חדשים והרפתקאות חדשות מביא אותך ללמוד דברים מסוימים שהיו פחות מקובלים ומוכרים בסביבה הביתית שלך. הנושא הפוליטי עבר עוד תהפוכות עד סוף השירות, עד שהתבגרתי והבנתי את המשמעות האמיתית של כל זה.

נושא הימין ושמאל בפוליטיקה נועד לשרת גורמים מסוימים. הרצון לראות אותנו מתנגחים אחד בשני יוצר את הקרע העצום שאנחנו רואים היום בחברה הישראלית. החברה הישראלית היום היא חברה משוסעת, קרועה, כנראה לא ניתנת לאיחוי. אני מאשים את התקשורת בכך שהיא נותנת במה לכל ההשתוללות חסרת הרסן של האחד בשני ומעדיפה כותרות צהובות מאשר אמת. התקשורת היא סוכן חברתי משפיע מאוד בעידן הנוכחי, עידן המבוסס על טכנולוגיה, על קבלת חדשות מיידיות, לרוב תוך שיפוט ולקידת צד בצורה המשפיעה על המחשבה של הקורא. החדשות היום הם פופוליסטיים וזולות. שני הצדדים הפוליטיים הם כלי המאפשר שליטה בעם ובדעותיו, ובישראל עושים זאת בצורה צינית ומגעילה.

# מילדות אידאלית לקונפליקט בין עדות מלאק ענבתאווי

בסיפור שלי אכתוב סיפור אישי המתאר את התרבות והאישיות שלי. אתייחס לנושאים שנלמדו בקורס ושרלוונטיים לחיי, כגון זהות, כלכלה, פוליטיקה וגלובליזציה.

שמי מלאק ענבתאווי, אני בת 24, גרה בבית עורב. נולדתי במשפחה מאוד מכובדת ומעורבת חברתית. הוריי תמכו ועודדו אותנו להיות חלק מהקהילה. במהלך לימודי בבית הספר השתלבתי בכמה חוגים שפיתחו אצלי מעורבות חברתית ושכלית. הייתי פעילה בצופים שש שנים ושנה בתנועת הנוער העובד והלומד. במסגרת פעילותי בנוער העובד והלומד, נחשפתי לתרבויות שונות משלי. בילדותי התחברתי לחוג כדור-עף. בכל שנה בחופש הגדול השתתפתי בקייטנות, ולאחר סיום התיכון התחלתי את הקריירה שלי. עבדתי במוקדי שירות לקוחות של חברת הוט, ובמהלך תקופת העבודה התקדמתי בתוך הארגון להיות בכירה בשירות לקוחות. תפקידי היה לערוך שיחות מנהל עם לקוחות ולתת הדרכות למועמדים חדשים לעבודה. לאחר שהוכחתי אחריות קודמתי להיות אחראית משמרת.

לאחר שנחשפתי לעולם העבודה החלטתי להתחיל ללמוד במוסד להשכלה גבוהה. הניסיון שלי בחיים והמעורבות שלי בקהילה הובילו אותי ללמוד בחוג לחינוך וקהילה, נושא שתמיד עניין אותי. מצד שני, נאלצתי לוותר על תפקידי כאחראית משמרת ועברתי לתפקיד אחר בצוות התמיכה הטכנית. עבדתי כנציגה טכנית בשנתיים הראשונות ללימודים. בתום השנתיים האלה, אחרי 5 שנות עבודה בתחום, החלטתי לעשות שינוי משמעותי ולהתחיל דרך חדשה שתסייע לי מבחינה אישית וחברתית.

התכנית שלי הייתה לעבוד בתחום החינוך קהילתי תוך כדי הלימודים. בספטמבר 2019 הצטרפתי לעמותה שנקראת "לי לב מכול הלב", שאחת מפעולותיה היא

ובנימה "אופטימית" זו, אסיים ואומר שהצורך שלנו להתאחד כנגד הפוליטיקאים הוא קריטי להמשך קיומנו. על האזרחים להוביל למרד ולשבור את המערך הנוכחי במדינה. עד שלא יבינו זאת האזרחים, הקרע בינינו יגדל וישרת את מטרת הפוליטיקאים, כלומר להפריד ולמשול בקלות יתר על האזרחים.

במציאות הקפיטליסטית שלנו קיים קונפליקט בין הכוחות המרכזיים: בעלי האמצעים מול מעמד הפועלים. כאשר מעמד הפועלים מרוסק, הממשלה דואגת לכך שהאמצעים והמשאבים יישארו בשליטתם של העשירים ובעלי המעמד הגבוהה, והפוליטיקאים ששומרים על האינטרסים שלהם. עלינו, על העם, לשבור זאת ולבטל ערכים מסוימים של טוב או רע, צדק או אמת, על מנת להתאחד. עלינו להוביל למהפכה שתיצור סדר חדש. הפוליטיקאים משני הצדדים עסוקים בלנכס לעצמם משאבים ולקדם מקורבים, תוך מתן הטבות לחברייהם מצמרת החברה הישראלית. הון ושלטון הן מושגים בלתי נפרדים, הם לא יכולים להתקיים אחד בלי השני.

אצלי, ההבנה הזאת הגיעה לאחר השירות, ולאחר מספר אירועים שקרו במדינה. אני רוצה לקוות שלבסוף נתפכת, נעזוב את הריבים ונלמד להכיר אחד את השני יותר טוב ולא דרך המסך או דרך שמועות שקריות. אנחנו אזרחים של אותה מדינה ואין לנו אחרת, עלינו להתאחד וללמוד להבין את האחר.

וככה לסיום, הקורונה הביאה לסדר חדש, סדר אחר שאנחנו לאט לאט לומדים אותו ומנסים להבין את המשמעות שלו. הממשלה שהביאה ל"אחדות" היא שקר אחד גדול, והיא מקדמת גניבת כספי ציבור ללא שום מתן פתרונות למיליון אזרחים שנשארו בלי כלום. מאות אלפי ילדים ומשפחות יגיעו לקו העוני, אנשים יגיעו לפת לחם. החברה תהייה מפורקת ובכך לשלטון יהיה יותר כח לשלוט על האזרחים. אנחנו נמצאים בנקודה קריטית. אם לא נתאחד נמצא את עצמנו בקרוב מאבדים הכל. הגיע הזמן להתעורר לפני שיהיה מאוחר.

העברת הרצאות בבתי הספר על נושאים שקשורים לעזרה נפשית וחברתית. בנוסף לכך, היום אני עובדת כמדריכה במרכז בית החלב (מרכז לילדים בסיכון מכיתות א' עד ו'), וגם כמדריכה לפרוייקטים קהילתיים לילדים בקיבוץ דרכים (נמצא בתוך בית עורב). במקביל אני שותפה בעמותה ליתומים שנקראת "חיים". סיימתי את שעות ההתנדבות שלי לפרקטיקום (חלק מהתואר), במרכז "הפוך על הפוך", מרכז לנוער בסיכון מגילאי 15 עד 18. לדעתי, הנתינה היא מרכיב חשוב בחיים שעוזר להרגיש סיפוק עצמי. כל מה שעשיתי עד עכשיו גורם לי להרגיש גאה במה שאני עושה, ואני תמיד מנסה לעשות את כל המאמצים כדי להתפתח ולהתקדם. אני מגדירה את עצמי כחרוצה, הגונה, ישרה, אמפטית, נאמנה, חדורת מטרה, בעלת יכולת לעמוד בלחצים. אני טובה בעבודת צוות, ויש לי יכולת הסתגלות מהירה, וביטחון גבוה. אני גם בעלת יכולת ביטוי עצמי גבוה, בעלת ניסיון וידע בעבודה ובהתמודדות עם ילדים ונוער בסיכון. ניסיון זה צברתי לפני תום לימודי לתואר ראשון.

אני ערביה נוצרית, סטודנטית, ישראלית, ממעמד ביניים. למען האמת אני לא יודעת להגדיר את הזהות שלי. אני רק יודעת שאני בת אדם כמו כולם שרוצה לחיות באושר, לחיות בתחושה של חופש, שוויון ושלווה. בסופו של דבר רובנו רוצים לחיות כמוני, גם יהודים, גם ערבים, יהודים אתיופים, עולים חדשים, פליטים. רובנו רוצים לחיות במציאות אידיאלית ושוויונית, טובה יותר מהמציאות הקיימת. בסופו של דבר תמיד נמצא אחד שילין על אי שוויון כלכלי, אחרת תלין על הבדלים מגדריים בין נשים וגברים, אחד ילין על צבע העור שלו או על שפת האם שרכש ואחד על פערים בין מרכז ופריפריה. נתמודד גם עם אלה שיגידו שאין כזה דבר פערים ושנחנו כן חיים בשוויון. אבל השאלה האמיתית היא האם באמת יש שוויון?

אחשוף בפניכם חלק מאורח החיים שלי כערבייה שמתגוררת בצפון הארץ, בעיר מעורבת. כמו כן, אחשוף בפניכם חלק מחוויות הילדות שלי ומקשיי ההתמודדות בתחום התעסוקה, בלימודים, ובחיי היום יום. המטרה המרכזית היא להראות את המציאות כפי שהיא משתקפת דרך העיניים שלי כערבייה, מהילדות ועד היום.

המציאות שלנו כל כך מורכבת. אף אחד לא מרצה. הקונפליקטים ממשיכים ואין דרך לעצור אותם, קונפליקטים בין מזרחים ואשכנזים, ערבים ויהודים, נוצרים ומוסלמים. המלחמות האלה נמשכות ומייצרות פיגועים, הרג, אלימות, אפליה, גזענות, ודעות קדומות. עד מתי נמשיך לחיות במציאות כזאת?

כשהייתי קטנה חשבתי שכל בני האדם דומים. לא חשבתי שיש הבדל ביני לבין

האחר, לא היו לי דעות קדומות על מישהו שצבע עורו או תרבותו אחרים משלי. לא ידעתי מה ההבדל בין להיות ערבי ובין להיות יהודי, ובעיקר לא ידעתי באיזו מציאות קשה או פועלים. מה שאני כן זוכרת מתקופת הילדות שלי, כמי שגדלה בעיר מעורבת, זה הקושי שהיה לי כשניסיתי לדבר בעברית. אני זוכרת איך למדתי את השפה בהדרגה, ואיך בעזרת העברית הצלחתי לרכוש חברים יהודים בשכונה המעורבת שגרתי בה. אמא שלי סיפרה לי שכשאתי והאחים שלי היינו קטנים הסתובבנו בשכונה מורכבת מיהודים וניסינו לתקשר איתם "בשפת הסימנים". בכל פעם שהיינו לומדים מילה חדשה בעברית היינו רצים לשאול מה פירוש המילה הזאת בערבית. וככה עם הזמן הצלחתי לדבר, לבטא את עצמי, ולהקשיב לאחרים בשפה שאינה שפת האם שלי.

כשאני חוזרת אחורה בזמן, אני נזכרת בימים היפים האלה, כשהיינו משחקים בשכונה עם היהודים ונהנים ביחד, כשהיינו חוגגים איתם בחגים שלהם ולהפך. בעיקר אני זוכרת את חג הסוכות, כשהיינו בונים סוכה עם תושבי השכונה ומבלים איתם זמן רב בתוכה, אוכלים ביחד, משחקים, נהנים, ואפילו ישנים ביחד. בחג הפסח אכלנו מצה, בחג חנוכה אכלנו סופגניות, ובפורים היינו מכינים אוזני המן ומתחפשים איתם ומסתובבים ברחבי העיר. בחגים שלנו הילדים היהודים היו חוגגים איתנו, בעיקר בחג המולד. הם אהבו לבקר אצלנו ולהצטלם ליד עץ חג המולד שלנו. בחג הפסחא היינו מטגנים ביצים, צובעים אותן ומקשטים אותן ביחד (הביצים מייצגות את לידתו המחודשת של ישו). אני זוכרת את הימים כשהייתי מסתובבת בשכונה עם החברות היהודיות והיינו פוגשות את הרב הלובר שחורים, עם כיפה על הראש וזקן ארוך. הוא היה מחזיק "שלוקים" (ממתק לילדים). היינו רצות אליו כדי שייתן לנו שלוקים. הוא היה אומר לנו שאם אנחנו רוצות שלוק אז אנחנו חייבות להיכנס לבית כנסת ללמוד תפילה. כמובן שחילדה לא היה אכפת לי, מה שעניין אותי זה רק לקחת את הממתק. בסוף מצאתי את עצמי הולכת לבית כנסת עם חברות שלי, היינו קוראות קצת תהילים ובסוף מתחלקות בשלוקים ובממתקים.

מרום שהייתי מעורבת בחיים של השכנים היהודים התרגלתי לאורח חיים שונה משל חבריי בבית הספר בעיר אסוואן. ההורים שלי לא רצו שנשכח את התרבות שלנו ולכן שלחו אותנו ללמוד בבית ספר של נזירות בעיר הסמוכה לעיר שלנו. אורח החיים שלי עם החברות היהודיות השפיעו עלי מאוד. למשל, הם השפיעו עלי בסגנון הלבוש, שכן היה חופשי יותר ושונה מזה של חבריי לכיתה. יש אנשים שזה לא היה מקובל עליהם, והם נתנו לי להרגיש זרה ביניהם, אבל אפשר להגיד שהיה



לכך יתרון מבחינת דיבור העברית. כשהייתי בכיתה ב' הייתי בדרגה ראשונה במקצוע העברית, ובכלל בכל המקצועות הייתי טובה. אבל הידע שלי בעברית עורר תמיהה אצל המורה שלי! אני זוכרת שהיא הזמינה אותי לחדר היועצת, ושם הן נתנו לי כמה תרגילים בעברית, למשל ביקשו ממני למצוא מילים נרדפות למילים שאמרו לי בערבית. הן היו גאות בי ונתנו לי תעודת הערכה על המקצועיות שלי, מה שהגביר את המוטיבציה שלי.

לאחר כמה שנים ראיתי שאורח החיים שאליה התרגלתי בילדות משתנה בהדרגה. החברות היהודיות התרחקו ממני, סביר להניח בגלל כל מיני שינויים שעברו עלינו במהלך השנים ובעיקר בגיל ההתבגרות. כשמתבגרים לומדים הרבה דברים חדשים, לומדים למשל על ההיסטוריה של הכיבוש. זה שינה אותי לגמרי. תקופה שהייתי יוצאת לשחק איתם עם חברים יהודים ולדבר איתם שעות על גבי שעות חלפה. כמו כן, גיליתי קושי לרכוש חברות חדשות יהודיות בגיל הזה. הרגשתי שאינני רצויה. זה קרב אותי לתרבות הערבית ועודד אותי לרכוש חברות ערביות מבית הספר הערבי באסוואן. השינויים שעברו עליי מתקופת הילדות, שבה הייתי בקשר עם חברות יהודיות, לתקופת הבגרות שבה הייתי מעורבת יותר עם חברות ערביות, גרמו לי להרגיש בלבול בין הזהות "הישראלית" שגדלתי עליה לבין הזהות הערבית הפלסטינית שסיפרו לי עליה החברים הערבים בבית הספר. כשהגעתי לתיכון אחי התגייס למשמר הגבול, וכפי שאמרתי בתחילת הסיפור שלי, אני גדלתי בתוך משפחה שהיא חלק בלתי נפרד מהקהילה. סבא שלי מצד אבי היה קצין בתחנת העיר, מהקצינים הערבים הראשונים בזמנו. למרות שהערבים פטורים על פי חוק מגיוס לצבא, לתרום למדינה שלנו ולהיות חלק ממנה זו מסורת משפחתית אצלנו. רוב בני דודי, כולל שני האחים שלי, התגייסו לצבא והמשיכו את הקריירה שלהם כעובדי מדינה גם לאחר סיום שירותם הצבאי. אחי הבכור שלאחרונה התחיל לשרת במשמר הגבול, עובד כבר עשר שנים במערכת המשטרתית. יש אנשים שבשבילם לתרום למדינה שבה אנחנו חיים זה דבר טבעי, ויש אנשים שרואים בזה בגידה.

אף פעם לא הרגשתי שאני חלק מהתרבות הערבית ושייכת אליה ב-100%. הבנתי שלא כל הערבים הם אותו הדבר, הנוצרים הם לא כמו המוסלמים וההבדלים בינינו משמעותיים. הרגשתי מאוימת משני הצדדים: מערבים שהגדירו אותנו כמשפחה בוגדת ומיהודים שהסתכלו עליי כערביה שלא שייכת אליהם או למדינה. לאחר כמה שנים הפער והבלבול בין הזהויות גדלו עוד יותר, במיוחד כאשר השתלבותי בשוק התעסוקה. שם נחשפתי שוב לתרבות היהודית ורכשתי חברים וחברות יהודים,

רק שכאן ההשתלבות שלי הייתה שונה לגמרי מההשתלבות של תקופת הילדות. למשל, כשהייתי יושבת עם יהודיות בבית קפה הייתי מרגישה את המבטים והיחס השונה שקיבלתי בהשוואה ליחס שקיבלו חבריי היהודים. הרגשתי שמסתכלים עליי כמוזרה, או אפילו כמישהי שלא קשורה. וזאת הנקודה הכי קשה מבחינתי עד היום. לא משנה כמה אני רוצה לחיות בשלום ובדו קיום, ברוב המקרים מתייחסים אליי כערבייה ולא כאדם. אם נסתכל על הרשתות החברתיות כאשר בחדשות מדווחים על פיגוע מסוים, מה נראה בתגובות? נראה תגובות קיצוניות וקשות שמכלילות את כל התרבות הערבית וקושרות בינה לבין המעשה של המחבל. למשל נראה תגובות כמו "כל הערבים הם מחבלים", "כל הערבים צריכים למות", "שיעופו למדינה אחרת". כאשר אני רואה תגובה כזאת אני שואלת את עצמי למה הם מכלילים? למה מפיצים דעות קדומות וסטיגמות? הרי אני בתור ערבייה ישנתי, אכלתי, ושיחקתי עם חברות שעלו מרוסיה, יהודיות "צבריות", ועם עולים מאתיופיה, בתור ילדה ערבייה, לא פגעתי בזבוב. בכל פעם שאני רואה תופעה כזאת של הדרה, קיפוח או אפליה אני שואלת: האם יהיה פעם שלום? האם באמת נגיע למצב שנקבל אחד את השני? איך ומי יהיה אחראי לזה? את האצבע המאשימה אני מפנה למערכת החינוך ולמדינה, לא לבני האדם עצמם. למה? כי בני אדם בעצם נולדים לוח חלק, בלי דעות קדומות, בלי סטיגמות, בלי שום ידע על העולם. ההורים ומערכות החינוך הם אלה שאחראים לטיפוח ולימוד של ילדיהם. זה מראה לנו כמה חשובים ההורים ובתי ספר בתור סוכני סוציאליזציה משמעותיים. במהלך תקופת הלימודים בחוג לחינוך וקהילה נחשפנו לקורסים רבים שבהם הדגישו בפנינו את החשיבות של שיטת החינוך המועברת לילדים, ושהם עצמם ינחילו לילדיהם כשהם יפכו להיות הורים בעתיד. הנקודה הזאת מראה לנו כמה חשוב לבנות מערכת חינוך שמותאמת לצרכיהם של התרבויות והקבוצות השונות המרכיבות את החברה הישראלית. עצם זה שבמשך שלוש שנים, במהלך לימודי התואר לחינוך וקהילה, יש עדיין הפרדה בין קבוצות הסטודנטים בשיעורים ובהפסקות, מעידה עד כמה השינוי הזה נחוץ. איך בדרך הזאת נוכל לחנך דור חדש על דו קיום? אם השינוי לא יתחיל מצד אנשי חינוך עכשיו, אף פעם לא נוכל לבנות מציאות טובה יותר. דמיינו לעצמכם שהיינו לומדים במערכת חינוך הפועלת לפי עקרון הרב תרבותיות, על חינוך שדואג להעביר לנו את הכלים והמיומנויות להבין את האחר, לפתור בעיות בצורה אחרת, באמצעות חשיבה ביקורתית, קבלת האחר, והקשבה. מערכת חינוך כזאת הייתה מתאמצת לחשוף אותנו לתרבויות שונות דרך טקסים, סמלים וחגים. אולי במצב כזה היה לנו יותר קל לקבל אחד את השני, ואולי היינו לומדים מהבסיס שכולנו בני אדם גם אם אנחנו

# כאילו יופי ושיער מתולתל זה לא דרוזי למיס קורשלי

למדתי בקורסים קודמים על מאפיינים והגדרות של זהות, על כך שזהות נוצרת כאשר קבוצות או פרטים מגדירים את גבולות ההבנה העצמית שלהם ומוכנים להגן עליהם. מנקודת מבט פסיכולוגית, תחושת הזהות היא סך ההזדהויות של האני שתוצאותיו היא יצירת עצמי בעל משמעות. אני מגדירה את הזהות שלי כאישה דרוזית ישראלית. העדה הדרוזית נחשבת לעדה מאוד שמרנית. הזהות הדרוזית בולטת בעוצמתה, מעוגנת בדת ושמה דגש על סמליות אתנית. הלכידות הקבוצתית הדרוזית מחזקת על ידי מספר גורמים רבי משמעות.

אני למיס קורשלי, תמיד חלמתי להיות מוצלחת, שאפתנית, וחזקה. נולדתי למשפחה שמורכבת משתי אחיות ושלושה אחים. אבא שלי עבד בחברת עפר ואמא שלי הייתה עקרת בית. שלושת אחיי אנשי ביטחון שהתגייסו לצבא בהתאם לחוק גיוס חובה ואחרי זה המשיכו לשרת בו.

וואדי אל תין היא העיר שלי, העיר שבה נולדתי וגדלתי עם המשפחה שלי, החברים והחברות שלי, וגם עם השכנים הנוצרים שהיו בשבילי כמו משפחה שנייה. ביקרתי אצלם הרבה, אכלתי אתם, שתיתי אתם, והיו בינינו יחסים טובים.

מבחינת הדת הדרוזית המגע בין הדרוזים, במיוחד הנשים הדרוזיות, לבין אנשים מדת אחרת, לא דרוזית, אסורה. על פי עיקרון זה חיים האנשים בכפרים הדרוזים. מכאן התחיל הקונפליקט אצלי, בין הזהות שלי כאישה השייכת לעדה הדרוזית לבין המציאות והמרחב שאני חיה בו.

ארשה לעצמי להגיד שהייתי יפת תואר, בלונדינית עם שיער מתולתל. כל מי שראה אותי החמיא לי. תמיד כשאנשים גילו שאני דרוזית הם הופתעו ואמרו שאני

שונים ברמת המחשבות, התרבות, השפה והצבע. ככה נהפוך לחברה יותר טובה, מפותחת, שוויונית ודמוקרטית.

כל מה שסיפרתי עד עכשיו גרם לי להיות רחוקה מפוליטיקה. הגעתי למצב שלא הלכתי להצביע בבחירות בפעם האחרונה, והיום אני לא מדברת על פוליטיקה, ואפילו לא מרשה לאף אחד לפתח איתי שיחות בתחום הזה.

מבחינה כלכלית, גדלתי בבית יחסית קטן למשפחה של ששה אנשים (אני וההורים שלי, שני אחים ועוד אחות). אבא שלי היה העובד היחיד במשפחה. אמא הייתה בבית, אבל לא היה חסר לנו כלום. ההורים שלי שלחו אותנו ללמוד בבית ספר פרטי שבו התשלומים ללימודים עלו הרבה יותר מבית ספר אחרים. כל שנה בחופש הגדול שלחו אותנו לקייטנות. אחרי שסיימנו תיכון, אני והאחים שלי התחלנו לעבוד. לאמא שלי היה משעמם להישאר בבית אז גם היא יצאה לעבוד וסיפקה לנו עוד מקור הכנסה. החיים שלנו השתפרו מבחינה כלכלית. עברנו לבית גדול יותר, גם בבית עורב, והתחלנו לטייל יותר וגם לטוס לחו"ל, דבר שלא עשינו כשהיינו קטנים. התחלנו בכך לפני שש שנים. בכל שנה אנחנו טסים כמשפחה לחו"ל, ומנסים להכיר תרבויות שונות ולהיחשף אליהן. אנחנו שומרים על קשר עם קרובים מהארץ באמצעות אפליקציות ואמצעי תקשורת טכנולוגיים. אח שלי עבר לגור בחו"ל לפני כששה חודשים ותמיד הצלחנו לשמור איתו על קשר דרך הרשתות החברתיות, הוואטסאפ, ותוכנות אחרות. דבר זה מראה שקיים קשר בין כל האנשים בעולם. כולנו חיים בתוך עולם מפותח טכנולוגית, בנוסף לשיתוף הפעולה שיש בין המדינות.

במהלך חיי ניסיתי לשנות את המציאות הקיימת במדינת ישראל ממציאות של קונפליקטים ואי קבלת האחר למציאות טובה יותר. בסופו של דבר מה שהיה בהיסטוריה נשאר בהיסטוריה. אנחנו נמשיך לגדל דורות לטווח הארוך אנחנו יכולים ורוצים לבנות חיים כמו שחשבתי שהיו לי כשהייתי ילדה קטנה, שהייתי משחקת עם חברות מתרבויות שונות. לא הרגשנו הבדלים, רצינו רק לחיות ולהנות. את זה נוכל לעשות אך ורק במידה שהמדינה תשנה את מדיניות החינוך ותקדם רב תרבותיות.

נראית נוצרייה, כאילו יופי ושיער מתולתל זה לא דרוזי. הסטראוטיפ המוכר הוא שדרוזים הולכים עם כיסוי ראש ושהם לא מפותחים. עם הזמן נוצרה אצלי תחושת ביטחון והרגשתי שאני יפה ומבוקשת.

בית הספר שבו למדתי היה בית ספר מגוון שהורכב מתרבויות שונות וזהויות שונות: דרוזים, נוצרים, מוסלמים ובדואים. הייתי ילדה חברותית וידידותית. השתתפתי בכל פעילות שהתקיימה בבית ספר. כולם הכירו אותי, תלמידים ומורים. וזה העצים בי את הרגשתי הביטחון עוד ועוד. התחברתי לכולם והייתי בקשר עם כולם.

יום אחד תלמיד נוצרי מהשכבה שלי החליט לפתוח את הלב בפני ולהגיד לי שהוא מאוהב בי. היה לי קשה לקבל את זה, במיוחד מפני שלא חשבתי על כך אף פעם. חשוב לי להדגיש שהמחשבות שלי לא נבעו מהיכולת שלי להבין את המקום שבאתי ממנו ולהבדיל בין המוקבל ללא מקובל ולאסור. פשוט נבהלתי מהסיטואציה עצמה.

כמו כל בחורה בתחילת גיל ההתבגרות שרוצה להבליט את עצמה, החלטתי לתת הזדמנות לקשר. חשבתי שהקשר ילך ויתעצם מבלי התנגדות של אף אחד. בגיל זה לא חשבתי על האיסורים ועל המקום שממנו אני באה, לא חשבתי על כך שהעדה הדרוזית אוסרת עלי להיות בקשר עם בחור נוצרי, ושזה עלול להסתיים ברצח! בהתחלה איש לא ידע על הקשר. היינו יושבים בהפסקות ביחד, אחרי יום הלימודים היינו חוזרים הביתה ביחד, וזה התנגש עם המסורת של העדה, אבל הייתי בטוחה שאף אחד לא יראה אותי ושההורים שלי לא ידעו.

אחרי תקופה של שלושה חודשים, בה הסתרנו את הקשר בינינו, אחי הבכור גילה על הקשר דרך שמועות. הוא לא היה בטוח אבל בכל זאת התעצבן עלי מאוד, ברמה שאי אפשר לתאר.

הוא חיכה לי בבית כשחזרתי מבית הספר, צעק עלי, רץ אחרי מחדר לחדר, קילל אותי ואמר שאני עושה להם בושות. ואז הקשר נודע להורים שלי. אבא שלי התעצבן עוד יותר, העניש אותי וסגר אותי בבית. חודש שלם לא הלכתי לבית הספר. היועצת החינוכית של בית הספר התערבה ובאה לביקורים בבית. היא דיברה עם אבא שלי בכוונה להרגיע את הרוחות. אחרי אינספור ביקורים ודיבורים, אבא שלי השתכנע להחזיר אותי לבית הספר.

חזרתי לבית הספר אבל חזרתי אחרת, בן אדם אחר עם התנהגויות אחרות. שטות קטנה של ילדה שטרם מלאו לה 18 שנים הפכה אותה לבחורה מיואשת,

חסרת אונים, מוגבלת, ותלויה בהורים שלה בכל צעד בחיים. זהות, זו מילת המפתח של הקונפליקט שנוצר. בכל יום הייתי שומעת את המשפט: "את דרוזית, אסור לך להתנהג כך או אחרת". פתאום הזהות שלי הפכה לסיטו. במקום להגן עלי ולעצב את עצמי, היא החלה לרדוף אחריי בכל שלב בחיים. היא השפיעה עליי בבחירת מקום העבודה. ההורים שלי הם אלה שקבעו איפה מותר לי לעבוד, איזו עבודה תתאים לי כבחורה ששייכת לעדה שמרנית ולזהות מקובעת.

המצב הזה השפיע עליי גם בבחירת מקום לימודים לתואר הראשון, אם זה יהיה במכללה או באוניברסיטה. הם לא רצו שאני אגור מחוץ לבית, ובשל כך לא הייתה לי ברירה אלא ללמוד במקום קרוב לבית שלי. כל זה גרם לי להרגיש חסרת ערך, תלותית ומקובעת. תמיד שאלתי את עצמי אותה שאלה: מה הזהות שלי נתנה לי? הגעתי למסקנה שהיא לא נתנה לי כלום. מאוחר יותר הבנתי שהיא נתנה לי להבין שהאני נוצר כתגובה למשהו חיצוני, והזהות הפכה לערך נזיל.

אני בטוחה שזה הפך אותי לבחורה חזקה יותר שלא מוותרת על החלומות שלה. עבדתי בחברת תקשורת כנציגת מכירות, עבדתי שעות ארוכות כדי לחסוך כסף ללימודים במשך 4 שנים. נרשמתי למכללת כנרת לתואר ראשון במדעי ההתנהגות. בשלב זה הרגשתי שהעצמאות הוחזרה לי. פתאום אני חופשית. אני אחראית על עצמי ואני מממנת את הלימודים שלי. מרכז החיים שלי היו העבודה והלימודים. לא התלוננתי. השקעתי רבות בלימודים, כי הייתה לי מטרה אחת: ללמוד ולהשקיע, כי בסופו של דבר ההצלחה שלי זה הדבר הכי חשוב.

במהלך העבודה בחברת התקשורת הכרתי את הבן זוג שלי היום. הוא היה מגיע אלי כלקוח בשביל לתקן או לעדכן את המכשירים שלו. הוא לא מוואדי אל תין, אלא מאלחריק. זה כבר דרוזי מאוד קטן. בהתחלה אבא שלי לא הסכים שאתחתן אתו בטענה כי אלחריק רחוקה מוואדי אל תין, אבל בסוף הוא השתכנע. לפני שנתיים התחתנו ומאז אנחנו גרים באלחריק. אהיה כנה ואגיד שאבא שלי צדק. להיות רחוקה מההורים זה לא קל. אבל מה שהיה קשה יותר, זה המעבר מהעיר לכפר.

אחרי שעברתי לגור באלחריק, כל הזמן השווייתי בין העיר שבה גדלתי לבין הכפר שבו אני חיה. עם כל ההגבלות והמסורתיות הקשה של וואדי אל תין, היה לי יותר נוח בעיר מאשר בכפר. הרב תרבותיות שהייתה בעיר והשילוב בין דתות שונות יצרו איזושהי זהות משותפת. גדלנו ביחד, וזה נתן לנו הזכות להכיר את השונה. זה לא מצב אפשרי בכפר שבו האנשים הם רק מהעדה הדרוזית. הם לא השתלבו עם

# בסוף השירות הצבאי הגיעה המכה

## ליית אבו רומי

שמי ליית אבו רומי, יש לי שני אחים ושלוש אחיות, כולם נשואים. אני בן הזקונים של הורי, יש לי בת זוג, ואנחנו ביחד קרוב ל-6 שנים. היא בת 22, אני בן 23 ו-10 חודשים.

נולדתי ב-27 בספטמבר, 1996. אני בן לעדה הדרוזית, במקור מכפר בוקאע. אני מתגורר בקיבוץ שערים הנמצא בעמק הירדן, קרוב למכללת כנרת.

אתן קצת רקע על משפחתי: אבא שלי שירת קרוב ל-35 שנים במערכת הביטחון, מתוכן 33 בשירות בתי הסוהר. הוא קיבל לא מעט תעודות הערכה והצטיינות. את תחושת ההעצמה האישית והבטחון האישי שלי קיבלתי ממנו ומאמא שלי, שתמכו בי לאורך כל חיי. אבא שלי היה מודל חיקוי עבורי בכל דבר בחיי. הוא נתן לי את המוטיבציה לסיים את בית הספר, לקבל תעודת בגרות שלמה, וגרם לי לאהוב ללמוד כל הזמן.

כמו כל נער, לאחר שסיימתי את בית הספר הגיע השלב הכי קשה בתקופת הבגרות שלי. הייתי צריך לקבל החלטה האם להתגייס או להמשיך ללימודים מתקדמים ולעשות תואר. לקח לי הרבה זמן לחשוב, התלבטתי מכמה סיבות. מצד אחד, נורא רציתי להתגייס ולשרת בתחום הרפואה בצה"ל, כחובש בכיר או פרמדיק. מצד שני, לא רציתי לבזבז שלוש שנים מחיי והעדפתי להתחיל ללמוד לתואר ראשון ולפתח קריירה. אבא שלי כמובן ייעץ לי, והמליץ לי ללכת ללמוד ולקבל פטור משירות צבאי. לבסוף קיבלתי את העצה שלו. הלכתי למכללת אורט בראודה ונרשמתי לתואר ראשון בהנדסת תוכנה, כי נורא אהבתי להתעסק במחשבים וכתובת קודים וכו'. קיבלתי מלשכת הגיוס פטור משירות צבאי. אבל איך שהגיע הזמן להתחיל ללמוד, שיניתי את דעתי והתגייסתי. עד היום אני לא יודע למה עשיתי זאת, אך אני חושב שזה היה לטובה.

אנשים אחרים ועם דעות אחרות, הם גדלו רק בתוך המסורת. הזהות שלהם היא רק שלהם, וזה גרם להם לשנוא כל דת אחרת, או כל זהות אחרת. מכיוון שהם לא הכירו את השונה מהם. לעומתם אני באתי ממקום שבו אנשים נושאים זהויות שונות. אנו בני העיר המעורבת, הטמענו בתוכנו את המסורות השונות.

כל זה השפיע על תהליך השתלבותי בכפר. בעיניהם הייתי אישה זרה שלא שייכת לזהות שלהם. הם לא קיבלו אותי בגלל ההתנהגויות שלי והמחשבות שלי, כי הם טענו שזה מנוגד למסורת שלנו כדרוזים. הדבר בא לידי ביטוי בלבוש, בטיפוח הסטריאוטיפים ובסגנון החיים.

בעלי לא ביקר אותי. הוא קיבל אותי איך שאני. לפני שנה נולד לי תינוק. כשהיה בן שישה חודשים הכנסתי אותו למשפחתון. הסכמתי להכניס אותו למשפחתון בתנאי שהוא לא ילמד בכפר, כי אני רוצה שהבן שלי יגדל על עקרונות קבלת האחר שיעודדו אותו ללמוד ולהתפתח. מאז שהוא בן שישה חודשים ועד היום הוא הולך למשפחתון מעורב, שיש בו דרוזים, מוסלמים ונוצרים.

למרות שאני גאה בשייכות שלי לעדה הדרוזית ומזדהה כאישה דרוזית, אני מתנגדת ושוללת כל מסורתיות שמכתיבה לנו איך לחיות, כיוון שלפי דעתי היא רק פוגעת בנו, במיוחד כנשים. היום זה קצת פחות חמור, אבל עדיין אין תמיכה באישה ובהתקדמות שלה. כאישה תמיד חלמתי ללמוד, לעבוד ולהתפתח, אבל הזהות שלי הציבה בפני מחסומים, השייח'ים ואנשי הדת אמרו שזה אסור.

מצד שני, אם אני היום מסתכלת על הדרוזים בלבנון או בסוריה, אצלם המצב שונה. הם חיים אחרת. יש להם יותר חופש, הם לא תלויים כל כך במסורת. הגלובליזציה הפכה אותנו לכפר קטן שמאפשר לנו לראות ולדעת מה קורה בלבנון או בסוריה מבלי להיות נוכחים שם פיזית. זה פותח לנו הזדמנויות לראות איך הם באמת חיים שם וגם לחקות אותם ואת דרך הלבוש וההתנהגות שלהם. כל פעם שאני שואלת את אנשי הדת אצלנו למה אצלם זה מקובל ואצלנו לא, לאור העובדה שאנחנו חלק מאותה דת, אני לא מקבלת תשובה.

אני מקווה שהדור ילמד ויבין זאת, ושתהייה לו יכולת להשפיע ולהביא לשינוי.

חמישה חודשים, שיבצו אותי לפלגה של יהל"מ הנמצאת ברצועת עזה, הפלוגה האחראית על תחום המנהרות והשמדתן ועל הלחימה בטרור .

במהלך תקופת השירות שלי קיבלתי תואר מצטיין ארבע פעמים. פעמיים מצטיין חטיבתי, פעם אחת מצטיין פלוגתי, ופעם אחת מצטיין אוגדתי.

כמו שהזכרתי קודם, לכל אורך השירות שלי חשתי תחושת בדידות, תמיד חשתי הרגשתי זר בין מלא תרבויות שאינן דומות לתרבות שלי. למרות שבמקום שבו שירתי היינו כמו משפחה: אכלנו יחד, שתינו יחד, התקלחנו יחד, ישנו יחד, ויצאנו לשטח ביחד למשימות שלא ידענו אם נחזור מהן בשלום. היו לנו שעות עבודה לא שגרתיות בכלל. במהלך הלילה, בשקט מוחלט, עד שעות הבוקר או לפעמים עד שעות מאוחרות יותר.

לאט לאט התקרבתי לסוף השירות. המצב החברתי שלי היה טוב, למרות כל התחושות הקשות שהיו לי.

יום אחד קמנו בבוקר על מנת להתארגן ולצאת הביתה למשפחות שלנו. הופתענו כאשר שמענו את אחד החיילים צועק ואומר שנגב לו הטלפון. מה שיותר הפתיע אותי, ונתן לי את השוק של החיים, זה שהחייל ועוד כמה חבר'ה האשימו אותי בגניבה! בהתחלה לא ידעתי איך להגיב. זו היתה הפעם הראשונה שחוויתי דבר כזה. הורי לא גידלו אותי לעשות דברים כאלה. המצב הכלכלי שלי ושל המשפחה שלי היה טוב מאוד. החייל שנגב לו הטלפון היה עולה מרוסיה. הוא התחיל לצעוק עליי ולהאשים אותי, והכליל את כל העדה שלי.

לא ידעתי איך להגיב. מצד אחד לא רציתי להיכנס אתו ראש בראש, מצד שני גם לא רציתי שהוא ימשיך לדבר בצורה לא מכובדת עלי ועל העדה שלי. אני בטוח שלא עשיתי דבר כזה, וגם בטוח שהוא יודע שאני לא עשיתי את זה, אבל כל זה לא משנה את המשיך להאשים אותי במעשה.

נעלתי את עצמי בחדר למשך שעות ארוכות. סירבתי לפקודות של הקצין והמפקדים, לא עניתי לאף אחד, וכיבתי את הטלפון שלי. כעסתי מאוד באותו רגע, חשתי עצוב, לא ידעתי איך לאכול את זה. התחלתי לשבור דברים בתוך החדר מרוב כעס. הרגשתי מאוד מאוכזב. לאחר כל מה שעשיתי בשביל הפלוגה, בשביל החיילים והמפקדים, כל מה שהיה משמעותי בשירות שלי, הם פשוט זרקו את הכול לפח כשהאשימו אותי בזה. לא הייתי מאחל לאף אחד לקבל תואר כזה, גנב. לא ציפיתי שדבר כזה יקרה, ולא צפיתי מהם לעשות לי דבר כזה. הופתעתי מהם מאוד והבנתי

התגייסתי לחיל ההנדסה הקרבית. כשהגעתי לבסיס הופתעתי לגלות שאני החייל הדרוזי היחיד מבין 160 החיילים בגדוד. גיליתי שהתרבות שלי שונה מאוד משל שאר החיילים. ידעתי שאני הולך לפגוש הרבה אנשים מהרבה תרבויות שונות. חלק מהחיילים היו עולים מרוסיה, חלק יהודים בני הארץ, חלק מהם היו צ'רקסיים, עולים מאוקראינה ויהודים אתיופים, אך לא היו דרוזים, לא מוסלמים ולא נוצרים. כלומר לא היה עוד מישהו עם תרבות ומסורת דומות לשלי.

כמובן שכל הזמן הייתי צריך להתמודד עם כל מני קשיים, כמו קשיי שפה, התנהגות, הרגלים, וכמובן תחרויות שקיימות כל הזמן בין החיילים. למה? כי כך המפקדים אוהבים לגרום לנו להרגיש, שבאנו לתחרות כלשהי.

הרגשתי שאני לבד מול כל השאר. כך הקצינים והמפקדים שלי נתנו לי להרגיש. הרגשתי שהם מסתכלים עליי בצורה קצת שונה, ורואים בי בחור זר ולא קשור לתרבות שלהם (למרות שאנחנו מאותה מדינה והתגייסנו לאותה מטרה, כלומר להגן על מדינת ישראל). עקב כך, הכנסתי לעצמי מטרה לראש: שאני הולך לנצח את כל מי שיעמוד בדרכי, לא משנה כמה קשה זה הולך להיות.

במהלך הטירונות מפקד הגדוד ומפקד הפלוגה זמנו אותנו, החיילים, לשיחה גדודית על מנת להסביר לנו על מסלולי השירות שנוכל לבחור בתום ההכשרה. הם חשפו פרטים על הסיירת של חיל ההנדסה, יהל"מ, שזו בעצם הפלוגה שמתמחה בלחימה בטרור, השמדת מנהרות ועוד מלא פעולות בשדה הקרב שלא כל אחד מסוגל לעשות. לקראת סיום השיחה מפקד הפלוגה בישר לנו שכבר נבחרו 50 חיילים שיוכלו לצאת לגיבוש ולנסות להתקבל ליהל"מ. השם שלי היה אחד מהראשונים. אני אשקר אם אגיד שלא הופתעתי (למרות שידעתי שאני מסוגל לעבור את הגיבוש). הופתעתי כי לא חשבתי שהם יתנו לי את האופציה לנסות, כי הם תמיד התייחסו אלי כאדם זר.

הגיבוש ערך שבעה ימים, עם שלוש שעות שינה בלילה, עבודה פיזית קשה, עבודה קבוצתית, יכולת סיבולת, אימוני כוח, ירי, ומה לא. לאחר שסיימנו, אמרו לי שהתקבלתי לסיירת, אני ועוד 24 חיילים. בהמשך הדרך ביקשתי לעשות קורס חובשים מתקדם. בהתחלה לא הסכימו לי, מסיבה אחת ויחידה: המפקדים לא יכולים לוותר על אף חייל, לכל חייל בצוות יש תפקיד מיוחד. אך אני התעקשתי, והמשכתי לדרוש מהם לצאת לקורס.

בסוף יצאתי לקורס חובשים קרביים מתקדם. לאחר שסיימתי הכשרה בת

שהם גזענים, ושאני נגד הגזענות. כולנו בני אדם. אף פעם לא הסתכלתי עליהם כמו שהם הסתכלו עליי.

באותו יום אף אחד לא יצא הביתה. כולם רצו למצוא את הטלפון הגנוב. הגיע מפקד החטיבה. הוא בא לחדר שלי ודפק בדלת, וביקש ממני בצורה כל כך מכובדת לפתוח את הדלת שלא יכולתי להגיד לו לא. לא היה לי נעים לסרב לאדם שמכבד אותי.

ישבתי איתו והסברתי לו הכל. הסברתי לו את כל מה שאני יודע וכל מה שקרה, וסיפרתי לו איך התייחסו אלי. אמרתי לו גם שאני חושב שיש משהו שעשה כך על מנת להפיל אותי. ביני לבין אחד החיילים היתה פעם בעיה. אמרתי לעצמי שאולי הוא לא שכח מה קרה ביננו ורצה לנקום בי. הסברתי בפירוט את כל האירוע שהיה בינינו ואמרתי לו מי החייל הזה. הוא קם והעמיד אותי על הרגליים, חיזק אותי, נתן לי חיבוק, ואמר לי משפט שאני לא אשכח לעולם: "אני לא אתן לאף אחד לסבול ולהרגיש כל כך רע בגלל משהו שהוא לא עשה, לא משנה מה הוא, מי הוא, ומאיזה תרבות הוא מגיע". ידעתי שהוא כן ואמין ושאפשר לסמוך עליו.

לאחר מכן הוא יצא מהחדר שלי והתחיל לתחקר את החייל ההוא, ואת החייל שטען שנגנב לו הטלפון. לבסוף התברר שהם תכננו את הכל על מנת לנקום בי ולעשות לי שם רע.

לאחר כל מה שקרה הלכתי למח"ט ודיברתי איתו באופן פרטי. הסברתי לו שאני לא אהיה מסוגל להישאר פה ביחד עם האנשים שהאשימו אותי בדבר מרושע כזה. הסברתי לו שאני לא יכול לקום כל יום בבוקר ולשבת איתם ולא להתייחס למה שקרה ולמה שחשתי בגללם. ביקשתי לקבל קיצור שירות על מנת להתחיל את הלימודים בזמן ולא לדחות עוד שנה. הייתי אמור להשתחרר בחודש נובמבר, לקראת סוף השנה. למזלי הוא הסכים לבקשתי ונתן לי אישור מיוחד להשתחרר, וכך קרה. לאחר השחרור התחלתי ללמוד לתואר ראשון במדעי ההתנהגות במכללת כנרת באוקטובר 2017. לקחתי על עצמי אתגר: לסיים את התואר הראשון ואז לטוס עם חבריי לטיול גדול בארה"ב לתקופה של חודש ואפילו יותר. הנה אנו לקראת סיום התואר, אך לא נוכל לטוס כפי שתכננו בגלל נגיף הקורונה.

במהלך לימודי התואר הרווחתי עוד חברים. הלכנו למסיבות ביחד, לטיולים, בילויים וכו'. רכשתי מלא חברים, מכל תרבות אפשרית. לא חסכתי מעצמי היכרויות ומצאתי חברים לחיים. עזרנו אחד לשני כדי שנוכל לסיים את התואר בהצלחה. תמיד

רציתי להרחיב את מעגל החברות שלי ואת ההיכרות הרב תרבותית שלי עם עוד אנשים, תמיד רציתי להכיר עוד תרבויות ועוד מסורות.

בתחילת לימודי התואר טסתי לשמונה ימים עם ההורים שלי לרומניה. זאת הייתה הטיסה הראשונה שלי. אחרי שנה טסתי עם חבר שלי לבלגרד, סרביה, ואחרי חצי שנה, בערב הסילבסטר, טסתי לבלגיה עם שני חברים והיה לנו ממש כיף.

המצב הכלכלי שלי היה מאוד טוב. לא היה חסר לי שום דבר. שכרתי דירה קרוב למכללה שאני לומד בה כדי שהנסיעה למכללה תהיה קצרה. לא עבדתי במשך חצי שנה מרגע קבלת התואר. רציתי שיהיה לי קצת נוח ולא רציתי להיות בלחץ. במאי 2018 נכנסתי לתחום האוכל והתחלתי לעבוד בתור מנהל מטבח במתחם הממוקם קרוב למכללה ולדירה שלי. גם בעבודה רכשתי הרבה חברים מתרבויות שונות. כולם מתייחסים יפה אחד לשני ותמיד עוזרים ודואגים. היחס של המנהל שלי טוב מאוד. נוח לי לעבוד שם. אנחנו כמו משפחה.

אני עדיין רווק, אבל נמצא בקשר עם בחורה מכפר אחר. עדיין לא הגענו לתקופת האירוסין. היינו ביחד לפני הצבא, אבל אחר כך לקחנו הפסקה כי הייתי בלחץ ועברתי משבר. העדפנו להתרחק קצת. באמצע תקופת השירות, אחרי כמעט שנה, דיברתי איתה וחזרנו להיות ביחד. עד היום אנחנו בקשר, עוזרים אחד לשני, דואגים זה לזה ומקווים שנמשיך להיות ביחד כל החיים.



# להיאבק למען השלום זה לא פוליטיקה עביר אלאסדיה

במטלה זו אני לא מתייחסת לדעתי הפוליטית. במטלה זו אני מנסה להסביר את אופן החשיבה שלי ולתאר איך אני רואה את המציאות שבה אני חיה.

נולדתי בשנת 1994 באלחמרא למשפחה נוצרית. גדלתי בבית שתמיד מדבר על השלום בין הערבים ליהודים. נולדתי וגדלתי בשכונה שבה יהודים וערבים גרים ביחד יחסית בשלום (באזור שבו אני גרה הרוב הם ערבים). אלחמרא מבחינתי היא העיר הכי יפה בכל הארץ, מבחינת האנשים ומבחינת היופי שלה. כל דבר רע שקורה בעיר שלי ושמשפיע לרעה על השלום מכאיב לי מאוד. כשאני רואה בטלוויזיה קונפליקטים בין הקבוצות החברתיות השונות אני מרגישה שחייבים לעצור את הסכסוכים האלה, אבל אין מה לעשות. אני לא יכולה לעשות זאת לבד, במיוחד לאור העובדה שאף פעם לא התערבתי בקונפליקטים הללו.

מגיל צעיר אני שומעת שתושבי אלחמרא הערבים והיהודים הם היחידים שחיים ביחד בשלום ושיש ביניהם שיתוף פעולה. אני רואה את שיתוף הפעולה הזה. אפשר להגיד שבאזור שאני גרה בו יש שלום בין הצדדים. למרות זאת, בחדשות מדווחים שיש קונפליקט בין הערבים ליהודים גם באלחמרא וגם מחוץ לאלחמרא.

אני גרה בין אזור הוואדי לבין אזור הררי. אזור הוואדי הוא אזור עתיק מאוד ורוב האנשים הגרים בו הם ערבים ותיקים. לעתים מתרחשות חגיגות בוואדי, במיוחד בחודש דצמבר, שבו כל הדתות חוגגות את חגיהן: הנוצרים חוגגים את חג המולד, היהודים חוגגים את חג החנוכה, והמוסלמים חוגגים את חג הקורבן (לא תמיד, זה תלוי בתאריך). חודש דצמבר מכונה אצלנו חג החגים. מבחינתי חג החגים מקרב בין כל החברות השונות כי כולם חוגגים יחד. לעיריית אלחמרא יש חלק גדול בחיזוק השלום בין הערבים ליהודים. היא מקדמת זאת בכל מיני דרכים, למשל קישוטים ברחובות וסמלים של שלום בתקופת החגים. זה מאוד מרגש אותי כשאני רואה

יהודים וערבים חוגגים באותו מקום חגים שונים.

בית הספר שלמדתי בו מעודד את השלום בין הערבים ליהודים. כל שנה נערכים בו מפגשים בין תלמידים ערבים לבין תלמידים יהודים. נעשות כל מיני פעילויות שמעודדות את קבלת האחר מבלי להתייחס לצד הפוליטי. חלק מהתלמידים מתנגדים למפגשים האלה ולא מגיעים באותו יום לבית הספר, אולי כי הם מרגישים שאין באמת שלום בין שתי החברות ולא יהיה. יש גם הורים שמתנגדים לרעיון הזה. אני אישית חושבת שאם נתחיל מגיל צעיר להתנגד לשלום אף פעם הוא לא יגיע. לכן השתתפתי במפגשים הללו.

אבל כשמגיע יום העצמאות ויום הנכבה זה משתנה לגמרי. הערבים מתחילים בהפגנות ובשביתות, והיהודים חוגגים ביום העצמאות. זה מאוד מנוגד לתפישת השלום. אני אף פעם לא השתתפתי בהפגנות כי אני מרגישה שזה לא עוזר ולא משנה את המציאות. אבל כל החברות שלי משתתפות ולוקחות חלק גדול בהפגנות האלו. אני מקבלת את המציאות ולא רוצה לשנות אותה. הגעתי למסקנה שאנו (תושבי אלחמרא) חיים יותר טוב מאחרים, אז למה לשנות מציאות טובה לנו?

במקרים שונים כן יש סולידריות ולכידות חברתית בין החברות. לפעמים קשה לראות את הסולידריות הזאת. חג החגים הוא דוגמה מצוינת ללכידות חברתית בין ערבים ליהודים. באותו חודש כולם מרגישים בלכידות החברתית ותחושת השייכות. גם כאשר היתה שרפה ביערות ליד אלחמרא, כל התושבים, ערבים ויהודים, עשו יד אחת כדי לכבות את האש. באותה תקופה הרגישו לכידות חברתית גבוהה. כלנו כתושבים באלחמרא הינו עצובים על מה שקרה ביערות.

למרות זאת, יש מקרים שבהם לא ניתן לראות לכידות חברתית וסולידריות. שכנה חדשה הגיעה לשכונה שלנו לפני שנה וחצי. מדובר באישה יהודייה מעיר במרכז. היא אישה משכילה, למדה לתואר שני בסטטיסטיקה באוניברסיטה ועברה לגור באלחמרא מסיבה לא ידועה. יום אחד יצאתי מהבית והלכתי לכיוון הרכב, ובאותו רגע גם היא יצאה מהבית שלה. זאת הייתה הפעם הראשונה שדיברתי איתה. היא אמרה לי: "בוקר טוב, סליחה, לאיזה כיוון את הולכת, אפשר לעלות איתך? רק לחצי הדרך ומשם אני ממשיכה לבד". אמרתי לה: "אני הולכת לכיוון הבנק למעלה בהר, עלי". בדרך, התעניינתי ושאלתי אותה כל מיני שאלות שעלו בראשי, כמו למה היא עברה לגור פה, מה מוביל אישה עם תואר שני לעבור לגור בשכונה שרוב האנשים בה ערבים, ולמה היא לא עובדת בתחום שלה.

במהלך הנסיעה שוחחנו:

- זאת הפעם הראשונה שאני רואה אותך פה בשכונה.

- כן, לא תמיד אני יוצאת מהבית ולפעמים אני נוסעת לבקר את הבן שלי בעיר שממנה באתי.

- למה את לא גרה עם הבן שלך?

- אני רוצה לנסות לחיות עם ערבים.

כשמעתי את התשובה הזאת הייתי בהלם. אף פעם לא שמעתי שיהודי רוצה לחיות עם ערבים ומעוניין לנסות לחיות בשכנות איתם. השיחה נמשכה:

איך המשפחה שלך קבלה את זה?

הבן שלי התנגד מאוד והמשפחה לא הבינה איך אני עוברת לגור עם ערבים. אגיד לך את האמת, כשהגעתי פעם ראשונה לפה הערבים בשכונה הסתכלו עלי במבט חשדני. המבטים העידו על כך שהם חשבו שיש משהו לא בסדר איתי. את ההתנגדויות ראיתי בשני צדדים.

את עובדת?

לא. למדתי תואר שני בסטטיסטיקה באוניברסיטה, עבדתי בתחום כמעט שבע שנים כמרצה, עזבתי את העבודה ועברתי לכאן.

הרגשתי שבאמת יש משהו לא בסדר אתה ולא רציתי להמשיך בשאלות אישיות על החיים שלה, כי מהתשובות שלה והבעות הפנים שלה הבנתי שהיא לא רוצה לדבר על החיים האישיים שלה.

איך החיים פה עם ערבים?

אני שאלתי בצחוק, אבל היא ענתה ברצינות.

החיים לא קלים פה. הגעתי מחברה אחרת עם נורמות שונות, מסורת שונה ותרבות שונה. לא קל לחיות עם אנשים מתרבות אחרת. הגעתי למצב שאני רוצה לשנות את החיים פה.

למה את מתכוונת לשנות את החיים פה? אם את עברת לפה, את צריכה לקבל התרבות שלנו!

סליחה, לא התכוונתי לשנות את התרבות אלא לשפר את החיים. את יודעת כמה

פעמים התקשרתי לעיריית אלחמרא ושלחתי מיילים כדי שיביאו מיכל מחזור לבקבוקים? התשובה שלהם היתה שהמשאית של המחזור לא יכולה להיכנס לשכונה כי הרחוב צר. לא הבנתי מה הבעיה שלהם לשים אותה ליד בית הספר. משאית הזבל נכנסת, אז משאית מחזור לא תכנס? זה לא הגיוני! וחופף מזה את יודעת כמה פעמים ראיתי ילדים מבית הספר קונים חטיפים וזורקים את העטיפות ברחוב? ניסיתי כמה פעמים לדבר איתם ולהגיד להם שיש פח ושיזרקו בפח, והם ענו לי: "אל תתערבי"! הייתי בהלם, כי הפחים מפוזרים ברחוב ולא חסר.

את צודקת, יש דברים שצריך לשנות פה. לפי דעתי הילדים האלה מתנהגים כפי שההורים שלהם מתנהגים. כל אחד מתנהג לפי התרבות שבא ממנה. ולגבי מיכל מחזור הבקבוקים, אף אחד מהשכונה לא חשב על זה קודם ולפי דעתי כולנו צריכים לדווח על זה.

- במה את עובדת עכשיו או לא עובדת?

לא עובדת. אני בפנסיה. אבל ניסיתי כמה פעמים להציע את עצמי לעבודה פה בבית ספר כמורה לעברית.

פה בבית הספר הערבי?

כן, לא קבלו אותי למרות שהם זקוקים למורה לעברית. הרגשתי שזה נובע מגזענות. הרי יש לי את כל התנאים להתקבל ולא התקבלתי.

לא, זה לא קשור לגזענות. אולי הסיבה היא שאת לא מדברת ערבית ולא יכולה להסביר טוב את בסיס השפה בערבית.

אולי, כן. אבל אולי אם המורה היא יהודייה אז היא יכולה להעביר את המסר בצורה נכונה יותר כי עברית שפת האם שלה.

אולי, כן. איך האנשים פה בשכונה?

האנשים טובים, מתייחסים אלי כאילו אני אחת מהם. אבל יש כמה בעיות קטנות איתם. אני מרגישה שהמקום שלי לא פה. פעם אחד מהשכנים עשה רעש בלילה. ביקשתי ממנו באדיבות להנמיך קצת את הקול כי זה מפריע לי, אז בתגובה הוא שאל למה באת לפה, ואמר שזאת הבעיה שלי ושאם לא נעים לי אני יכולה ללכת, והתחיל לקלל. אני חושבת שזה לא קשור להיותו ערבי או יהודי. כולם עושים רעש לפעמים. הבעיה בשכן עצמו, כי רוב השכנים מתנהגים אלי בטוב.

# קשרים משפחתיים בין סוריה לישראל

## רביעה מורא

קוראים לי רביעה ואני בת 23, נולדתי למשפחה גדולה יחסית, אמא, אבא, חמש אחיות ואח אחד קטן. המשפחות המורחבות שלי גם הן גדולות, מצד אבא יש לי ששה דודים ושש דודות, ומצד אמא יש לי ארבעה דודים וחמש דודות. אנחנו גרים בכפר בווארג אלהווא, כפר קטן בקצה ההרים שממוקם בצפון הארץ. בכפר שלי ישנן ארבע דתות: דרוזים, נוצרים, מוסלמים ויהודים.

הכפר הדרוזי היחידי שמלכד בתוכו את כל הדתות ללא שום הבדל, כולם שווים ולכולם מגיע אותו הדבר. כפר קטן שיכול לעשות הכל, כשיש בעיה או קרה משהו מאמיני כל הדתות מתאחדים והופכים להיות דת אחת. בלי אינטרסים בלי משחקים.

במשפחה המורחבת שלי מצד האבא, סבתא שלי היא ממוצא סורי, היא הגיעה לישראל לפני זמן רב לביקור המשפחה שלה פה בישראל, תוך כדי הביקור היא פגשה את סבא שלי, הם התאהבו, והחליטו שהם רוצים להתחתן. למרות כל הקשיים להתחתן עם מישהו שהוא מחוץ למדינה שלה, למי שרחוק מההורים ומהכפר שלה, ולמרות כל ההתנגדויות של ההורים משני הצדדים, למרות הסברים שזה הולך להיות לא קל ולא פשוט, הם החליטו לקחת את כל הסיכונים ולהתחתן.

הם הבטיחו שכל הזמן הם יבקרו את ההורים שלה בסוריה כי אז לא היה סכסוך בין סוריה לישראל והיה אפשר לבקר שם. ותמיד ניסו לשכנע ולהראות שהכל אפשרי, שהם יתמודדו עם זה בדרך הטובה ביותר.

כעבור כמה שנים אחרי שהחל הבלגן בין סוריה לישראל הגבולות נסגרו סבתא נתקעה פה בישראל בלי המשפחה שלה, בלי כל דרך לתקשר איתם, רק עם המשפחה שהיא הקימה עם סבא שלי.

נכון, את צודקת. כולנו עושים רעש. זה לא קשור לשאלה אם אתה יהודי או ערבי. הגענו ליעד, נעים מאוד להכיר אותך.

תודה לך, היה מאוד מעניין לשתף אותך בכל מה שקרה בשכונה וברגשות שלי, נתראה.

היא ירדה מהרכב והלכה לכיוון בית החולים. אחרי השיחה הזאת שיניתי קצת את הדעה שלי. שאלתי את עצמי למה אנחנו לא חיים ביחד, ערבים ויהודים בשלום אמיתי? למה אנחנו מחולקים לשכונה ערבית ושכונה יהודית? אם כל האנשים היו חושבים כמו האישה הזאת, אני בטוחה שהיינו יכולים לחיות בשלום. מהשיחה הזאת הבנתי שטעיתי בחשיבה שלי. לא כולנו חושבים על שלום בין שתי התרבויות. הבנתי שאני מסתכלת על המציאות כפי שאני רוצה להסתכל עליה ולא כפי שהיא בפועל.

גם מה שקרה בחודשים האחרונים באלחמרא, ההפגנות של הערבים נגד מדיניות ישראל בעזה והאלימות שהתרחשה באותה תקופה לא תרמו למצב. אני נגד כל זה. לא השתתפתי בהפגנות האלה כי אני נגד האלימות משני הצדדים. התקופה הזאת הייתה אחת התקופות הקשות שעברה אלחמרא. כל התושבים התחלקו לשני חלקים, יהודים וערבים, שיש ביניהם אלימות וקונפליקט וכאילו הם שכחו את השלום, את הלכידות החברתית והסולידריות. מאוד עצוב לראות את תושבי אלחמרא מפוצלים.

בנוסף, חוק הלאום שנחקק לפני חודשיים הגביר את הסכסוך בין ערבים ליהודים. חוק הלאום מסמן שכל מי שאינו יהודי הוא אזרח סוג ב' במדינת ישראל. המסר הכללי שעולה מהחוק הזה הוא שהמדינה שייכת ליהודים בלבד. זוהי פגיעה בוטה בזכויות של מיעוטים. החוק הזה מאוד פגע בי כאזרחית במדינת ישראל. ובמיוחד הוא פגע בהגדרת הזהות שלי. לפני כן הייתי מגדירה עצמי בתור אישה נוצרית, אזרחית במדינת ישראל. עכשיו אני מגדירה את עצמי נוצרייה. חוק הלאום אינו מזכיר דמוקרטיה או זכויות אדם. הוא מפר באופן גס את האיזון שנקבע בהגדרה המקובלת של המדינה כיהודית ודמוקרטית. אני מקווה שהחוק ישתנה בעתיד הקרוב כדי שנוכל ליישם את השלום האמיתי בין ערבים ליהודים. התעייפנו מהסכסוכים האלו.

כתושבת אלחמרא, אני לא רוצה בקונפליקט ובאלימות בין ערבים ליהודים, לא באלחמרא ולא בעולם בכלל. אני רוצה שכולנו נחיה ביחד.

בהתחלה הקשר התנתק לגמרי, לא היה אפשרי לבקר בסוריה ואי אפשר היה להעביר מסרים, לא היו מיילים, לא אינטרנט ולא כלום. החיים היו מאוד קשים, אף אחד לא קיבל מידע מהצד השני בתקופה ארוכה מאד.

סבא שלי זכה להיות ראש מועצת בווארג אלהווא לשתי קדנציות, והוא היה איש מקושר עם המדינה. בזכות האנשים שהכיר, אחרי הרבה מאמצים לנסות לתקשר עם המשפחה, הוא הצליח להגיע לאנשים בסוריה שעזרו לו בחיפוש אחרי המשפחה של סבתי.

אחרי שמצא את המשפחה שלה בסוריה הם התחילו להתכתב ולשלוח מכתבים דרך אנשי קשר, לקבל מכתב אחרי הרבה חודשים זה היה דבר לא מובן מאליו, למרות שהיה קשה בלי לראות את המשפחה, אבל המכתבים הותירו במשפחות את התקווה לראות האחד את השני.

עד שיום אחד עם תחילת החורף התנתק הקשר לגמרי, אף אחד לא ידע את הסיבה!

שוב הפחדים הציפו את סבתא שלי ואת כל המשפחה שלי פה, כי משהו הרגיש להם לא בסדר, אבל כל הזמן סבא שלי ניסה להרגיע אותה ולהגיד לה שהכל טוב וזה שגרתי בסוריה ואין לה מה לדאוג.

אחרי תקופה, כשסבתא שלי כבר איבדה את התקווה להיפגש עם ההורים והמשפחה שלה, אחרי שאיבדו כל דרך לתקשר עם אנשים מעבר לגבול. הם קיבלו מכתב מסוריה ונדע להם שהיה מבצע בסוריה שהמצב במשפחה היה קשה ובגלל זה הקשר נותק.

באותו מכתב הגיעה הבשורה המרה שסבתא שלי איבדה את האח שלה, במבצע שהיה. אחרי המכתב הזה סבתא שלי קרסה ונשברה, איך יכול להיות שאח שלה נהרג והיא לא יכולה לראות אותו בפעם האחרונה? לחבק אותו ולנשק אותו? איך היא לא יכולה להיות עם אמא שלה ועם אבא שלה ולנחם אותם? איך היא לא יכולה להיות עם האחים שלה והאחיות שלה ולבכות ביחד ולהתנחם ביחד על מות אחיה הקטן. זאת הייתה תקופה ממש קשה למשפחה שלי ובמיוחד לסבא שלי שלא היה יכול לעשות כלום, גם לא בעזרת האנשים שהוא מקושר איתם. המצב בסוריה לא אפשר זאת.

אחרי שהמצב נרגע והכל חזר לשגרה סבתא קיבלה עוד מכתב מההורים שלה

שהכל בסדר ולא צריך לדאוג יותר, שהמצב נרגע, שלמרות כל העצב הם התחילו לקבל את זה שהאח שלה נהרג שהם לא היחידים שאיבדו בן במבצע הזה, רוב המשפחות בסוריה איבדו בן, אח, אב, חבר, זה היה אצלם "רגיל".

עם התפתחות הטכנולוגיה, אחרי שלסבתא שלי היו כבר בנים, בנות, נכדים ונכדות. התפתח עניין האינטרנט ומיילים ומסרים הוחלפו דרך האינטרנט. זה הקל לתקשר עם המשפחה, בלי לחכות חודש וחודשיים לעוד מכתב.

הם ניסו כל הזמן להיפגש בירדן, אבל המצב הכלכלי בסוריה לא אפשר להם להגיע לירדן. ואז בשנת 2001 המשפחה שלי החליטה שהגיע הזמן למפגש. המשפחה שלי מימנה את כל המבצע. שלחו למשפחה בסוריה כסף כדי שיוכלו להגיע לירדן. שתי המשפחות נפגשו, אחרי הרבה שנים של געגועים, פחד ותקווה. אני הייתי אז ילדה קטנה בסך הכל בת שבע אבל אני זוכרת איך כולם התרגשו.

הקשרים העמיקו והיה כבר אפשר לראות את בני המשפחה דרך מסכים. ולתקשר איתם, לראות אותם, ולשמוע אותם, כאילו הם איתנו ולא במרחק של אלפי קילומטרים.

כל כמה זמן היינו נפגשים שוב בירדן והכל נהיה קל יותר.

התפתחות התרבות האנושית הולכת ומתחזקת עם הזמן, וזה רק עוזר לשפר את האנושות בכל תחומי החיים.

אנשים ברחבי העולם נחשפים כל הזמן לכמויות גדולות של מידע, מתעדכנים בחדשות, וזה מה שהקל על ההתקשרות בינו לבין קרובי המשפחה שלי בסוריה. גם ההמצאות והטכנולוגיות החדישות כמו לראות אותם גם בלי לנסוע לירדן ולשלם כסף.

הפערים הכלכליים בין שתי המדינות, ישראל וסוריה ידועים לכל. למרות כל ההתפתחויות סוריה נשארה בתחתית. לקרובי משפחתי בסוריה החיים לא היו קלים. אבל תמיד ניסינו לעזור כמה שיותר מפה.

אצלנו הצעירים של הדור הזה הקשר עם קרובי המשפחה בסוריה רק התחזק, במיוחד לנוכח כל ההמצאות של הטכנולוגיה: הפייסבוק, האינסטגרם, הטוויטר וכל הרשתות החברתיות. הכרנו את כל המשפחה מקרוב, מהסבים הגדולים במשפחה עד הכי צעיר ביניהם.

נהיה לנו קל יותר עכשיו לדעת מה המצב שלהם, במיוחד בתקופה הזו שהמצב

# במשפחה גדולה השומרת על הגולן יפה אציל

שמי יפה אציל, בת 34 (עוד רגע 35), תושבת עין לציון שברמת הגולן, במשפחתי יש שישה ילדים ואני בת הזקונים. מכל אחיותי ואחיי יש לי 11 אחיינים ואחייניות והיד עוד נטויה. אנחנו משפחה קצת מוזרה בנוף החברתי. כאשר אני מציינת את העובדה שאנחנו שישה ילדים במשפחה נוטים לשאול אם אנחנו דתיים או שאחד מהורי היה נשוי לפני ולפעמים אפילו מעירים שזה לא נפוץ אצל אשכנזים. הנה אנחנו חילונים, אשכנזים בלי נישואים קודמים, ההורים שלי פשוט רצו הרבה ילדים.

המשפחה שלי היא חלק משמעותי בזהות שלי, במי שאני ובעיקר באיך שאני מוגדרת על ידי הסביבה. אני אסביר, ההורים שלי הם חלק ממקימי הגולן. אבא שלי תמיד עבד בתפקידים ציבוריים ועוד מתקופת ההקמה היה נחשב לדמות מרכזית באזור, שמו הלך לפניו ובאופן טבעי גם לפני. גם עצם העובדה שאני בת הזקונים ושיש הרבה מאתנו הובילה לכך שתמיד שם המשפחה שלי היה בעל השפעה, תמיד הכירו אותי וזיהו אותי כבת של, או אחות של, ולרוב שמי הפרטי נהפך לשולי ומרבית האנשים פונים אלי בשם משפחתי. היו מקרים שבהם אפילו התקבלתי למקומות עבודה מסוימים בלי יותר מידי ראיונות ובדיקות מקדימות כי "אם את הבת של.. או אחות של.. אני בטוח שתהיי מעולה". זה קרה גם שגרתי בתל אביב, מדינה קטנה סך הכל. יש בזה את הצד הנחמד, זה שמתפנק על זה ומקבל יחס מועדף, אבל, ויש אבל גדול, זה מגיע עם המון אחריות, אסור לאכזב כי זה יפגע בשם של המשפחה ויאכזב מאוד את כולם. או לפחות ככה תמיד חשבתי. אז זה חלק אחד משמעותי שמגדיר אותי, את מי שאני ואת הזהות שלי.

חלק נוסף ממני שלדעתי השפיע רבות על היותי מי שאני כיום זה מקום מגורי. כפי שכתבתי בהתחלה, נולדתי וגדלתי בעין לציון שברמת הגולן. כלידת הגולן של

בסווידא הוא קשה ביותר, אחרי שדאע"ש תקפו אותם באכזריות, רצחו מאות מהם, גברים נשים, צעירים ותינוקות. וגם חטפו יותר משלושים נשים, אישה בהיריון ותינוקות.

אנשי הדת אצלו ניסו כמה שיותר לעזור, אספו הרבה תרומות מכל הכפרים הדרוזים, נאספו מיליוני שקלים מבוגרים וצעירים. כולם התאחדו ותרמו, כל אחד כמה שהוא יכול. אפשר לראות במקרה הזה עד כמה שהעם הדרוזי הוא עם מלוכד, שתומך אחד בשני בלי סוף, בלי תמורה, העיקר שלכולם יהיה טוב. עם הכסף הם יכולים לקנות נשקים, ודברים שיכלו להגן על המשפחות שלהם. ולמרות זה מה כל הכסף עוזר אם אנחנו לא יכולים להיות איתם שם, לחבק אותם ולנחם אותם על אובדנם, על החיים הקשים שהם עוברים, אנחנו נמצאים פה חסרי אונים בתקווה שיום אחד יקרה משהו והמצב ישתנה לטובה.

אבל מה היתרונות של כל ההתפתחות הטכנולוגית המואצת בטירוף וכל תהליכי הגלובליזציה אם אומה שלמה לא מצליחה להחזיר ילדה בת 5 לחיק הוריה? או לתת לאישה בהריון ללדת את בנה בשלום?!

\*לא היה לי קל לכתוב את המטלה כי הכל הוא אמיתי, וכל כך היה לי מרגש לשותף את מה שנכתב.

מקווה שיום אחד הכל יסתדר!

שנות ה-80 חוויתי את שנות ילדותי בגולן סביב חדירות מחבלים דרך הגבול ונעילת כל הדלתות, התריסים והחלונות עד שתחלוף הסכנה. יצאתי למשמרות עם אבא והשכן בשמירה על הישוב, אני ישנה ברכב והם שומרים. גם היו אזעקות מדי פעם לפעם. ובעיקר אני זוכרת את השיח על החזרת הגולן לסורים. שמעתי את נאמו של ראש הממשלה בזמנו, יצחק רבין (ז"ל), שהגולן הוא חלק בלתי נפרד מישראל וזכורה לי ההתרגשות באותה עצרת. זכורה לי גם תחושת האכזבה הקשה של הוריי ושאר התושבים כשגילו שרבין מתכנן להחזיר את הגולן לסורים, תחושת בגידה צורמת.

כילדה בת 10 התעוררתי בוקר אחד לבכי של אימי בזמן שהיא מלטפת את השער שלי ומספרת לי שראש הממשלה שלנו נרצח. כולם בכו, ולאותה ילדה בת 10 זה היה מבלבל, הרי עד לפני רגע לא אהבנו אותו והוא היה בוגד. לקח לי שנים לעשות הפרדה ולהבין שאכן הוא בגד בנו, תושבי הגולן, אך אין זה קשור לכאב שאנו חווים כאזרחי המדינה על כך שבעקבות חוסר הסכמה פוליטית החליט אדם לקום ולרצוח ראש ממשלה שנבחר בצורה דמוקרטית. בוגד או לא, זאת לא הדרך שבה אנחנו רוצים שהמדינה שלנו תלך. עד היום התחושות הקשורות ברבין וברצח שלו מלוות במטען רגשי מעורב, כזה ששופטים אותי בגללו אבל אין לי את המילים הנכונות להסביר לאנשים על אודותיו. איך אפשר להסביר לאנשים שלא חוו מעולם מה זה לחיות שנים על גבי שנים עם סימן שאלה לגבי הבית שלך, את המתח באוויר בכל פעם שהשיח על הגולן עולה, את הצורך הכמעט מולד שלנו להגן על הבית ולהסביר שהגולן הוא חלק בלתי נפרד מישראל ולא רק כסיסמה. לגדול בגולן של אותם שנים זה לגדול לתוך מאבק, זה זיכרונות מחלוקת סטיקרים בצמתים בימי שבת בזמן שיורד גשם והאבות שלנו מכינים לנו בתחנה שוקו חם על גזייה. זיכרונות מנסיעות מאורגנות באוטובוסים, במקום לקניונים במרכז הארץ, לחלק עלוני הסברה ולאחר מכן ללכת להפגין בכיכר. זאת ילדות קצת אחרת כזאת שמלמדת מגיל צעיר להיאבק על מה שחשוב, לא לשבת בחיבוק ידיים ולקוות לטוב. להיות אקטיביים ולהוביל את השינוי. אין ספק שילדות כזאת עיצבה חלק משמעותי ביותר ממי שאני היום: דעתנית, לא מפחדת ללכת נגד הזרם ולא מפחדת לפעול למען מה שחשוב לי, מאמינה בעשייה ולא רק בדיבורים. האדמה שאני גרה עליה חשובה לי משום שהיא מסמלת משהו מעבר למקום מגורים. הבית מסמל אידיאולוגיה. הבית שלי והמשפחה שלי מסמלים עבורי ציונות ואהבת הארץ.

כל זה גורם לי לחשוב האם דעותיי הפוליטיות היו שונות אם לא הייתי ילידת הגולן של אותה תקופה. האם הדעה שלי שאסור להחזיר שטחים היא עמדה מבוססת

על עובדות או עמדה אמוציונלית המתעלמת מנתונים? האם במציאות חלופית בה הייתי גרה במרכז הארץ דעותיי בנושא החזרת שטחים היו אחרות? עד כמה הסביבה שלנו באמת משפיעה עלינו ועד כמה הדעות שלנו הם באמת שלנו? אני מאמינה שהתשובות לשאלות האלו הן לא חד משמעיות. יש לסביבה חלק גדול בהתפתחות של הדעות שלנו, אבל אני רוצה להאמין שגם יש לי, ולכל אדם, יכולת להסתכל על התמונה הרחבה ולבחור מה שנכון לנו לפי צו המצפון שלנו, שגם הוא כמובן תוצר של החברה. בקיצור, לא נותר לי אלא להמשיך לתהות עם עצמי על סיפורים חלופיים שמתחילים במשפט "מה אם..."

אחד האופנים שבהם חוויית המגורים בגולן והמודעות בנוגע למשמעות שהאדמה שאני גרה עליה השפיעו על חיי היא העובדה שאני לא מצליחה לראות את עצמי גרה במדינה אחרת, גם אם על פניו זה יכול להיות קל יותר. בחברה שבה אני חיה, ירידה מהארץ נחשבת לסוג של טאבו, מעשה שפשוט לא עושים. במהלך חיי היו לי שתי הזדמנויות ממשיות לעבור לחו"ל ולשתיהן סירבתי באופן כמעט אוטומטי. ההזדמנות הראשונה הייתה בגיל 23. ביקרתי משפחה במונטריאול, קנדה, ובמהלך הביקור בן הזוג שלי שנשאר בארץ נפרד ממני. המשפחה שלי הציעה לי להישאר לגור אצל אחד מבני הדודים שלי ולעבוד במתן שיעורים פרטיים לילדים של משפחות היהודים בעיר. נשארתי חודשיים יותר ממה שהייתי אמורה (הטיסה המקורית הייתה לשלושה שבועות ובסוף נשארתי שם שלושה חודשים). ברגע האמת, שבו הייתי צריכה להתחיל לעבוד ולהשתקע, בחרתי לחזור לארץ. המחשבה של מגורים רחוק מהמשפחה ולא בישראל לא היו אפשריים מבחינתי. אבל למשך שלושה חודשים חייתי שם ולא כתיירת. אמנם לא עבדתי, אבל חייתי שם את שגרת החיים המקומית.

כמובן שביציאה מהארץ אמרו לי לא לדבר עברית ברחובות ולא ללבוש בגדים עם כיתוב בעברית או סממנים יהודים בולטים, ומכיוון שזאת הייתה היציאה הראשונה שלי מהארץ (חוץ מחופשה של סופ"ש בתורכיה), החלטתי להקשיב לאנשי הביטחון בארץ. הופתעתי לגלות שהמציאות היא אחרת. במונטריאול אין שום בעיה לדבר עברית ברחובות. כל חבריי הסתובבו עם שרשראות מגן דוד או חולצות עם כיתוב בעברית בלי שום חשש. זה הרגיש לי מוזר כי למדתי להתגאות בהיותי יהודייה מישראל. אני מחשיבה את עצמי ציונית ולא היה לי ברור למה אני צריכה להסתיר את הזהות שכל כך התגאיתי בה. מהר מאוד הבנתי שאין כל צורך להסתיר את הזהות שלי והרגשתי מאוד נוח להיות ישראלית ברחובות קנדה. אולי זה כי בעיר שגרתי בה היו הרבה יהודים, אולי בגלל שקנדה היא מדינה מאוד רב תרבותית,



ובהליכה במרכז מונטריאול אפשר לראות ולשמע תרבויות רבות. ואולי זה בגלל שגרתי אצל משפחה ולכן מיד הכרתי חברים שקיבלו אותי ותמכו בי.

תהיה הסיבה אשר תהיה, הרגשתי טוב, הרגשתי שייכת. למרות תחושת השייכות גם הבנתי בפעם הראשונה את המושג הבדלי תרבות ובפעם הראשונה הבנתי מה זה להיות ישראלית בעיני אזרחי ארצות אחרות, גם אם הם יהודים. שבוע אחרי שהגעתי לקנדה התבררתי שאחד מחבריו של בן דוד שלי, שאותו פגשתי לראשונה באותו השבוע, התאבד. בתחילת היום קבענו להיפגש ולצאת, והבנתי שהסיפור הזה ישנה את התוכניות שלנו ושאני אצטרך להישאר בבית דודי האחרים. הופתעתי כשבת דודה שלי התקשרה ואמרה לי שהיא באה לאסוף אותי לביתם בכל זאת, ושבן דוד שלי וכל חבריו נמצאים בבית. כאשר נכנסתי למכונית שאלתי אותה אם היא בטוחה שזה מתאים שאבוא, הרי אני לא מכירה אותם כל כך טוב וזה רגע מאוד קשה ואינטימי של החברים. התשובה שלה היא זאת שזרקה אותי למציאות וגרמה לי להבין מה זה להיות ישראלית בעיני זרים. היא אמרה שלדעתה זה דווקא טוב שאני אבוא להיות איתם כי אני מישראל ואני יודעת איך להתמודד עם מוות של אנשים צעירים. באותו רגע הרגשתי תחושה של בוקס בבטן. גם בזמן כתיבת שורות אלו, 11 שנים אחרי אותה שיחה, הבטן מתהפכת והדופק עולה. שם הבנתי שלהיות ישראלית זה להיות חיים שרוב התושבים בארצות העולם המערבי יכולים רק לדמיין או לראות בסרטי מתת. להיות ישראלית זה להתמודד עם רגישות ביטחונית מתמדת, זה להיות יום יום במתיחות וכוננות לדבר הבא, וזה לדעת לאבד חברים בגיל צעיר. פתאום הבנתי שככה לא אמורים להיות, שזה לא המצב הטבעי, ושלהיות פטריוט במדינות אחרות זה פשוט להתגאות בדגל ובהמנון בלי להגיד או לחשוב שתהיה מוכן למות למען המדינה. מה שהיה מוזר ומבלבל אפילו יותר מההבנות האלו, היה שעבור חבריי ומשפחתי בקנדה אלו הנקודות שעושות אותי חזקה ויציבה יותר מאנשים אחרים. הרי הייתי בצבא ובטח אני יודעת קרב מגע, אז אין לי מה לדאוג. אני חזקה ויכולה לעזור להם להתמודד עם מוות, כי אני מישראל אני יודעת איך זה לאבד חבר.

אחרי שלושה חודשים, בזמן שהמעבר היה צריך להפוך לרשמי והייתי צריכה להתחיל לעבוד, קיבלתי "רגליים קרות" והרגשתי צורך עז לחזור הביתה, לישראל, לגולן. אם אני ישראלית קשוחה וחזקה מקומי בארץ ישראל. ה"כמעט ירידה מהארץ" השנייה שלי הייתה בעקבות אהבה. הייתי בת 27 וגרתי במרכז הארץ, וכמצופה מבת גילי חיפשתי את האחד. במקרה, האחד שלי, או זה שחשבתי שיוכל להיות האחד שלי, הגיע בדמות חייל אמריקאי. אחרי כמה חודשים הייתי צריכה לבחור בין סיכוי

לאהבה ומעבר לארה"ב לבין האני מאמין שלי לגור בארץ. בסופו של דבר נפרדנו. מעולם לא חשתי חרטה על הבחירה שלי, אך כן יצא לי לתהות ביני לבין עצמי אם ההחלטה הייתה שלי או שלהחלטה גם הצטרפו שיקולים חברתיים כמו היחס של הסביבה הקרובה שלי לירידה מהארץ והחשש מהתגובות של זוגיות עם בחור לא יהודי. אגב, מוזר לראות שבחו"ל אין בעיה שיהודי יתחתן עם נוצרייה, אך בארץ יש חשיבות גדולה יותר לבחירה עם מי להתחתן. ככול הנראה זה חלק מהנרטיב הציוני שעליו מגדלים אותנו וקשור לחשש מלאבד את הזהות היהודית של ארץ ישראל.

ונחזור לימנו אנו. השנה היא 2020. אני תושבת עין לציון שברמת הגולן. אחרי מספר דירות ברחבי הארץ החלטתי שהקשר למקום חזק מכל מניע אחר, ושבגולן אני רוצה להשתקע. עבדתי בחינוך החברתי-קהילתי במספר משרות ולקראת גיל 30 התחילו להפעיל עלי לחצים סביבתיים בשני נושאים עיקריים. הנושא הראשון הוא זוגיות והשני הוא השכלה גבוהה. לגבי הראשון, החלטתי להישאר מורדת ואני דבקה בגישה שאי אפשר לזרז את התהליך. בעיקר אני אומרת לאנשים שיצאו לי מהרחם ומהמיטה ושהכל טוב איתי. למזלי בסביבה הקרובה שלי אני לא נחשבת עוף מוזר ויש עוד נשים כמוני. אך בחברה הרחבה יותר אני עוד לפעמים נתקלת בשאלות חודרניות וניסיונות שידוך, אפילו אחרי היכרות של 5 דקות בתור לרופא. לגבי הנושא השני, רציתי להאמין שתואר לא חובה. ככה שכנעתי את עצמי, כי האמנתי שאין סיכוי בעולם שאצליח להוציא תואר. הייתי תלמידה "בעייתית", סיימתי תיכון בקידום נוער, שזאת התחנה האחרונה לנוער בסיכון. מיותר לציין שאני רחוקה מלהיות בעלת בגרות מלאה. יש לי הפרעות קשב וריכוז קשות ולימודים תמיד היו אתגר עבורי. אז למה לנסות בכלל?

דרישות שוק העבודה בארץ ובעולם השתנו עם השנים, וביותר ויותר מקצועות קיימת דרישה לתואר אקדמי או תעודת מקצוע. אז הבנתי שבתחום שבו אני עוסקת, חינוך קהילתי-חברתי, אני צריכה לעשות תואר אם אני רוצה להתקדם ולא להישאר בתפקידים זוטרים עם משכורת נמוכה. החלטתי (או שבסוף החברה החליטה בשבילי) לעשות את הצעד ולהתחיל ללמוד אחרי שנים שבהם אני אומרת לכולם שלא חייבים תואר בשביל להצליח בחיים (אני עדיין מאמינה בזה, רק לא בכל תחום).

נרשמתי למכינה הקדם אקדמית במכללת כנרת. המכינה מיועדת לאנשים בני +30 שאין להם בגרות מלאה ושרוצים ללמוד לתואר במדעי החברה והרוח. החלטתי שאני לא אעבוד במקביל למכינה אלא אחתום אבטלה כדי להתמקד אך ורק באיום הגדול בחיי, בלימודים. הופתעתי לגלות שהשד לא כזה נורא, ושמעבר לכך שזה

נחמד ומעניין אני אפילו די טובה בזה. סיימתי את המכינה בהצטיינות ונרשמתי לתואר ראשון בחינוך וקהילה גם כן במכללת כנרת. הלימודים במכללה היו עבורי הרבה מעבר ללימודים. במהלך לימודי התואר, לאורך כל שלושת השנים, גיליתי על עצמי המון. ולמרות שהתחלתי בגיל מאוחר, הלימודים בכנרת עיצבו את מי שאני היום, או לפחות עזרו לי לחדד את זה לעצמי. ההישגים הלימודיים שלי שינו לגמרי את תפיסת המסוגלות שלי, וממחשבה של לנסות לעשות תואר ראשון התחלתי לחשוב על תואר שני ואפילו על דוקטורט. אך מעבר לפן ההישגי נחשפתי למגוון אוכלוסיות שבעבר לא הייתי חשופה אליהן באותו האופן. מעולם לא הכרתי ערבים ישראלים, מוסלמים או נוצרים, בצורה מעמיקה. כמי שגדלה על דיווחי חדשות על פיגועים ואיום על הבית מצד הסורים ומעולם לא נחשפה בצורה מעמיקה לתרבות הערבית, היו בי חששות מהמפגש. אני לא רוצה להגיד שהייתי גזענית, אבל אני מודה שהחזקתי בכמה סטראוטיפים לא מחמיאים במיוחד. לאט לאט נוצר מצב שחבריי הקרובים ביותר בכיתה הם בחור ובחורה מוסלמים, סוהיל ודונא, וככל שהחברות התחזקה העזנו לדבר יותר ויותר על נושאים רגישים. אחד הרגעים המורכבים ביחסים שלי איתם היו לקראת סוף השנה הראשונה בלימודים. המצב בגבול עזה היה רגיש, היו הפגנות ענק של תושבי עזה על גדר המערכת, ובאחד מהימים נהרגו כמה עשרות פלסטינים מירי של צה"ל, בעיקר ירי צלפים. דונא הגיעה ללימודים יום אחרי שנהרגו הפלסטינים והייתה מצוברחת. זה היה היום הראשון שהיא לא חייכה, לא חיבקה אותי ובקושי דיברה איתי. שאלתי אותה מה קרה, והיא אמרה שזה בגלל מה שקורה בגבול עזה ושהיא לא רוצה שנדבר על זה. לא התווכחתי איתה ונתתי לה את המרחב שלה. בהפסקה סוהיל התיישב לידי והתחלנו לדבר. אמרתי לו שדונא לא מסוגלת לדבר איתי ושאלתי אם הוא יודע למה. הוא הסביר לי שכואב לה על הפלסטינים שנהרגו ושהיא חושבת שבטח לא אבין אותה כי זה נושא רגיש, הסכסוך הפלסטיני-ישראלי, נושא שלא נגענו בו בחברות שלנו. אז שאלתי אותו אם הוא מסוגל לדבר איתי על זה והוא אמר שכן, אז דיברנו. הוא הסביר לי את הצד שלהם, ערביי ישראל, בעיקר אלו שרואים את עצמם כפלסטינים. הוא הסביר לי את המורכבות בעזה, את מה שאנחנו לא שומעים בחדשות כל כך, את העובדה שחלק מהמפגינים הם ילדים שההורים שלהם מקבלים כסף שמספיק לחצי שנה של אוכל אם הם ילכו לגעת בגדר, ושחלק גדול מתושבי עזה חיים ללא אפשרות לתקשר עם מה שקורה מחוץ לעזה ולכן לפי המידע שיש להם רמת החיים הנמוכה בגלל "האויב הציוני". לכן שהם מתבקשים להפגין כנגד ישראל ולגעת בגדר. ואם אפשר לעשות זאת בתמורה לכסף, מה טוב. הוא אמר שהוא מבין שבחלק מהמקרים לחיילי צה"ל

אין ברירה אלא לירות, ושברור שאם מישהו מנסה לפרוץ את הגדר בעודו מחזיק נשק זה ירי מוצדק. אבל זה לא משנה את העובדה שאלו שבחרים להיות שם עושים את זה מסיבה שבעיניהם היא מוצדקת, וזה בעיקר כי המידע שיש להם הוא שגוי.

השיחה הזאת פתחה לי נקודת מבט חדשה שלא ידעתי עליה לפני כן. בחרתי לא לשתף את סוהיל בעובדה שהאחין שלי הוא צלף שמשרת בעזה ושהדאגה שלי היא אחרת משלהם. אבל כן בחרתי להגיד שמהכרות אישית עם לוחמים ועם צלפים בצה"ל חשוב לי להגיד שהם לא עושים את זה בכיף. רוב מי שדיברתי איתו לא רוצה לפגוע באנשים ובטח שלא להרוג אותם. הם משתדלים לירות רק שאין ברירה, ויש חוקים מאוד ברורים לגבי זה. אמרתי לו שחשוב לי שידע את זה. הוא אמר שזה ברור לו, מה שהפתיע אותי מאוד. הוא אמר שאם היה נכנס מחבל עם נשק למכללה, גם אם הוא היה שכן שלו, הוא היה הראשון לירות בו ולהרוג אותו. הוא אמר שברור לו שצריך לירות במי שמסכן חיים של אזרחים או חיילים, אבל שחשוב שאני אבין שתושבי עזה חיים במציאות אחרת ושארגוני הטרור שם שולטים בהם ובכל מה שהם חושבים ועושים, ולכן מבחינתם המעשים שלהם מוצדקים. לסיכום, הוא אמר שזאת בדיוק הבעיה. שני הצדדים כביכול צודקים והאנשים שגרים בישראל ובעזה רוצים את אותו הדבר, לחיות בשקט ובכבוד. אבל הסכסוך הוא סכסוך על כוח ושליטה. נוח להנהגות משני הצדדים שהסכסוך יימשך. סיכמנו שאם זה היה תלוי בנו, באזרחים, הדברים היו נראים אחרת, וזה רק הופך את המצב להרבה יותר מתסכל.

בהמשך היו לי שיחות נוספות עם סוהיל ודונא על המורכבות של המצב. דיברנו על הפערים, על הדת ועל המקום שלה בסכסוך, על איך הדת מנוצלת על ידי אנשי הדת כדי ללבות את הסכסוך במקום להשתמש בה כמקור להבנה ולחיים משותפים. דיברנו על איך זה ללכת ברחוב עם חיג'אב ועל איך אני מרגישה כשאני מגיעה לבקר אותם בכפרים. השיחות היו על הרבה נושאים שעל רובם אין לנו הסכמה, וזה עזר לי להבין שלא תמיד צריך להסכים. המטרה היא לא לשכנע את הצד השני שאתה צודק, אלא להבין שיש צד שני ושזה בסדר שלכל אחד יש את הדעה שלו. השיחה האחרונה שלי ושל דונא על הנושא נפתחה בזה שהיא שאלה אותי למה כל היהודים מפחדים מהערבים שהולכים ברחוב או בקניון. היא אמרה שהרבה פעמים היא מרגישה שמסתכלים עליה מוזר כשהיא נכנסת עם חיג'אב לחנות או למסעדה ושזה לא נעים לה. ניסיתי לחשוב על דרך להסביר את הפחד מבלי להגיד משפט כמו "כי הערבים עושים פיגועים ולא היהודים..." ניסיתי לחשוב איך להעביר את המסר הזה

ואם תשאלו אותי מה אני אני אגיד שאני זאת אני. אני לא שמאל ולא ימין. אני רואה את המורכבות ולא חושבת שהתשובה למצב שלנו קשורה בבחירת צד פוליטי.

יש עוד הרבה נושאים מרכזיים בחיי שלא נגעתי בהם. אני מאמינה באפקט הפרפר. כל רגע בחיים שלנו, אם היה קורה אחרת, היה יכול ליצור מציאות אחרת. אם היינו מגיעים שניה לפני או אחרי לאיזה מקום, אם היינו בוחרים להישאר בבית ביום מסוים, אם היינו מחליטים לא לענות לטלפון או כל דבר אחר, המציאות שלנו היום הייתה יכולה להיות אחרת. מצד אחד, החיים עם האמונה הזאת יכולים להוביל להמון מחשבות וחרטות על "מה אם..?" ומצד שני, זה מאפשר לשים לב לדברים הקטנים, להבין שלכל דבר יש השפעה עלי ועל הסביבה שלי. כמי שרואה את עצמה כאשת חינוך, זה מזכיר לי לשים לב לכל מילה ומעשה, כי יש מי שרואה ויש מי שמושפע מהם, ואני בתקווה שבזכות מילה או מעשה נכונים אני אצליח להשפיע להם על החיים לטובה.

בצורה שהיא תקלוט אותו. ואז שאלתי אותה, "אם תלכי ברחוב עכשיו לבד בערב ותראי חבורה של בחורים צעירים יושבים על המדרכה, מדברים וצוחקים, את תפחדי לעבור לידם?" התשובה הייתה "ברור שכן". שאלתי אותה למה, והיא אמרה שגברים יכולים לפגוע באישה כשהיא לבד ברחוב. אמרתי לה שזה נכון, אבל רוב הגברים לא פוגעים בנשים ברחוב, יש כאלו שכן אבל זה אחוז ממש ממש קטן מכלל הגברים. ואז אמרתי לה שלמרות זאת הפחד שלה מוצדק, כי היא עלולה להיפגע מאותו אחוז קטן. הפחד הוא הישרדותי והוא עוזר לנו בחיים. ולכן, בגלל שאת הפיגועים של פעם וגם את פיגועי הדקירה של השנים האחרונות עשו ערבים, גם אם מדובר במיעוט קיצוני שלא מייצג את כלל הערבים בישראל, הפחד שלנו הוא הישרדותי כמו הפחד שלה מגברים. אמרתי לה שכמו שלה לא נעים שמפחדים ממנה לי לא נעים לפחד כל הזמן, אבל המציאות הכתיבה לנו את המצב הזה. אמרתי לה שאני לא מפחדת סתם ככה מערבים ושאין לי חשש יותר לבוא אליה לכפר, אבל אם אלך ברחוב ואראה ערבי הולך מהר עם משהו ביד אני אפחד כמו שהיא תפחד מגבר שהיא תפגוש לבד ברחוב אבל לא מסתם גברים כשהיא מוקפת אנשים. היא אמרה לי שסוף סוף היא מבינה, שזה כואב לשמוע אבל היא מבינה. שמחתי שהיא העיזה לשאול, שמחתי שהצלחתי להסביר ובעיקר שמחתי שהצלחנו שוב לדבר על הדברים.

אחרי השיחות האלו ועוד הרבה שיחות אחרות עם דונא וסוהיל, החיים שלי השתנו. הסתכלתי על המצב בעיניים אחרות, יצא לי לבחון את החברה שבה אני חייה עם מבט ספקני יותר, ולמדתי לשאול את עצמי ואת הסביבה שאלות. למדתי לא לקבל את מה שאני יודעת כאמת מוחלטת. אני חייבת לציין שזה לא תמיד מתקבל הכי יפה בסביבה שלי. כשקורה משהו בדרום אני לא ממחרת להסכים עם הטענה שחייבים לתקוף כמה שיותר חזק בחזרה, כי אני לא בטוחה שזה הפתרון וכי אני מבינה שיש עוד צד לסיפור. אני רגישה יותר להערות גזעניות, בעיקר כלפי ערבים. אני מעירה לקרובים אלי שלא יכלילו ושתמיד יזכרו שיש עוד צד. אני עדיין מחזיקה בדעה שישראל היא מדינת העם היהודי ושאין לנו ארץ אחרת גם אם המצב קשה, אך אני הרבה יותר מודעת למורכבות של המצב. אני הרבה יותר רגישה לכך שיש צד שני לכל סיפור ושצריך להיות רגישים ולקחת אותו בחשבון. אני נמצאת רוב הזמן במצבים של דיסוננס קוגניטיבי בלתי פוסק. זה לא מפתיע שחברי עם הנטיות לשמאל אומרים עלי שאני ימנית כי אני כן מאמינה במדינת העם היהודי ונגד החזרת שטחים, ואילו חברי מימין אומרים שאני שמאלנית כי אני "אוהבת" ערבים.

שלי חברתית, רגשית ותעסוקתית.

כואב לי לראות בתעודת המעבר של אבא שלי המילה UNDEFINED, כאילו חסר לו משהו. מילה כזו גורמת לו לחשוב על כל חוק במדינה, האם זה מוטל עליו או לא. מה עם הזכויות שלו?! האם יתקבל לעבוד בכל מקום שהוא שואף לעבוד בו, או שקיימים מגבלות ותנאים מיוחדים לגבי תושבי רמת הגולן? אני מרגישה את זה פחות על עצמי כי לי יש אזרחות ישראלית שקיבלתי מאמא שלי.

לפני שהתחלתי בלימודים חשבתי הרבה על המקצוע שאני הולכת ללמוד, כי אני לא יכולה לבחור רק בתחום שאני אוהבת ורוצה ללמוד, אלא גם חייבת להתייחס למצבי במדינה. אני חייבת לקחת בחשבון שאולי יהיו מקומות שלא יתנו לי לעבוד בהם. נכון שיש לי אזרחות ישראלית, אבל אצלנו לא משרתים בצבא ולכן אנחנו לא מצויים גבוה בסדר העדיפויות. עדיפות ראשונה ניתנת למי שמשרת צבא או עושה שירות לאומי.

אני חושבת שהשייכות ללאום מגבירה את תחושת המשמעות בחיים. השייכות הלאומית מגבירה את בטחוננו של האדם ועוזרת לו ללמוד ולהתקדם היא תעודת אותו לעבוד ולתרום לחברה שלו כדי לשפר את מעמדה בעולם. השייכות ללאום נותנת לאדם להרגיש שיש מי שדואג לו, שאם יקרה לו משהו יחפשו אותו, ישאלו עליו ויגנו על חייו. הוא מרגיש שהוא בעל ערך.

המסר שהדרכון נותן לבעלו הוא "המדינה דואגת לך, חייך חשובים לנו". אני מרגישה את זה, אבל חלק גדול מהחברה שלה אני שייכת לא מרגישים כך. האזרחות שלהם UNDEFINED.

דור הסבים שלנו הוא דור פטריארכלי, והוא הדור הכי קשור לסוריה. הם דואגים לשמור על השורשים ההיסטוריים ועל האמונה שרמת הגולן היא שטח סורי. הם לא מקבלים את ההזדהות שלנו, הדור הצעיר. לדור הסבים יש השפעה מובהקת על דור ההורים, למרות שהם יותר מודרניים ויש להם יכולת לקבל את הדעות החברות והפוליטיות של הדור הצעיר גם אם הם לא תמיד מסכימים איתנו. ההורים שלי באים במגע עם היהודים בעבודה, קונים בקניונים יהודיים ומקיימים פעילויות משותפות.

ההתפתחות של ההורים שלי השפיעה עלי ואפשרה לי להשתפר ולהתקדם. יש לי דעות שונות מהמקובל. כיוון שלאמא שלי יש אזרחות ישראלית, התאפשר לי להרחיב את האופקים שלי. השתכנעתי שתושב רמת הגולן בעל אזרחות ישראלית אינו רע לחברה שלו. להפך, יש הרבה אנשים בעלי אזרחות ישראלית ברמת

## האם אזרחות ישראלית או סורית ?

### קארין מוסטפה

נולדתי במשפחה דרוזית מסורתית ברמת הגולן. לאמא שלי יש אזרחות ישראלית ולאבא אין. אמנם יש לו תעודת זהות כחולה אבל שורת האזרחות אצלו ריקה וכתוב שם UNDEFINED במקום דרכון יש לו תעודת מעבר. קונפליקט הזהות השפיע עלי במידה רבה, כי אני נולדתי בארץ ישראל, אני חיה בתוך החברה הישראלית ונמצאת באזור ללא הגדרה לאומית ואזרחית ברורה משך הרבה שנים.

למצב הזה ישנן השלכות רגשיות, חברתיות וכלכליות עמוקות עלינו, תושבי רמת הגולן הערבים. השלכות אלו פוגעות במוטיבציה שלי להתקדם. העתיד נראה לי עמום. אני לא בטוחה מה יהיה. בנוסף לכך, בכל הנוגע להיבט הכלכלי, קיימות הרבה מגבלות פוליטיות ותרבותיות המונעות מאתנו להשתלב בחברה הישראלית היהודית.

למרות שהאמנו שרמת הגולן היא אזור סורי, הגלובליזציה והמודרניות השפיעו על תפיסת הזהות שלנו. בעבר היה אסור להיות בקשר עם יהודים או לעבוד איתם. היום, ההורים שלנו עובדים עם יהודים, ואנחנו, הדור הצעיר, נמצאים בקשר אתם. אפילו יש לנו חברים יהודים. הם באים לבקר אצלנו בבית ואנחנו הולכים לבקר אותם. אנחנו קונים מרשתות ששייכות ליהודים, לומדים באוניברסיטאות ובמכללות ששייכות למדינה היהודית, ונמצאים במגע עם היהודים רוב הזמן. זה עזר לנו להבין את העם הזה, ולראות את תכונותיו החיוביות.

אישית אני לא מרגישה כל כך שייכות לסוריה, כי לא נולדתי בה. אין לי קשר עם אף אחד שם למרות שלאבא שלי יש קרובי משפחה בסוריה. לא הלכתי ללמוד בסוריה. הרבה מצעירי הגולן הלכו לסוריה כדי ללמוד בדמשק רפואה, רפואת שיניים, הנדסה ותחומים רבים אחרים. אלו שלמדו שם נמצאים בקונפליקט פנימי חזק יותר מזה של האנשים שהחליטו להישאר בישראל. לחברה הישראלית יש השפעה מובהקת עלי, על האישיות והתפיסות שלי בכל תחומי החיים. השפעה זו משתקפת באורח החיים

החברה. מכיוון שתפיסות החברה השתנו, הגיוני שסדר העדיפויות ישתנה במקביל, והשינוי הזה משפיע על כל ההחלטות שהאדם מחליט בחייו.

המקרה של הנישואים של ההורים שלי היה שונה כי הם התאהבו ולא היתה התנגדות מצד ההורים שלהם. קודם כל בגלל הקירבה, ושנית בגלל שסבא שלי היה מקובל על רוב החברה כי הוא קיבל אזרחות, עבד למען החברה ותרם לפיתוח הכפר.

## רמת - הגולן רקע היסטורי:

רמת הגולן היא אזור ייחודי שנמצא בצפון ישראל. רמת הגולן היא רמה שטוחה השוכנת בין נהר הירמוק מדרום, הר החרמון מהצפון, חורן ממזרח והכנרת ועמק החולה ממערב.

עד כיבוש רמת הגולן שנת 1967 האזור היה בשליטת סוריה. התגוררו בו כ-150 אלף איש, מהם מוסלמים סונים, ערבים נוצרים, שיעים (עלאוויים), צ'רקסים ודרוזים. בשנת 1967 רמת הגולן נכבשה על ידי ישראל במלחמת ששת הימים. במשך מלחמה זו ברחו כמעט רוב תושבי רמת הגולן ועזבו את בתיהם ואדמותיהם. נשארו שם בערך 20 אלף איש, רובם דרוזים שמתגוררים בחמישה כפרים.

לאורך ההיסטוריה, מאז היווצרות הדת הדרוזית, לדרוזים הייתה התחייבות למלא את כל מצוות הדת שלהם ולשמור על בני העדה בכל מקום בעולם. רוב המחקרים בנושא מראים שמצבם החברתי והפוליטי מבוסס על עיקרון השמירה על סודיות הדת, ולכן הם אנשים צנועים שלא שאפו להיות אוכלוסייה עצמאית. הם תמיד היו נאמנים למדינה שבה חיו והעקרון שלהם תמיד היה לשמור על הזהות הדתית שלהם.

## הדרוזים בגולן - קונפליקט זהות:

אחרי סיום מלחמת ששת הימים חלו שינויים רבים אצל תושבי הגולן הוותיקים. עכשיו הם מצאו את עצמם מבחינה גיאוגרפית במדינת ישראל, אבל מבחינת שייכותם המדינית הם ביקשו להמשיך להיות שייכים לסוריה. לקונפליקט הזה הייתה השפעה עמוקה שהכניסה את החברה הדרוזית בגולן לוויכוחים שנמשכים עד היום.

הגולן שעזרו לחברה שלהם דרך המועצות המקומיות. חלק מהם אנשים בולטים בחברה, בעלי השפעה, מוערכים ואהובים. למזלי, לסבא שלי מצד אמא יש אזרחות ישראלית. הוא ביקש לקבל אזרחות ישראלית כדי להמשיך בעבודה שלו כמנהל לשכת התעסוקה ברמת הגולן. בכדי להמשיך בעבודה שלו כפקיד מדינה הוא היה חייב לקבל אזרחות ישראלית. אחרי 30 שנה בניהול לשכת התעסוקה הוא מונה לראש המועצה המקומית בכפר שלנו אלקרמה. הוא כיהן בתפקיד 8 שנים. במשך 38 שנים סבא עבד למען החברה שלו. כך קיבלה אמא שלי אזרחות ישראלית. זה לא מנע מהם להרגיש שייכות לסוריה ולאהוב אותה כמולדת.

מצד שני, אבא שלי גדל במשפחה דתית. הוריו וקרובי המשפחה שלו לא קיבלו אזרחות כי הם הרגישו שייכות לסוריה ורצו להיות נאמנים למולדת שלהם.

הקהילה שלי היא קהילה פטריארכלית קולקטיבית. רק לגבר, ובמיוחד לאנשי הדת, יש זכות לקבל החלטות שקשורות לחברה. שאר החברה חייבת ליישם החלטות אלו ללא התנגדויות. לפי ההחלטות שקיבלו אנשי הדת והסבים שלנו, הוטל חרם דתי וחברתי על כל אדם בעל אזרחות ישראלית. הוטל איסור אף להתחתן אתם. החרם השפיע על תכנון חייהם של הרבה אנשים. היו שעזבו את עבודותיהם ונשארו בלי עבודה כי נתבע מהם לקבל אזרחות ישראלית. הפחד שלהם מהחלטות החברה ומהכעס שעלול להשפיע עליהם ועל משפחותיהם גרם להם לעזוב את העבודה. בחברה שלנו כולם צריכים אחד את השני ולא יכולים לחיות לבד. קיימת לכידות חברתית וסולידריות חזקה מאוד, ואם האדם החליט לקבל את האזרחות הישראלית הוא יודח מהחברה וכולם ידברו עליו. הלחץ החברתי הזה הוא הסיבה החשובה ביותר שבגללה אנשים בוחרים להתנגד ולא לקבל את האזרחות הישראלית, חשובה יותר מאשר ההשתייכות הרגשית לסוריה. למרות זאת, הרבה אנשים חושבים שאין בעיה עם אזרחות ישראלית, ושבעצם אזרחות ישראלית יכולה הרבה דלתות ולזמן אפשרויות פרנסה. דעות אלו נפוצות בקרב הדור הצעיר. הדור הזה מושפע מהעולם המערבי וחושב בדרך שונה מדור הסבים. גם חלק מדור ההורים שלנו יותר גמיש, ולא תמיד מציית להחלטות וחוקים קבועים. היום יש עלייה באחוז תושבי רמת הגולן בעלי האזרחות הישראלית. הם לא מפחדים להצהיר על כך בגלוי כי הם משוכנעים שזה דבר חיובי. הם גם מאמינים שחלק לא קטן מהחברה מסכים איתם.

הלכידות החברתית והסולידריות כבר נפגעה ואין לה אותה חשיבות כמו לפני שלושים שנה. בעבר הייתה הקהילה הדבר החשוב ביותר שכולנו חייבים לעבוד למענו. היום כל אחד עובד למען עצמו, אחר כך למען משפחתו, ורק בסוף למען

ב- 14/12/1981 נחקק חוק רמת הגולן שקבע ש"המשפט, השיפוט והמינהל של המדינה יחולו בשטח רמת הגולן". אחרי חקיקת החוק הייתה מחלוקת בין התושבים על משמעותו. חלק ראה את החוק כסיפוח רמת הגולן לישראל והחלת ריבונות ישראלית עליה. חלק אחר חשב שמשמעות החוק אינה סיפוח רמת הגולן אלא החלת המשפט הישראלי על אזרחיה.

חוק זה עורר כעס גדול בקרב התושבים הדרוזים בגולן. רובם המכריע התנגד לחוק והכריז על שביתה ארוכה שנמשכה שישה חודשים. הרוב המכריע של התושבים בגולן סירבו לקבל את האזרחות הישראלית. הם גם זרקו את תעודת הזהות הכחולה לחיילים בפנים ורצו לשמר את הזהות הסורית של האזור והחברה. למרות זה, מספר קטן יחסית שרצה להיות חלק מהחברה הישראלית קיבל את האזרחות הישראלית. בעקבות השביתה של 1982, החברה הדרוזית ברמת הגולן קיבלה החלטה להעניש כל אדם שקיבל אזרחות ישראלית על-ידי הטלת חרם חברתי ודתי. כך נאסר על אנשים בעלי אזרחות ישראלית להשתתף בחתונות או לוויות ואסור לשאר החברה להשתתף בחתונות ובלוויות שקשורות לאדם זה, המטרה הייתה לשמור על החברה ועל הזהות שלה כאזור ערבי סורי כבוש. בני רמת הגולן חששו כי מצב זה יפגע בלכידות החברתית ובסולידריות.

קונפליקט הזהות ברמת הגולן השאיר את האנשים במצב של חוסר יציבות וחוסר ביטחון בנוגע לעתיד שלהם. הוא מתגלה באופן מובהק אצלנו בדור הצעיר, בכל פעם שאנחנו שומעים מההורים שלנו שרמת הגולן שייכת לסוריה. במקביל, אנחנו שנולדנו וחיים בישראל מצויים באינטראקציה עם מוסדות המדינה. אנחנו משלמים מיסים וביטוח לאומי כיוון שאנחנו חייבים לקבל שירותים בסיסיים כמו רפואה ולימודים. לכן אנחנו נאלצים להיטמע אל תוך המצב ולקבל את הדברים כפי שהם.

## מדינת ישראל:

החברה הישראלית היא חברה שמאופיינת בקרעים עמוקים בין הקבוצות האתניות השונות המרכיבות אותה. מאז קום המדינה היה מצב של מתח וסכסוך בין הערבים והיהודים, ובין ערבים מוסלמים, נוצרים ודרוזים. יחסים מתוחים אלו מנעו היווצרות של רובד חברתי ישראלי קוהרנטי בעל נקודת ראות יציבה וחזון אחיד.

בנוסף לכך, "חוק הלאום" שנחקק לאחרונה פגע בכל תושבי הארץ ובמיוחד

בדרוזים שחיים בגליל, כי הם משרתים בצבא כמו היהודים, ועושים הקרבות בכדי לשמור על מדינתם ישראל. למרות שאנחנו לא משרתים בצבא חלק גדול מאתנו אזרחים ישראלים. חקיקת חוק כזה אכזבה גם אותנו, כי הדרוזים בכל העולם נחשבים כחברה אחת ויש להם שייכות ומחויבות לגבי כל דרוזי בכל מדינה. ולכן כמו שחוק זה פגע בבני עדתנו הדרוזים הישראלים הוא פגע גם בנו ואפשר לנו להבין איך המדינה רואה אותנו. אם הדרוזים האזרחים שמשרתים בצבא הם אזרחים סוג ב' אז מה אנחנו? בחברה היהודית הישראלית קיימת מחלוקת לגבי חוק זה. חלקים לא קטנים מהיהודים מתנגדים לחוק ומבקשים שוויון לכל תושבי ישראל מכל הדתות: דרוזים, יהודים, ערבים מוסלמים ונוצרים.

## העולם ואני:

יחסית לחלק גדול מבני החברה שלי אני מרגישה יותר שייכות לקהילה הישראלית ולעולם, כי יש לי אזרחות ישראלית וזה פותח לי יותר אופציות בעבודה ובתחומים נוספים.

אני חושבת שחלק עצום מהעולם לא יודע על המצב הפוליטי של רמת הגולן. זה בא לידי ביטוי כשאנחנו רוצים לנסוע ממדינת ישראל למדינה אחרת. הרבה מדינות לא מוכנות ולא מאפשרות לקבל את מי שאין לו דרכון. לכן חלק מתושבי רמת הגולן לא יכולים לנסוע לאן שהם רוצים. כשנכנסים לשדה התעופה ואחד מהעובדים בודק את תעודות זהות ופתאום יופתע מהמילה UNDEFINED הוא מתחיל לשאול מה זה, מה הכוונה. הם חייבים לעשות תעודות מעבר בכדי לנסוע ממקום אחד למקום אחר. תעודות אלו הינן בעלות תוקף מסוים, כלומר צריך לחדש אותן אחת לכמה זמן. הכנת תעודות אלו דורשת הרבה זמן. תושבי רמת הגולן לא יכולים להחליט פתאום שהם רוצים לטייל ואז לנסוע, כי חידוש התעודות לוקח הרבה זמן.



התחילה להשתנות. התחלתי לאט לאט להתגבר על הביישנות, השתתפתי באירועים ובסדנאות, נכנסתי והשתלבתי חברתית. המורים תמכו בי ובמהלכי.

אחרי שסיימתי כיתה ט' נרשמתי לתיכון, החלטתי שגם הוא יהיה רחוק מהבית. ביקשתי לפתח את האישיות שלי. התחלתי ללמוד בתיכון עם תלמידים שאני לא מכירה, שאף פעם לא ראיתי. שאלתי את עצמי איך אני אוכל להשתלב בכיתה עם תלמידים שאני לא מכירה? מצד שני אמרתי לעצמי שאני רוצה להשתנות ושאם אשתף הרבה אנשים בחיים שלי אוכל להתפתח.

בהתחלה היה לי קשה להשתלב, אבל עם הזמן התחלתי להתרגל ולהכיר אנשים חדשים. בנוסף, למדתי עם תלמידים נוצרים. עשינו עבודה חינוכית מאוד מרתקת וסיימנו ביחד את התיכון בהצלחה.

אחרי תקופה ארוכה ומעבר מבית ספר קרוב לבתי ספר רחוק, גיליתי שההבדל בין תפיסת בית ספר קרוב לבית ספר רחוק חשוב. חיי קיבלו הרבה משמעות, האישיות שלי השתנתה. השתלבתי עם אחרים ולקחתי על עצמי יותר אחריות. הפכתי לבוגרת. מנערה ביישנית הפכתי לנערה שיש לה שאיפות ובטחון עצמי גבוה.

אחרי סיום התיכון, תכונת הביישנות אמנם נעלמה, אבל לא כמו שרציתי. החלטתי לעשות הפסקה של שנה בלימודים. במהלך השנה הזו עשיתי מבחן פסיכומטרי. זו הייתה חוויה לא כל כך נעימה. באמצע הקורס שינו לנו את המחנך. הקורס היה מבלבל. תקופת המבחן עצמו הייתה תקופה מאוד קשה כי היה זה בחודש רמדאן ובחודש זה צמים. אין אוכל אין מים. אחרי כמה חודשים הגיעו הציונים. אף אחד מאתנו לא קיבל את הציון שהוא רצה, גם אני לא. הייתי בהלם. גיליתי שהמבחן הזה הוא מבחן מלחיץ.

החלטתי לעבוד ולעזור כלכלית למשפחה. האמנתי שאעשה לעצמי קריירה ואתחיל להשתלב בחיים. התחלתי לחפש עבודות בכל מיני תחומים. בהתחלה התגלו קשיים בתהליך החיפוש. בקשתי עזרה מקרובי המשפחה שלי וגם מחברות שלי. בסוף מצאתי עבודה דרך חברה שלי. עבדתי עם ילדים ממעמד סוציאקונומי נמוך. עשיתי להם כל מיני פעילויות ועזרתי להם בלימודים. גיליתי שהשפעתי על הילדים וגם על עצמי. בשנה הזאת למדתי הרבה דברים. בסוף השנה ביקשתי ללמוד תחום הקשור בתחום שאני אוהבת, למרות שעדיין נאלצתי לעבוד ולעזור לאבא שלי. אני מאמינה בהתקדמות בחיים מבחינה מעשית ולימודית.

החלטתי ללמוד במכללת כנרת. שוב רציתי להיות רחוק מהבית כדי לקחת הרבה

## רחוק מהבית גיבשתי זהות

### מייסלון דרוויש

קוראים לי מייסלון דרוויש, אני בת 22. נולדתי במדינת ישראל, אני מוסלמית, גדלתי בכפר ארמיד. זהו כפר גדול יחסית גדול שבו מתגוררים 23,399 איש. בכפר שתי דתות האסלאם והנצרות.

מסביבי משפחה גדולה. הורים, שני אחים ושתי אחיות. אבא מפרנס ואמא עקרת בית. המעמד הסוציאקונומי בינוני. ההורים תומכים בי ובאחים שלי כדי שנמשיך את הלימודים בהצלחה כי הם לא רכשו השכלה. אני הבכורה במשפחה שלי. אני מפונקת, כי כבת בכורה יש לי הרבה חשיבות בבית שלנו. אחי לומד וגם עובד כדי לעזור לשלם את שכר הלימוד שלו. האחים האחרים קטנים ולומדים בבית הספר. סביבנו גרים קרובי המשפחה ואנחנו עוזרים אחד לשני. יש בינינו קשר מאוד חיובי.

מצד אחד מערכת החינוך מבטאת השפעה חיובית. היא מחוללת שינוי גדול בחיים של בני האדם. מצד שני היא יכולה להנציח פערים של אי שוויון.

בכפר שלי יש מגוון רחב של בתי ספר. יש בו תשעה בתי ספר יסודיים, שני בתי ספר של חטיבת הביניים, ושלושה בתי ספר תיכוניים. בנוסף לזה יש גני ילדים. לכל בית ספר יש אופי שונה. אני למדתי בבית ספר יסודי קרוב לבית שלנו. התלמידים, המורים והמורות אמנם הגיעו מתרבות האסלאם והתרבות הנוצרית אך כל הילדים באו מתרבות האסלאם. הקשר בין הנוצרים ובין המוסלמים בכפר הוא מאוד חזק. אני הייתי הראשונה בכיתה, היו לי הישגים גבוהים. למרות כל ההישגים הגבוהים בבית הספר, הייתי ביישנית ולא אהבתי להשתתף באופן פעיל בשיעורים. אהבתי להיות בשקט. זאת הבעיה הספציפית שלי. היא לא אפשרה להתקדם מבחינה חברתית.

אחרי שסיימתי את לימודי בבית הספר היסודי רציתי להיות יותר חברתית. התחלתי ללמוד בחטיבת הביניים. בחרתי ללמוד בבית ספר רחוק מהבית שלי כדי ללמוד להרגיש יותר ביטחון ולהכיר יותר אנשים. בחטיבת ביניים האישיות שלי

מאוד השתפרה. הביטחון העצמי שלי גדל והיום יש לי שאיפה להתקדם בחיים ולהיות אישה מצליחה ומשפיעה על החברה.

בשנה השנייה שלי בלימודים ידעתי והכרתי הרבה יותר את המכללה ואת תחום הלימודים. הכרתי הרבה מרצים. ההכרות הייתה טובה מאוד. אהבתי את ההתייחסות שלהם אלי, לא הצטערתי על הבחירה בתחום זה של לימודים. כאשר הייתי צעירה יותר למדתי קורס מחשבים. רכשתי ידע וכלים חדשים. עכשיו זה השפיע עלי ובא לידי ביטוי כאשר למדנו על הגלובליזציה, אני מתמצאת יותר טוב בטכנולוגיה, וזה עוזר בלימודים. אני מכירה הרבה אתרים שאני לוקחת מהם חומר שעוזר לי בלימודים. איך אני מבחינת פוליטיקה? הגעתי לגיל 18 ואני לא כל כך קשורה לפוליטיקה, אבל אני חייבת להיות פעילה בתחום הזה כדי להשפיע. בהתחלה, כשניסיתי להבין את התחום, ביקשתי מאבא שלי שיספר לי על זה. הוא נתן לי כמה נקודות למחשבה והבנתי קצת על מה מדובר. בנוסף התחלתי לקרוא באתרים מה החשיבות של הפוליטיקה בחיים.

בפעם הראשונה השתתפתי בבחירות כאשר הייתי בת 20. אהבתי לשמוע מאחרים על החיים בכפר ואיך כדאי לבחור ראש מועצה טוב. הצבעתי לאיש מאוד משמעותי ולא טעיתי בבחירה. הוא עשה הרבה דברים בכפר שלנו. הוא עזר לאנשים, היו לו רעיונות איך לשנות את הכפר ובסופו של דבר הוא הפך את הכפר שלנו לכפר יותר מפותח.

הרגשתי שאני יודעת לקבל החלטות נכונות.

בנוסף לזה חוויתי חוויה בחיים הקשורה לבחירה במדינה. ההצבעה בבחירות לכנסת זאת חוויה לאומית. נכון, אמרתי קודם שאני לא כל כך מתחברת לפוליטיקה, אבל מצד שני אני חייבת לספק לעצמי את המידע. זה מעשה של השפעה חברתית, הוא מגביר את החופש ואת תחושת השייכות שלי. אני מצביעה למי שאני רוצה. אף אחד לא מלחיץ אותי. בסוף היום ראיתי את החדשות והבנתי שיש אכזבה, לצערי עוד תהיינה הרבה אכזבות מהפוליטיקאים.

עברו הימים והשנים ובסוף השנה השנייה שלי בלימודים החלטתי ללמוד נהיגה. למדתי למבחן התיאוריה והצלחתי לעבור אותו בפעם הראשונה.

בשנה השלישית שלי בלימודים, רכשתי הרבה כלים, מחשבות ורעיונות. הציונים שלי גבוהים, נרשמתי עוד פעם לפרויקט פר"ח כדי לעזור לשפר את חייהם של אנשים אחרים. בשנים הקודמות השפיעתי השפעה גדולה על החניכה שליוויתי.

אחריות על עצמי. התחלתי לחפש את התחומים המתאימים לי. בדקתי את תנאי הקבלה ואת הדרישות, ובררתי במה אוכל להמשיך אחר כך, כלומר איפה אני יכולה לעבוד בעזרת התואר, מה המשמעות של התואר. הצלחתי לבחור במכללה ובתחום, בעזרת היום הפתוח והפגישה עם הסגל והיועצים. השיחות אתם היו מרתקות ועזרו לי מאוד. נרשמתי לחוג חינוך וקהילה. הבנתי שכל שלב שעוברים בחיים שלנו משנה את נקודת המבט שלנו ומרחיב את ההסתכלות שלנו על העולם.

התחלתי ללמוד במכללה האקדמית כנרת. בהתחלה היו קצת קשיים מבחינת ההשתלבות עם האנשים במכללה שהגיעו מהרבה תרבויות ועם הרבה זהויות. הגישה הרב תרבותית, המדגישה את החשיבות של קבלת זהויות תרבותיות שונות במיוחד במדינות קולטות הגירה, מניחה כי אדם יכול להיות שותף בכמה הקשרים ומעגלים של זהויות, ולנוע ביניהם בחופשיות. אבל אני גיליתי שקשה להיות בקשר עם הרבה תרבויות כשאת לא מכירה אף אחד וכשכל אחד מגיע ממקום אחר. ניסיתי להשתלב וליצור קשרים בין התרבויות. האנשים שפגשתי באו מתרבויות שונות, יהודים בני הארץ, עולים מרוסיה, וגם מדתות שונות, נוצרים, דרוזים, צ'רקסיים, דתיים וכו'. בהתחלה לא היה קל להתמודד עם המצב הזה, אבל ככל שהימים עברו יצרתי אתם קשרים. היתה לי מוטיבציה לבנות קשרים וחברויות. גיליתי על עצמי שזה לא לקח הרבה זמן להתחבר לכל התרבויות. למדתי הרבה הרגלים חדשים שעזרו לי להבין אותם בצורה ברורה יותר ושונה ממה שחשבתי קודם. התגברתי על הפחד לרקום קשרים ולשתף פעולה עם אחרים.

במהלך הלימודים השתנתה לי המחשבה על המושג רב תרבותיות. אני מאמינה עכשיו שכל אדם יכול לקשור קשרים עם כל בן אדם מתרבות אחרת. בניתי הרבה קשרים במהלך לימודי, ופגשתי הרבה חברות חדשות. עברנו ביחד שנה טובה.

בתקופת המבחנים לא ראיתי אף אחד. הייתי בחדר שלי ולמדתי. המשפחה שלי תמכה בי. נתנו לי את היכולת וחיזקו אותי כדי לעבור שנה מוצלחת. סיימתי את השנה גאה עם ממוצע גבוה של 85.

בשנה הראשונה עבדתי כחונכת בפרויקט פר"ח. לימדתי חניכה שיש לה קשיים בלימודים. חיזקתי אותה וגיליתי שהשפיעתי עליה. עבדתי שנה נוספת בתור מטפחת ילדים עם קשיים.

הצלחתי להתקדם בלימודים ובחברה החדשה. היו לי קשרים עם חברים מתרבויות שונות. ההישג הגדול שלי היה שלמדתי לתואר ראשון בהצלחה והשפה העברית שלי

# מהמושבה אל העולם ובחזרה

## יפה עקיבא

בדבריי אנסה לפרוס את המעגלים השונים בחיי; מעגל האני, המעגל המשפחתי, הקהילתי, האזורי, המדינתי והעולמי. אתאר את השפעתם השונה של הגלובליזציה והלכידות החברתית על מעגלים אלו בתחומים שונים בחיי, ואת השפעתם על משפחתי ועל הסביבה שלי. אתאר גם התרחשויות ותחושות שונות שחווייתי באופן כולל ונקודתי במהלך חיי.

**אני** - שמי יפה. נולדתי בשנת 1991 במושבה כפר מדרגות שבגליל-העליון, דור חמישי למשפחת מייסדים וחקלאים בעלי נחלות חקלאיות ומטעים. אני הבת הצעירה, יש לי ארבעה אחים הגדולים ממני; שני אחים ושתי אחיות. ההפרש ביני לבין אחי הבכור הוא שש שנים בלבד. אמי עקרת בית ועוסקת באומנות. היא ציירת, ונולדה במושבה כפר מדרגות. אבי נולד בעיר צפונית, עבד ברשות השידור של הטלוויזיה הישראלית כצלם ומנהל המערכת בצפון. כשרשות השידור נסגרה והוקם תאגיד השידור הישראלי (כאן) הוא יצא לפנסיה. כאשר הוריי החליטו לחיות חיים משותפים ולהינשא, אבי עבר מהעיר למושבה. זה היה שינוי משמעותי מבחינת חיי הקהילה, המעמד הסוציו-אקונומי ואורח החיים.

אני עובדת כמדריכת פילאטיס מזרן. על מנת לעשות את ההכשרה המקצועית שלי נאלצתי לעבור לגור במרכז הארץ, בעיר. זה היה מאוד שונה, והרגשתי שאין לי תחושת שייכות לאופי החיים בעיר. שיטת האימון פילאטיס מגיעה מארצות-הברית. היא מוכרת ברוב חלקי העולם. ניתן לומר שללא הגלובליזציה לא הייתה מתאפשרת ההיכרות הבינלאומית הזו. במהלך הכשרתי הגיע אלינו מארצות הברית מדריך "מאסטר" בתחום והעביר לנו שיעור בשפה האנגלית. עד היום אני צופה בסרטוני וידאו באינטרנט של מדריכות מחו"ל שמעבירות שיעורים בפילאטיס. אני לומדת מהן המון ומקבלת השראה.

בנוסף, אני עושה שימוש באינטרנט על מנת להזמין מוצרים ממדינות שונות

ההורים שלה היו גרושים והיא נזקקה לתמיכה ועידוד. הרכז שאחראי על הצוות המליץ עליי להיות רכזת פר"ח. מאוד הופתעתי. ואמרתי לו שאני רוצה לעבוד עם אנשים מתרבות שונה מהתרבות שלי.

בסוף פברואר 2020 התפשטה מגפה קורונה בישראל. ההתפשטות שלה החלה בסין, ומשם היא התפשטה לרוב מדינות העולם. לקראת סוף פברואר החלו להתגלות בישראל החולים הראשונים, שהגיעו בעיקר בטיסות מאירופה. המקרה הראשון של חולה בקורונה הופיע בסוף חודש פברואר. מכאן השתנה העולם. אני מאוד מופתעת מכל הסיפור ושואלת את עצמי איך זה קורה, פעם ראשונה שדבר כזה קורה, במדינה שלנו סגרו את המקומות שיש בהם התאספות של אנשים, כי הנגיף כדי לעצור את התפשטות הנגיף. אני נשארתי עם ההורים שלי בבית לא יצאתי לשום מקום. כל סדר היום התהפך, לימים אין משמעות, אבל בכל זאת שמרנו על ההוראות. עברנו תקופה קשה אבל גם יפה, כי כל המשפחה הייתה בבית ביחד. עשינו משימות ביחד, ואני למדתי איך לבשל ואיך להכין ממתקים.

הלימודים עברו מלמידה פיזית בכיתה, ללמידה מקוונת. בהתחלה, היה קשה ללמוד בצורה כזאת כי כל בני המשפחה לומדים ויש רק שני מחשבים בבית. בנוסף, כל אחד צריך לעשות את המשימה שלו באותו זמן. האחיות שלי קטנות ולא מעורות כל כך בטכנולוגיה. עזרתי להן, התאמצתי בכל כוחי להתרגל למצב החדש. בסוף החודש החמישי הנגיף התחיל להיחלש. חזרתי לכל הדברים שעשיתי קודם. עברתי בהצלחה את הבחינות לתפקיד רכזת פר"ח. נותר עוד שלב אחד, ואני מחכה לתשובה הסופית. בנוסף, נרשמתי לתואר שני בייעוץ חינוכי. גיליתי שאני קשורה לתחום.

כשהתחלתי לכתוב את העבודה הזאת היו לי הרבה שאלות: האם זה יהיה קל או קשה? מה זה בכלל אוטו אתנוגרפיה? כאשר התחלתי לעבור על המושגים ולחשוב על מה שלמדנו, התחלתי לי את מטרת העבודה. היה לי ממש כיף לכתוב על סיפורי האישי. היה מאוד מעניין לראות איך לסיפור האישי שלי יש קשר למושגים שלמדנו אותם במהלך הקורס.

ברחבי העולם. הגלובליזציה למעשה מאפשרת לי להיחשף למידע, תוכן, ומוצרים שנמצאים במדינה אחרת ויכולים להיות נגישים לי בלחיצת כפתור.

למען האמת, אני מתקשה מאוד בשפה האנגלית וזה אחד הקשיים שאני חווה בהתמודדות מול האפשרויות הבלתי מוגבלות שהגלובליזציה מעניקה לנו. הקושי מתגלה כאשר אני צריכה לקרוא בשפה האנגלית מאמרים וחומרי לימוד, כשאני מנסה להזמין מוצרים ודברים באינטרנט, או כשאני רוצה להכיר אנשים ולפתח שיחות בנושאים כמו אפשרויות תעסוקה. כשהתברתי הבנתי את החשיבות והמשמעות שהכלי התרבותי של השפה מעניק לנו כבני אדם בעולם גלובלי. השפה מאפשרת היחשפות ומעניקה ביטחון עצמי בהתמודדויות שאנו נדרשים לעמוד בפניהן בעולם המודרני. כמו שסבתא שלי ואבי תמיד אמרו לי, "כל שפה שאנחנו יודעים, זה כמו להיות עוד בן-אדם".

אחד מהחלומות שלי הוא לטייל בעולם, שתהיה לי האפשרות להיחשף לכמה שיותר מדינות, תרבויות, אנשים, נופים, צלילים, טעמים וריחות. פשוט לצבור חוויות. אני מרגישה שאם הייתה לי את השפה האנגלית הייתי מצליחה להנות עוד יותר מההשפעות החיוביות שהגלובליזציה מאפשרת לנו. הייתי יכולה להנות יותר מהמעבר בין המדינות השונות ברחבי הגלובוס ומהאפשרות לנוע ממקום למקום ולהיות חשופים כמעט להכול, בכל זמן.

בשנים האחרונות אבי מקיים מגעים מול שגרירות סרביה בארץ על מנת להשיג אזרחות סרבית עבורנו, בני המשפחה. ההתנהלות מול הגורמים השונים נעשתה באמצעות יצירת קשר באופן חופשי ממדינה אחת למדינה אחרת. כל זה התאפשר הודות לגלובליזציה ולטכנולוגיה. לאחרונה אושרה בקשתנו לאזרחות סרבית. אנחנו עתידים לטוס לסרביה על מנת להנפיק דרכונים סרביים. אני לא מרגישה שיש לי זהות סרבית, או לכידות משמעותית מסביב לסרביה. אך אני מעריכה את זה מאוד וחושבת שעצם זה שניתנה לי אזרחות נוספת יכול לעזור לי לממש את ההשפעה החיובית של הגלובליזציה, ואולי להיכנס למדינות שלא מאפשרות כניסה עם אזרחות ישראלית.

**המשפחה שלי** - המשפחה שלי מצד אמי מאוד שורשית. הוריה נולדו בארץ, סבא שלי, שנולד וגדל במושבה, הוא איש אדמה שורשי, מלח הארץ. הוא השתתף במלחמת ישראל ושירת בפלמ"ח והיה קצין בצה"ל. הוריו של אבי שרדו את השואה, וגם סבתו (אמא של סבתא שלי). הם עלו לארץ ישראל מיוגוסלביה, מלוויים בתחושת

זהות ציונית חזקה מאוד. הם היגרו מארץ מוצאם לארץ ישראל. סבא מצד אבי נולד למשפחת שטרן בעיירה אילוק (קרואטיה של היום). הוא היה פעיל ומפקד בתנועת בית"ר ביוגוסלביה והחליט לשנות את שם המשפחה לעקיבא. עם עלייתו לארץ, עוד לפני קום המדינה, הוא הצטרף לאצ"ל. אחרי קום המדינה הוא שירת בחיל הים.

אחי הבכור המשיך בדרכו של סבא שלי שעבד בחקלאות. לאחרונה הוא הקים עסק של גידול פרחים. כל המשפחה נרתמה לעזרת העסק, בעיקר אבי, שמשקיע את כל משאביו בעזרה לאחי הבכור. יש ביננו הרבה סולידריות והבנה.

אחי השני עובד כאיש עסקים וחי את חייו בין נסיעות עבודה וחופשות במדינות בעולם. למעשה, הוא כבר לא תושב המדינה אלא אזרח. הוא חי את חייו עם בת זוג אמריקאית ושניהם גרים בהונגריה (גם היא עובדת במדינות שונות). אני ומשפחתי מצליחים לשמור איתנו על קשר בעזרת הטכנולוגיה המפותחת של ימינו. הוא מגיע לעיתים לבקר אותנו בארץ ואנחנו יכולים גם לטוס אליו. הגלובליזציה מאפשרת את המעבר בין המדינות. נראה כי הכיוון שלו הוא להגר, לעבור לגור בארץ אחרת, לחיות את חייו שם. אני זוכרת שבאחד הביקורים שלו בארץ התלוויתי אליו לקופת חולים. הוא רצה לקבל טיפול רפואי. אך למעשה הוא נחשב "תייר" בארץ ולכן הטיפול בו הוא על בסיס שונה מבחינת הביטוח הרפואי וכל ההתנהלות מול הגורמים השונים. היחס השונה כלפי "תייר" או "תושב" עורר בי הרגשה מוזרה. שיערתי שאחי לא מרגיש את הלכידות והסולידריות, למרות ששירת בצבא כלוחם ביחידה מובחרת. מבחינתי הוא הכי ישראלי שיש. אך בכל זאת, נראה שהוא מוצא את מקומו במדינה אחרת. יש לו בת זוג נוצרית, אך נראה ששניהם לא מייחסים לדת חשיבות עליונה בסדר הזהויות שלהם. המשפחה שלי מאוד מקבלת ורואה קודם כל את הבן אדם. אחי ואני משוחחים מפעם לפעם על נושא הדת. זו סוגיה שעולה במציאות שאנו חיים בה, שיכולה להשליך בעתיד על תחושת השייכות של אחי ובת זוגו, ואם יהיו להם ילדים משלהם, האם הם יהיו נוצרים או יהודים? עד כמה זה משמעותי וחשוב בעיניו של אחי?

אחותי השלישית לומדת לתואר ראשון דרך האוניברסיטה הפתוחה. היא עוסקת באומנות וציור (כמו אמא שלי). לפני מספר שנים אחותי התגוררה באיטליה למשך שלוש שנים, ולאחר מכן עברה לגור בארה"ב. באיטליה היא למדה ציור. את הלימודים באיטליה היא חיפשה ומצאה באמצעות האינטרנט והרשתות חברתיות. גם את המקום שהיא התגוררה בו היא מצאה דרך האינטרנט. היא יכלה לעשות הכול ממרחק, היא לא הייתה צריכה לנסוע לשם על מנת להתחיל את הלימודים

באופן רשמי. היא החליטה לטוס ללמוד באיטליה, נרשמה ללימודים וקיבלה ויזת סטודנט למשך השהות שלה באיטליה. הגלובליזציה היא זו שאפשרה את חציית הגבולות הללו. מבחינה של לכידות חברתית, נראה שבמקום שבו היא למדה היו אנשים זרים ממדינות שונות, ברזיל, סין ועוד. למעשה היה שם מגוון של תרבויות. תחושת השייכות כמעט ולא הייתה, אך הם יצרו לעצמם מעין חברה משל עצמם. היה להם נושא משותף שחיבר ביניהם. בכל זאת, היא תמיד התגעגעה הביתה, אל מקום השייכות שלה בארץ.

אחותי הרביעית גרה בעיר גדולה במרכז הארץ. היא מאוד מחוברת לאורח החיים בעיר ומרגישה שם תחושת שייכות. היא עובדת בתפקיד ניהולי בחברת אופנה של מותג בינלאומי. במהלך העבודה שלה היא יוצרת קשרים עם מדינות אחרות בנוגע לעניינים של החברה. החברה היא תאגיד עצום שמגלגל מיליונים. אפשר להבין את השפעת הקפיטליזם והגלובליזציה כאשר מבחינים בהתנהלות של מותג זה.

אנחנו משפחה חילונית שלרוב שומרת מסורת, אך איני יכולה להגדיר אותנו כמשפחה מסורתית "כהלכה". אנחנו מציינים את החגים אך לא ממש שומרים על המנהגים והמצוות כנדרש. לדוגמא, בחג הפסח אנחנו לא מכשירים את הבית, אנחנו לא שומרים שבת, אך אנחנו כן חוגגים את ליל הסדר ומכבדים את הדת. אני מרגישה שאולי זה קצת חסר אצלנו במשפחה, כי יש משהו בדת ובמסורת מאוד מחבר בין אנשים ויוצר לכידות וסולידריות. בימי שישי אנחנו עושים ארוחה משפחתית, "ארוחת שישי". זו ארוחה מסורתית שמסמלת את השבת שנכנסה. אנחנו מדליקים נרות כחלק מהמסורת. אני מאוד מחוברת לזה, זה נותן לי את תחושת השייכות והזהות שלי כיהודייה שחיה במדינת ישראל. יום שישי הוא יום מיוחד. המטעמים של אמא, המשפחתיות, נרות השבת, יוצרים אווירה מיוחדת. אני זוכרת שכשהייתי צעירה יותר היינו שומרים יותר על המסורת. אבי היה הולך לבית הכנסת ביום שישי, ולפני הארוחה הוא היה עושה קידוש ומברך. אמי הייתה מדליקה נרות. זו הייתה תחושה חזקה שזכורה לי עד היום.

**הקהילה והאזור הגיאוגרפי** - המושבה שבה גדלתי היא מושבה חקלאית וקהילתית. יש חיי תרבות ופנאי ואירועים משותפים של תושבי המושבה. אך עם השנים אני מרגישה שאני לא מכירה את רוב התושבים שבמושבה. הצטרפו הרבה משפחות ותושבים חדשים. אני זוכרת שבילדותי היה לי מאוד חשוב להגיע לטקסים ואירועים במושבה. הייתי מכירה את רוב התושבים והייתה תחושה של לכידות חברתית מסוימת. היום, אם וכאשר אני מגיעה לטקס במושבה, אני כמעט ולא

מכירה את מי שנמצא סביבי. יש תחושה של ריחוק ופחות לכידות חברתית. בבחירות לרשות המקומית למועצה, ממש הייתה תחושה של קבוצות בין משפחות, כמו "חמולות". החלו מריבות בין הקבוצות השונות. זה הרגיש כאילו יש תחרות בין תושבים שחיים באותה המושבה ורוצים בטובתה. תחושת הסולידריות החלה להתפורר. כמו כן, מבחינת הלכידות החברתית הרגשתי שאני ומשפחתי לוקחים חלק בבחירות. השתתפנו בבחירות לרשות המקומית ובחירת המועמד.

היום אני שוכרת דירה בקיבוץ ליד המכללה. זה לא זר לי. במהלך חיי למדתי בבתי ספר שחלק מתלמידי התגוררו בקיבוצים. בעמק החולה יש הרבה קיבוצים וזו סביבה שאני מכירה ואוהבת. היום אני לא חברת קיבוץ, ולכן אני גם לא מרגישה שייכות כזו או אחרת לקיבוץ. אני מרגישה שהזהות שלי, השייכות שלי, היא למקום הולדתי במושבה. גם כאשר שואלים אותי על מקום המגורים שלי אני מרגישה שחשובה לי הזהות שלי כבת מושבה, ושזה מקור השייכות שלי. אני מרגישה שהזהות שלי כבת מושבה מעניקה לי מעמד וקבלה שונה בחברה. כאשר אני מציגה את עצמי בראיון עבודה ואני מציינת שאני גרה במושבה יש לכך השלכות. העובדה הזו מעניקה לי יתרון מסוים שכנראה נהיר רק למי שגר בארץ. אם אגיד למישהו ממדינה זרה שאני גרה במושבה אני לא בטוחה עד כמה זה ישפיע על תפישתו אותי. החלוקה למעמדות וקבוצות זהות קיימת בראש ובראשונה בתוך המדינה.

**מדינת ישראל** - אנחנו חיים במדינה שהיא רב תרבותית ורב גונית, ומאוד הטרוגנית. אנחנו חשופים למגוון רחב של תרבויות, עדות, דתות ולאומים. בגיל הצעיר אנחנו כמעט ולא נחשפים למגוון הרחב שנמצא כל הזמן סביבנו ולאנשים שחיים איתנו באותה מדינה. אני זוכרת שבחטיבת הביניים הפגישו אותנו עם ילדים בגילנו מהמגזר הערבי. זו הייתה תחושה מיוחדת, לפגוש מישהו שחי איתך באותה המדינה, אך מדבר שפה שונה, ערבית. אני זוכרת שמאוד התרגשתי מזה ורציתי להכיר אותם. זה גם נותן תחושה של תקווה ואמונה שאנחנו יכולים לחיות ביחד, בסולידריות ולכידות חברתית. אך המציאות הרבה יותר מורכבת.

למעשה, הפעם המשמעותית ביותר שנחשפתי למגוון רחב יותר של תרבויות, עדות, ואנשים ששונים ממני היה בשירות הצבאי. שירתי בצבא כקצינת ת"ש. השירות שלי היה מאוד משמעותי עבורי. נחשפתי למגוון התרבותי הרחב שקיים במדינת ישראל ולפערים החברתיים שיש כאן, פערים סוציו-אקונומיים וסוציו-תרבותיים. חלק מתפקידי היה לתת מענה לבקשות השונות ולטפל בקשיים שונים של חיילים. כך נחשפתי לפערים אלו ולתוצאותיהם. נתקלתי בסטיגמות שלעיתים התבררו כלא



נכונות, למשל שלבני העדה האתיופית יש להם קשיים כלכליים. כשחייל בן העדה האתיופית לא היה מגיש בקשה לסיוע כלכלי זה היה נראה לנו מוזר. זה ניפץ מעט את הסטיגמה. זה הראה לנו שיש הרבה דעות קדומות שאין בהכרח נכונות.

מצד אחד הצבא מעניק לנו חשיפה אדירה למגוון האוכלוסיות שיש בארץ ישראל, וכך יוצר לכידות חברתית מסוימת וסולידריות, כפי שמשמע מהמושג "כור היתוך". אך מצד שני, דרך השירות הצבאי, אנחנו גם נחשפים לפערים שיש בחברה שלנו.

**העולם ואני** - לאחר שחרורי מהצבא, בשנת 2014, החלטתי להגשים את חלומי ולטוס לתקופה של מספר חודשים לדרום אמריקה ומרכז אמריקה. רציתי לראות את העולם הגדול. אני חייבת לציין שזו הייתה חוויה משמעותית ביותר בחיי, למדתי הרבה על השלכות החיוביות והשליליות של הגלובליזציה ועל היתרונות של הלכידות החברתית. החלטתי לטוס עם חברה שהכרתי בקורס קצינים בצבא. היא באה מכרמיאל. יצרנו קשר דרך הרשת החברתית פייסבוק. האפשרות שאני יכולה בתוך כ-14 שעות לטוס ממדינת ישראל למדינת ברזיל זה דבר גדול. ללא הגלובליזציה והטכנולוגיה זה לא היה מתאפשר. הזמנו את מקום הלינה הראשון שלנו באמצעות האינטרנט, עוד כשהיינו בארץ ישראל, כך שיהיה לנו לילה ראשון ללא דאגות. נחתנו בעיר ריו דה-ז'נרו. שמענו שפה אחרת, שונה, פורטוגזית. חברה שלי ידעה לדבר אנגלית וספרדית (היא למדה דרך סדרת טלנובלה בספרדית).

כשנחתנו ונכנסו בשעריה של ברזיל החלטנו להתחבר לזוג ישראלים שהיו איתנו בטיסה. דיברנו איתם והרגשנו שיש לנו זהות משותפת ותחושה של לכידות חברתית בזמן שאנחנו נמצאים בארץ זרה שאנחנו לא שייכים אליה. זה נתן לנו תחושת ביטחון. החלטנו שניסע ביחד למלון שהזמנו. במקרה הם גם הזמינו את אותו המלון ללילה הראשון. כאשר יצאנו משדה התעופה חיכו לנו מספר מוניות בחוץ. הגענו למלון, היו שם מספר חברי ישראלים, וזה העניק לנו תחושה טובה. היה לנו עם מי לדבר ולהתייעץ. ישר הבנו שיש לנו משהו במשותף, שאנחנו מבינים אחת את השנייה. זה הקל על ההגעה שלנו למקום שונה, אחר, הייתה תחושה של סולידריות.

בעיר ריו-דה-ז'נרו יש פערים עצומים בין עשירים ועניים. אני זוכרת שכאשר שהינו בחוף הים המפורסם והמתוייר של העיר, קופקבנה, לא הייתה כמעט חשיפה למראה "הפאבלות" (שכונות העוני שבעיר), כי יש בניינים עצומים ומפוארים (גורדי שחקים) שמסתירים את הפאבלות. מישהו סיפר לי שזה לא סתם בנוי בצורה הזו. זה נועד "להסתיר" את העוני והפערים בעיר. כשנסענו לסיור בפאבלות חלפנו על

פני שכונות פאר של המעמד הגבוה, שכונות יוקרה. אפשר היה ממש לראות את הפערים בין המעמדות. עשינו את הסיור בליווי של מדריך מקומי. הייתה תחושה של פחד באוויר. השוטרים נוסעים שם עם נשקים שלופים. יש בפאבלות עוני עצום, פשע, סמים ואלומות. זו ממש שכונת מצוקה. במהלך הסיור אף נשמעו יריות ונכנסו לאחת החנויות על מנת שלא נהיה חשופים למתרחש. אפשר לומר שניתן לראות באזור זה של המדינה חלק מההשפעות השליליות של הגלובליזציה, כלומר היווצרות של מעמדות שמפחיתים את הסולידריות ואת הלכידות החברתית. אפשר לומר שזו תוצאה של הניאו-ליברליזם והקפיטליזם שמתקיימים במדינה זו.

כשהיינו בפרו, בעיר קוסקו, היה חג הפסח. החלטנו לחגוג את החג בבית חב"ד, עם ישראלים נוספים שהכרנו במהלך הטיול. זו הייתה חוויה משמעותית שהעניקה לנו תחושה של בית. אנחנו נמצאים במדינה זרה ומה שחיבר בינינו, הישראלים שמטיילים באותו אזור, זהו זהות המשותפת שלנו, המסורת, הדת. חגגנו את החג ביחד, עם ההגדה, השירים, האוכל. אפשר היה להרגיש את השייכות והסולידריות בינינו. במהלך כל הטיול בקרתי בבתי חב"ד שנמצאים בערים המרכזיות. כפי שצינתי, איני דתיה. אך כשאתה נמצא רחוק מהבית, במקום זר, אתה מחפש ביטחון וזהות. במובן מסוים מצאתי שהשייכות הדתית כמו גם הישראלית היא זו שמעניקה לי את התחושה הזו. ניתן למצוא את הביטחון והשייכות הדתית בנקודות של בית חב"ד, בהן נמצאים ישראלים שמטיילים ומחפשים מקום שמרגיש בבית. אמנם חיפשנו את הקרבה לשייכות שלנו, את הלכידות החברתית, אך למען האמת היו גם רגעים שבהם חיפשנו דווקא את המרחק מהזהות הישראלית. למשל כאשר היו מקרים שבהם חברה ישראלים התנהגו בצורה לא ראויה, או כשרצינו להכיר אנשים ממדינות אחרות, תרבויות אחרות.

את בן הזוג שלי, שגר ברמת-הגולן, לא רחוק מהמושבה בה גדלתי, הכרתי במקסיקו. נפגשנו בעיר "פלאיה". הוא היה באמצע הטיול שלו ואני הייתי לקראת סוף הטיול שלי. למעשה ססתי לקובה יום לאחר שנפגשנו, ומשם המשכתי לעוד שתי מדינות אחרונות לפני חזרתי לארץ. הוא טייל למשך עוד שלושה חדשים. את ההיכרות בינינו לא ממש הספקנו לעשות כשנפגשנו לראשונה, אלא עשינו אותה באמצעות הטכנולוגיה, דרך אפליקציית וואטסאפ. כך יכולנו לדבר בווידאו ולהתעדכן. אני כבר חזרתי לארץ, הוא היה במדינות אחרות, וכך הצלחנו לשמור על קשר. זוהי גלובליזציה. כל אחד מאיתנו היה במדינה אחרת, במרחק עצום של אלפי קילומטרים, ובכל זאת הצלחנו לשמור על קשר, לדבר, לשמוע, לראות אחד את השנייה."



# המפגש הדגיש את ההבדלים

## לארא חורי

חוויות שחוויתי בעבר הרחוק צפו כאשר התבקשתי לכתוב מעין אוטוביוגרפיה. אני מניחה שהן היו משמעותיות עבורי. בחרתי להציג חלק מהן דרך נקודות שאני חושבת שמתחברות לאיזושהי תמונה.

א.

כילדה בת 14 זכורה לי התקופה שעברנו לדירה חדשה. זו הייתה חוויה חיובית עבורי. עברנו לדירה יפה וחדשה וגם ידעתי שאני הולכת להכיר חברות חדשות בשכונה החדשה. עד אז הכרתי רק קרובי משפחה. גרנו באותה שכונה.

כעבור תקופה קצרה אני והאחים שלי התחלנו להתרגל לסביבה החדשה. הייתי חוזרת מבית הספר, מסיימת את המטלות שלי, יורדת לשכונה עם אחי הגדול באסל לשחק כדורגל ולרכוב על אופניים. רוב ילדי השכונה היו בנים. כילדה למשפחה דתית מוסלמית כל חיי היו בנויים סביב הדת. לא ממש מקובל בגיל הזה לשחק יחד עם ילדים בשכונה. ההורים שלי ניסו להסביר לי שהבת בגיל הזה חייבת לשחק עם בנות ואסור לה להיות כל הזמן ברחוב למרות ששיחקתי ליד הבית. הדוד שלי כל הזמן העיר לי על כך וזכור לי שפעם אחת הוא אפילו צרח עליי.

המחשבה של ההורים שלי בפרט ומשפחתי בכלל נובעת מהמסורת הדתית מכללי התרבות בחברה המוסלמית. כמשפחה דתית שמרנית, מתחילים ללמד את הילדים מגיל צעיר איזה נורמות, מחשבות וצורות ההתנהגות שמתאימות לבנים ואיזה ולבנות.

ב.

הכפר שלי מורכב ממוסלמים ונוצרים, המחולקים לרוב לפי שכונות. לאחר שגרתי תקופה מסוימת בביתי החדש, הכרתי בחורה נוצרייה בשם מרלין. לאט

לסיכום, ניתן לראות שלגלובליזציה וללכידות החברתית יש השפעה ניכרת על חיי. אני חלוקה בדעותיי לגבי ההשפעות של הגלובליזציה. יש לה השפעות שליליות וחוביות. בעיקר תיארתי את השפעותיה החוביות ואיך היא באה לידי ביטוי במהלך חיי. אך במהלך לימודי לתואר ראשון נחשפתי לא פעם למאמרים ועובדות בנוגע להשפעותיה השליליות של הגלובליזציה, כמו הפרת זכויות אדם ועובדים, וזיהום סביבתי שנוצר בעקבות ההתפתחויות הגלובליות הקפיטליסטיות. כחלק מהסמינר העיוני "אתיקה של עסקים ואחריות תאגידית", כמו גם בקורס הנוכחי ("לכידות חברתית בקהילות הטרוגניות"), נחשפתי למאמרים מאוד ביקורתיים המציגים את השפעותיה השליליות של הגלובליזציה בעיקר על העולם השלישי ועל המוחלשים בחברה. יכולתי להיחשף לכך בטיוול שלי בדרום-מרכז אמריקה. נחשפתי למדינות שונות, לפערים בין המעמדות בתוך המדינות ובין מדינות. זה ניכר יותר במדינות מודרניות, היכן שהקפיטליזם והניאו-ליברליזם מבוססים יותר. יחד עם זאת, אני חושבת ורוצה להאמין בצד החיובי שהגלובליזציה מעניקה לנו. הבנה של התהליכים וההשפעות, יכולה להרחיב את הפרספקטיבה והאופקים שלנו. כבני אדם ברי דעת אנחנו צריכים להיות ביקורתיים ולהכיר בטוב וברע, ולפעול ולנתב את האפשרויות של הגלובליזציה למקום חיובי יותר.

אני מלאת תקווה ואמונה שהלכידות החברתית והסולידריות יצליחו להתממש בארץ ישראל, על אף ההטרוגניות הגדולה שקיימת כאן.

אותנו לזוגות, כל זוג מורכב מתלמיד יהודי ותלמיד ערבי. לבת הזוג שלי קראו יעל. כל אחת הציגה את עצמה לשותפתה, בכמה משפטים באמצעות כרטיסיות. בהתחלה הייתי לחוצה מאוד בשל קשיי השפה. לא ידעתי איך להציג את עצמי. הרגשתי אי נעימות ולכן נעזרתי קצת במורה. לא הבנתי את כל מה שיעל ניסתה להעביר לי. בהמשך ניסינו אחת עם השנייה דרך סמלים או כמה מילים באנגלית ששתינו מבינות.

לאחר מכן המורים איחדו שני זוגות יחד. התחיל שיח על מה משותף בין חברות הקבוצה משני המגזרים. שמתי לב לשוני בינינו, אורח חיים שונה, מחשבה שונה. בתור ילדה בכיתה ו' לא הייתי מודעת לשוני הזה. בשיחה שלנו עלו כמה דברים משותפים: אהבנו את אותו מותג, אהבנו חיות מחמד והכי חשוב כולם הסכימו על חשיבות הדו קיום והחיים המשותפים.

רגע לפני שסיימנו את היום אספו את כל הקבוצות יחד. מורה יהודי ומורה ערבי דיברו אתנו על דו-קיום וחיים משותפים.

1.

החוויה הזאת שונה מהחוויות הקודמות. זו חוויה שרוב התלמידים מהמגזר הערבי מכירים. תקופת הלימודים בבית ספר היתה תקופה נעימה ומהנה שבה למדנו דברים ששימשו בסיס לעתיד שלנו. בית הספר הוא מקום חשוב שבו בונים את דור העתיד. אצלנו במגזר הערבי רוב בתי הספר הם בתי ספר ללא תמיכה כלכלית מצד המדינה, להבדיל מבתי הספר במגזר היהודי. אפשר לשים לזה לב כבר בכניסה לבית הספר.

בכל בתי הספר שבהם למדתי, המוסד עצמו נראה נטוש, וניתן לראות שההשקעה בו דלה. כיתות הלימוד לא ממוזגות, הכיסאות לא נוחים, שלא לדבר על כסאות שלא עומדים בסטנדרט המינימלי. חדר המחשבים נראה ישן מאוד. על כל מחשב עובדים שני תלמידים. ציוד הכתיבה חסר מדי פעם. החלונות בחורף לא אטומים והקור חודר פנימה. אחרי הביקור בבתי ספר יהודיים הרגשתי את ההבדל בין בתי הספר בשני המגזרים. רואים שיש יותר השקעה בצד היהודי, ושהתקציב גדול יותר.

2.

בגיל 10 נסעתי לטיול משפחתי באזור הצפון, זאת הייתה אולי הפעם

לאט הקשר שלנו התחזק. התחלתי להכיר ולהיחשף לדת שלא הכרתי קודם. זה היה משהו חדש ולא ממש ברור. יש שוני בין שתי התרבויות המתבטא במחשבות, בהתנהגות, באורח החיים.

כל אחת מאתנו התחילה להיחשף לדברים חדשים. מרלין צמה ברמדאן יחד איתי. בחגים שתינו היינו מבקרות אצל המשפחות. בראש השנה הלכתי אליה כדי שנבנה יחד עץ חג המולד.

בשיחות בינינו, הרגשנו את השוני. למשל, אצלנו במגזר המוסלמי הבחורות מתחתנות בגיל מוקדם, בערך 20-22, בשונה מהנוצרים. סיפורים כאלה מעלים זיכרונות בלתי נשכחים, חוויות ילדות.

3.

בשיעורי הספורט הייתה הפרדה ברורה בין בנים ובנות. הבנים שיחקו כדור רגל במגרש בית הספר והבנות שיחקו כדור סל באולם סגור. עד כיתה מסוימת לא הבנתי את מטרת ההפרדה הזו. היא הייתה נהוגה פשוט כי ככה מקובל אצלנו במגזר הערבי בכלל ואצל המוסלמים בפרט. האנשים משתדלים להטמיע את הערכים והנרמות מגיל צעיר כך שעם הזמן הכל יופנם ויהיה מובן מאליו.

4.

בחיי היום יום, בשיח שהתנהל בבית שלנו, ההורים שלי דיברו אתנו הרבה מילים בעברית. בהתחלה לא הבנו את הפירוש של אותן מילים, אך עם הזמן התרגלנו לזה.

העברית הופכת לחלק אינטגרלי מהחוויה של השפה הערבית וזה מה שאנו חווים היום. במדינת ישראל המגזר הערבי והיהודי גרים ביחד. לדעתי יש מקומות שבהם אפשר לשלב יחד מילים בעברית וערבית, אך למרות זאת בתוך הבית אנו שומרים על הזהות הערבית ומדברים בשפת האם. במסגרות אחרות חייבים לשמור על שיח משותף לשני המגזרים והשיח הזה מתנהל בעברית.

5.

בכיתה ו' בנו בבית הספר מסגרת שמטרתה לקדם דו קיום בין המגזר הערבי והיהודי. פעם בחודש היינו נוסעים לבית ספר יהודי כדי להיחשף לתרבות אחרת.

פעם נסענו לבית ספר בנווה חריש. פתחנו את היום במשחק היכרות. חלקו

# שבתי לתרבות הרוסית

## נטשה גראדוב

נולדתי ברוסיה בשנת 1991. כאשר הייתי בת 7, לאחר נדודים רבים ברוסיה, הוריי החליטו למצוא מקום אחר ולעלות לישראל. אבי נחשב יהודי ואמי נחשבת חסרת דת. מבחינת הדת היהודית, אני ואחותי הגדולה ממני בארבע שנים הוגדרנו בעיני הרשויות כחסרות-דת לא יהודיות. ההחלטה הזו הפכה את חיי בארץ ואת ילדותי לגיהנום של גזענות.

כאשר הגענו לישראל בשנת 1998 בתור עולים חדשים גרנו תחילה בקיבוץ חומה שבעמק הירדן. בתור ילדה שהגיעה מרוסיה נהייתי ממזג האוויר החם שקיים בארץ: ראיתי שלג רק בהר חרמון. לעומת זאת, ברוסיה החורף ארוך במיוחד והקיץ קצר מאוד. כדרכו של ילד, גם אני הכרתי חברים חדשים בקיבוץ, נחשפתי לשפה ולתרבות המקומית והשתלבתי בתוך החברה הישראלית. אך הכול הפך למסע הישרדות כאשר העבירו אותי לבית הספר בקיבוץ בית יעקב.

אני זוכרת את הליווי של המורה והנחישות שלה ללמד אותי את השפה העברית. היא עשתה לי סיורים בבית הספר וניסתה ללמד אותי לדבר בעברית. אך גם זכורה לי התנהגותם של הילדים הצברים כלפי הילדים העולים. כצפוי מילדי עולים, לפני שלמדתי לדבר עברית צחה, למדתי את כל לקסיקון הקללות שיש לשפה העברית להציע. איך עשיתי זאת? די בקלות. אותם ילדים ישראלים נידבו את קללותיהם הנכבדות כלפי וכלפי ילדים עולים אחרים ובכך הרפרטואר שלנו התמלא בקללות.

זכור לי, עוד בימי המגורים שלנו בקיבוץ, שאחותי ואני בכינו די הרבה. רצינו שאימא תשיב אותנו לישון ותישאר לידנו עד שנירדם. אחותי ואני כנראה פחדנו מהלא נודע, הרי זו הייתה ארץ זרה בשבילנו. לא ידענו את השפה והרגשנו בדידות מסוימת ורגשות אשם על כך שעזבנו את כל חברינו אי שם ברוסיה הרחוקה. כאשר הימים עברו התרגלנו למצב ואף התחלנו לאהוב אותו. הוריי הכירו עולים חדשים אחרים שגרו בסביבתנו וילדיהם הפכו לחבריי ולחבריהם של אחותי הגדולה. לא זכור

הראשונה שבה התבוננתי מסביב ושמתני לב לאווירה, לסדר. מה שמשך את תשומת לבי בכניסתנו לעיר היה שכל הרחובות נקיים ומסודרים. היו מדרכות להולכי רגל, גינות ברמה אחרת, אפילו תחנות אוטובוס שאפשר לעמוד ולהמתין בנוח. אצלנו בכפר יש עמדות חנייה לאוטובוס ללא תחנה או מקום להמתין. עומדים בשמש או בקור עד שהאוטובוס מגיע. אני מתארת את התמונה הזאת כדי להמחיש את ההבדל בתקציבים המוקדשים לכל מועצה מקומית, ואיך השוני הזה מתבטא אפילו בדברים הבסיסיים ביותר.

כתיבת העבודה הזאת גרמה לי לחשוב על עוד הרבה אירועים משמעותיים מחיי. היה לי כיף להיזכר באותם רגעים ולכתוב עליהם, כי יש להם משמעות גדולה מבחינתי. הזכרונות האלה מייצגים אותי, את המגזר הערבי, את התרבות שבה גדלתי, ובמיוחד את החיים שלנו במדינה רב תרבותית.

לי הרבה על התמודדות הוריי באותה תקופה שגרנו בקיבוץ, זכור לי רק שהם ניסו ללמוד עברית ולחפש עבודה שתכניס כסף הביתה.

לאחר שלושה חודשים הוריי החליטו לעבור לעיר. הם היו תמיד עירוניים ולא יכלו לחיות עם השקט ששרר בקיבוץ, ולכן עברנו לעיר הקרובה ביותר. בגלל שאבי יהודי, הוריי שלחו אותי ואת אחותי ללמוד בבית ספר דתי, שכלל רוב נכבד של אוכלוסיית ילדים עולים מברית המועצות. למרבה ההפתעה, אלו הפכו לזיכרונות הילדות היפים ביותר שלי כתלמידה במסגרת מערכת החינוך.

בבית הספר נחשפתי לדת היהודית. בשעה שבע בבוקר התפללנו ואז החל השיעור הראשון. בבית הספר היה חדר אוכל ולימדו את הילדים להתפלל לפני כל ארוחה ולהודות לה'. אהבתי את זה מאוד. הייתי חדורת מטרה להיות יהודייה עד כמה שניתן. התפללתי כל בוקר, קראתי את ספר התנ"ך וניסיתי להבין את סיפוריו. מאוד אהבתי את שיעור תנ"ך, סיפורי התנ"ך תמיד סחפו אותי והציתו את הדמיון שלי. לא הייתה גזענות בבית הספר הזה. לא הרגשתי מאוימת, לא כעסתי, ולא פחדתי להגיע לבית הספר. רוב האוכלוסייה הייתה מורכבת מעולים חדשים, ולכן לא חששתי מחרם וגזענות.

כל זה השתנה לאחר שנתיים. הייתי מאושרת וחייתי ילדות נורמטיבית במשך שנתיים בלבד, ללא חששות וללא פגיעה נפשית ופיזית. לאחר שנתיים החליטה הנהלת בית הספר לעשות תחקיר. מטרת התחקיר הייתה לבדוק מי מהילדים אינו יהודי מספיק, או בעצם, למי מהילדים יש אימא לא יהודייה, אימא גוייה (אוי ויי זמיר). ביקשו מכל הילדים לעמוד בתור ולהיכנס אל כיתה שבה ישבו מנהל בית הספר ומחנכת הכיתה. אותם האנשים ה"נחמדים" עשו חקירה לכל ילד וילד ושאלו אם הוריו יהודים. הם עשו סלקציה וחקרו אותנו כאילו היינו אחרוני העבריינים. אל תשכחו שאלה היו ילדים בני שש עד שתיים-עשרה.

בגלל שבזמנו הייתי רק בת תשע עוד לא ידעתי או עוד לא הבנתי שבשביל להיות יהודי ולהתקבל בארץ צריך להיולד לאימא יהודייה, ושכל מי שמר גורלו ולא נולד לאימא יהודייה, נזרק לעזאזל, לשולי החברה. לא אכפת להם שאתה חצי יהודי, שאבך יהודי. בכלל לא עניין אותם שאתה רק ילד בן תשע. למרות שאלה מילים קשות, היום אני יכולה לתאר את ההרגשה שלי אז ולהגיד שזרקו אותי כמו כלב. לקחו אותי מהחברה שחייתי בה, מחבריי לכיתה, ממורי האהובים וזרקו אותי החוצה לעזאזל. באותו זמן לא הבנתי למה עשו לי זאת. כיום, לאחר שהתבגרתי, אני מבינה.

לאחר שסילקו אותי מבית הספר כי לא הייתי יהודייה מספיק, אמי אמרה לי שהייתי צריכה לשתוק או להגיד להם שאמי יהודייה. אך אני לא ידעתי מה להגיד בזמן התשאול, לא ידעתי שאני לא יהודייה מבחינתם. ברוסיה תמיד הזכירו לי בחברה מסביב "בנחמדות והבנה מתמדת" עד כמה אני יהודייה ודווקא כאן בארץ פתאום הפכתי מאותה ילדה יהודייה ברוסיה לגויה במדינת ישראל.

לצערי, לאחר שסילקו אותי מבית הספר הדתי שמו אותי בבית ספר חילוני, ושם מילדה מאושרת הפכתי לילדה פגועה. לא למדתי את כיתה ג'. עשו לי מבחן הערכה ושמו אותי בכיתה ד', כי הייתי בת תשע בזמנו. הלכתי לכיתה א' בגיל מאוחר ולכן הוחלט להעלות אותי כיתה. עוד לא ידעתי עברית ברמה גבוהה, ולכן לא השתלבתי ולא התקבלתי בפנים יפות על ידי חבריי לכיתה. כמוכן שהחרם כלפיי לא אחר להגיע. הייתה גם התעללות פיזית ונפשית. אך אני הייתי פייטרת, לא ויתרתי והחזרתי בכל פעם שהיו מציקים לי. הילדים הישראלים לא אהבו אותי. הייתי העולה החדשה שלא יודעת עברית, בהירה מדי, לבנה מדי, רוסיה מדי בשבילם. יום אחד הילדות בכיתה אמרו לי לצבוע את השיער לשחור כי הוא היה בלונדיני מדי לטעמן. יותר מאוחר, כשהייתי בת 15, אותם ילדים שהציקו לי בילדותי והפכו את חיי בבית הספר לגיהנום הצטערו על מעשיהם וביקשו סליחה. הם סיפרו לי שהוריהם עודדו אותם לעשות חרם על עולים חדשים מרוסיה והם רק עשו את מה שהוריהם ביקשו.

להוריי לא היה הכוח והשפה להגן עליי והם מעולם לא העבירו אותי לבית ספר אחר. כנראה שגם בבתי ספר אחרים הגזענות הייתה נמשכת. לכן במשך 3 שנים סבלתי מאוד. כשעליתי לחטיבת הביניים החרם פסק, אך הגזענות מעולם לא הפסיקה ומדי פעם ילדים ישראלים מכיתתי היו מדירים את כל מי שלא עמד בסטנדרטים שלהם, כל מי שנחשד כלא יהודי או ישראלי מספיק.

בחטיבה ובתיכון היו לי חברים, אך רובם למדו בבתי ספר אחרים. לכן, כאשר סיימתי את כיתה י', החלטתי על דעת עצמי לעבור לתיכון ברשת אחרת שנותנת מקום לילדים שהמסגרת התיכונית הרגילה פחות מתאימה להם. רוב חבריי למדו במקום הזה. זו הייתה ההחלטה הכי נכונה שעשיתי. באותו הרגע, שוב הרגשתי שליטה על חיי, שוב הייתי מוקפת בחבריי, שוב הרגשתי מאושרת.

בגיל הנעורים הגדרתי את הזהות שלי כישראלית נטו. התכחשתי לזהות של בני עמי, העם הרוסי. גדלתי כל חיי סביב אנשים שלא כיבדו והעריכו את החברה הרוסית. הם שנאו אותה, שנאו את השפה ואת התרבות. בכך החברה הישראלית

השפיעה עלי וגרמה גם לי לשנוא את בני עמי ואת התרבות שממנה הגעתי. הייתי מושפעת מהדעות של אותם אנשים "חביבים" שמצד אחד דיברו על אהבת חינו ומצד שני הפגינו בכל רגע נתון את שנאתם לכל תרבות שאיננה תרבותם. וכך גם אני הפכתי להיות אדם ששונא את עצמו ואת העם שממנו הוא הגיע. כשאני מסתכלת לאחור ונזכרת באותה נערה שהייתי, עצוב לי שכך התנהגתי, שכך התכחשתי לתרבות המופלאה שלי.

היום, לאחר שהתגברתי והחכמתי, הצלחתי להחזיר אל"י את זהותי, הזהות שחשובה לי יותר מכל הזהויות שיצרתי לעצמי - הזהות הרוסית שלי. חזרתי לדרך, ויותר אני לא מרגישה אבודה. אני מרגישה שמקומי הוחזר לי. בשנים האחרונות החזרתי לעצמי את הזהות שלי ואיני מעוניינת יותר בזהות הישראלית שניסו לכפות עלי בצעירותי. במהלך השנים הבנתי שעם ישראל הוא עם גזען וכל עדה חושבת שהיא טובה יותר מהאחרת. הבנתי שלא הייתי אמורה לסבול כל כך בילדותי ולהיחשף לכל הזוועות שעברתי במהלך חיי הצעירים.

העיר שלי הייתה מלאה באנשים ששונאים כל אדם שאינו כמוהם, כל אדם שאינו מעוניין לשמור כשרות, חגים או שבת. אך לא רק האנשים בעיר מנסים לכפות עליך את דתם. מסתבר שרוב התושבים בישראל כאלה והמיעוט סובל עקב כך. מאסתי בכל הכפייה הדתית והגזענות שיש בארץ. מאסתי בהתנהגותם של תושבים שאינם מקבלים את האחר. הם מעולם לא יקבלו את השונה מהם. לכן, בכל כוחותי אימצתי בחזרה את הזהות הרוסית שלי, וזו הייתה ההחלטה הנבונה ביותר שעשיתי מזה שנים רבות.

אנשים כמוני אינם מעוניינים לוותר על זהותם האישית למען הזהות הישראלית ונשארים נאמנים לעצמם ובכך שומרים על חזית אחידה מול הגזענים. לא כל חיי סבבו סביב נושא הגזענות. למרות כל המכשולים הצלחתי בחיי, הפקתי מהם את המרב האפשרי. מעולם לא ויתרתי, גם כשאמרו לי אותם ישראלים גזענים שלרוסים גויים מגיע רק לעבוד במפעלים ושחם וחלילה הגויים האלה לא יתפסו מקומות עבודה חשובים שמכניסים הכנסה גבוהה לאותם ישראלים גזענים. כל האמירות הגזעניות שנאמרו בפני במהלך השנים רק חיזקו את הרצון שלי ללמוד ולהצליח, לכן בניתי תכנית בחיי והתחלתי ללמוד ולהשכיל.

הסיפור שלי לא קשור רק אלי. הוריי מצאו את השלווה שלהם בארץ זבת החלב והדבש הזאת. הם מעולם לא למדו עד הסוף לדבר את השפה העברית. מאז שמצאו

עבודה במפעלים לא היה צורך בכך, כיוון שרוב הפועלים שעובדים במפעלים השונים הם עולים מרוסיה. למזלם הם נחשפו למעט מאוד מקרים של גזענות ומעולם לא התרגשו מכך. הם גם לא הבינו לגמרי מה אותם "אנשים מתורבתים" הועילו בטובם להגיד להם בשפת הגזענות. הם מצאו את מקומם בארץ "הנפלאה" הזו והשתלבו בה בצורה טובה. כך גם אחותי עשתה. היא התגיירה בצבא והתחתנה, הביאה שלושה ילדים, וקנתה ביחד עם בעלה דירה על מנת לחיות ולגדל את ילדיה כיהודים לכל דבר. לפי נקודת המבט שלי, הוריי ואחותי השתלבו בארץ הזו ולא נשארו עם רגשות טינה כלפי הגזענים שחיים בינינו. הם אמצו לצד הזהות הרוסית שלהם את הזהות הישראלית, אך לא כך המצב היה בשבילי. אולי חוויתי יותר זוועות מהם ולכן לא רציתי או לא הצלחתי לאמץ את אותה זהות ישראלית. אולי עקב כל רגשות הטינה שאני חשה כלפי אותם אנשים "משכילים" גזעניים, איני מצליחה להרגיש שייכת. אמנם אינני בטוחה בסיבה האמיתית, אך אני בטוחה בדבר אחד והוא שלעולם לא אוותר על הזהות שלי ואחליף אותה בזהות אחרת.

ההגירה לישראל שינתה את חיי. עוד לא החלטתי אם חיי השתנו לטובה או לרעה, אך ההגירה השפיעה עלי ועל היווצרות האופי שלי, על מחשבותיי, על רגשותיי כלפי האחרים ועל תוכניותי לעתיד. אני חוזרת מטרם להצליח ולשכוח את כל העוולות שנגרמו לי בילדותי, לפתוח דף חדש הרחק מההמון הגזעני. אני רוצה לחיות בשלווה, ללא כפייה דתית וללא גזענות הכוללת אלימות מילולית ופיזית, רק בגלל שאני הגעתי ממקום אחר. אינני רוצה להרגיש אזרחית סוג ב' במדינה שבה אני חיה, אינני רוצה שילדתי ירגישו כך, אינני רוצה שילדתי ירגישו כל גזענות. אינני רואה בזמן הקרוב שדעותיהם ועמדותיהם של האזרחים בישראל ישתנו כלפי מי ששונה מהם, כלפי מי שאינו מעוניין לאמץ בכל כוחותיו רק את הזהות הישראלית שהם מנסים לכפות על האחר והשונה מהם. אני מתנחמת בכך שאינני היחידה שמרגישה את הרגשות האלה ובכך שיש עוד אלפי אנשים בארץ שחשים את אותן התחושות ומרגישים מודרים לשולי החברה הישראלית.

יש אפליה רבה בארץ. העולים סבלו במדינות שבהם נולדו מאנטישמיות סמויה או גלויה ולא יכלו לסבול זאת. הם עלו לארץ המובטחת על מנת למצוא את השקט הנפשי שאותו חיפשו כל חייהם, אך נתקלו בעלבונות ובגזענות. לפי חברת הכנסת סבטלובה, "מדינת ישראל אוהבת לומר שהיא אוהבת את העלייה. אבל צריך לאהוב את העולים עצמם, את המנהגים שלהם, את השמות שלהם ושמות המשפחה שלהם - ולא רק את המספרים האבסטרקטיים". מצד אחד, מדינת ישראל מתגאה בהגירה

# מעברים מן הכפר אל העיר

## למה לגרירי

בקטע זה אנסה להסביר את חווית המעבר שלי ממגורים בכפר למגורים בעיר. אדבר על ההלם התרבותי שנתקלתי בו בפגישה עם תרבויות חדשות שלא פגשתי לפני הלימודים האקדמיים. פגשתי אנשים שדוברים שפה אחרת, שיש להם קוד לבוש ואורח חיים אחר. אדון בהתנגשויות הערכיות בין מה שלמדתי מהחיים בכפר לבין ההסתגלות שלי לעיר שנחשבת מפותחת בהשוואה לכפר שהגעתי ממנו.

שמי למה, נולדתי בשנת 1995. אני בת 22, מהכפר אלענתרייה; כפר קטן עם מעט תושבים. הכפר ממוקם בצפון מזרח ואדי ערה. מרבית התושבים שגרים בכפר מקיימים אורח חיים כפרי, בגלל מספר התושבים המועט. מגוון השירותים ומקומות הבילוי המצויים ביישוב הכפרי הוא מצומצם. מספר מבני הציבור בכפר הוא קטן יחסית בהשוואה לכפרים או לערים אחרות: יש מרכז ניהולי אחד, שוק אחד, שבע חנויות, שלושה מקומות תפילה, שני בתי ספר, בית ספר יסודי וחסידת ביניים. לגבי בית ספר התיכון, תושבי הכפר נאלצים לצאת כל יום בבוקר לעיר הקרובה בכדי ללמוד עם תושבי העיר באותו בית ספר. ביישוב הקטן שנולדתי בו כולם מכירים את כולם. יחסי הקרבה בין התושבים ומיעוט השירותים בכפר מעודדים שיתוף פעולה ועזרה הדדית בין בני הכפר.

למדתי שלוש שנים בבית ספר תיכון, בעיר אלחאקורה. זו עיר שנחשבת גדולה מבחינת גודל האוכלוסייה. העיר הזו נחשבת עיר מסורתית ודתית. לא היה לי קשה להסתגל לאוכלוסייה כי היינו שותפים לאותם ערכים ונורמות. ההבדל העיקרי שהבחנתי בו במהלך שלוש שנות הלימודים שלי היה שתהליכי השינוי בכפר הם איטיים יחסית לאלה שבערים. לפיכך, במקומות רבים הכפרים משמרים מסורות ומנהגים שנעלמו זה מכבר בערים.

כשהגעתי לגיל 19, התחלתי לחשוב על העתיד ולחפש מקצוע או תחום שיתאים לאישיותי ושאוכל להתקדם בו. אף פעם לא חשבתי שיהיה לי בעיה במיקום

שהיא מעודדת ארצה, אך מצד שני היא מתנהגת בצביעות והופכת את העולים לאזרחים סוג ב' בחייהם ובמותם.

הלכידות החברתית בארץ היא מהנמוכות בעולם. אולי על פני השטח התושבים בישראל מנסים למכור תמונה של לכידות ואחדות, אך מתחת לפני השטח המצב שונה לגמרי ממה שהם מנסים לספר לעצמם ולחבריהם. לכידות חברתית מוגדרת כתכונה המאפיינת את הדרך שבה חברים בקהילה חיים ועובדים יחדיו. חברה מלוכדת מאופיינת בקשרים חברתיים עמידים, חיבור והתקשרות רגשית חיובית בין החברים בקהילה, והתמקדות מובהקת בטוב המשותף. המצב בישראל נראה אחרת. כפי שניתן לראות מהסיפור האישי שלי, ישנו חוסר קבלה מובהק וקיצוני של האחר.

עם ישראל הוא מעין מאגר של כל עמי העולם, וככזה הוא כולל בתוכו את "הרע" של כולם. לכן בוער בין הישראלים אגו גדול שזועם כל הזמן. עד שלא נתקן את הקשרים בינינו, אין מה לצפות לרוגע או לחיים טובים, לא בארץ ולא בעולם. ברחבי העולם, מדינות עושות מאמצים כדי להגביר את רמת הלכידות החברתית בקרב האזרחים דרך יצירת חזון משותף וטיפול הרגשת שייכות, אבל בישראל המציאות מוכיחה שדברים כאלה לא עובדים. כל עולה ועולה שהגיע למדינת ישראל מאז הקמתה השאיר מאחוריו עולם שלם של תרבות, זיכרונות ילדות ושפה. נופיו של העולם הזה מוסיפים לחיות בתוכו גם לאחר עלייתו ארצה. כל עולה חווה משבר זהות עם הגעתו ארצה, כי השתלבותן של קבוצות עולים חדשות בישראל כוללת, למרבה הצער, גם תופעות פסולות של הפליה ושל קיפוח.



המכללה או האוניברסיטה שאני הולכת ללמוד בה, או שיהיה לי קושי בהסתגלות עם אוכלוסייה חדשה שדוברת שפה אחרת ומקיימת אורח חיים שונה ממה שאני מקיימת בכפר שממנו הגעתי.

כשהחלטתי ללמוד במכללת כנרת נאלצתי לעזוב את הכפר ולגור בעמק הירדן. בתקופה שלפני המעבר, התחלתי לשאול את עצמי שאלות לגבי ההסתגלות לתרבות חדשה. המפגש עם תרבות חדשה מציב אתגר בפני הערכים, הנורמות, התפיסה העצמית וההשקפה הכללית של האדם. ההתמודדות עם אינפורמציה חדשה, דפוסי התנהגות חדשים, ועם הצורך ללמוד דרכים חדשות של חשיבה והתנהגות עשויה להיות התמודדות מורכבת. אני זוכרת את החוויה של היום הראשון שלי בלימודים, איך הייתי בהלם מהאווירה במכללה, מהתקשורת בין סטודנטים שכל אחד מהם בא מתרבות אחרת ויש לו את המבטא הייחודי שלו, איך כל אחד מתלבש בצורה שונה מהאחר. כתוצאה מהשינוי התרבותי, קשוי השפה, ואיבוד החברים, התחלתי לחוות לחץ פסיכולוגי והלם תרבותי. היה מאוד קשה במכללה, אם זה בגלל החלפת המקום או בגלל הצורך להחליף הלך מחשבה. זה היה מאוד קשה, עד כדי כך שאפילו חשבתי לעזוב את הלימודים במכללת כנרת ולעבור למכללת אל-קאסימי בבאקה-אלגרביה, מכללה המיועדת רק לאוכלוסייה הערבית.

אני זוכרת את השיחה עם ההורים שלי אחרי יום ארוך ומלא במתחים פנימיים ותחושות קשות. תארתי להם את כל המתחים והתחושות שחוויתי במשפט אחד: "אני לא רוצה להמשיך את הלימודים שלי במכללה".

בחודש הראשון אחת החוויות הקשות שחוויתי בהיותי סטודנטית לתואר ראשון במכללה, ובמיוחד בסמסטר הראשון בשנה הראשונה ללימודים, הייתה חוויית הניכור. בתור סטודנטית ערבייה בתוך "המון" סטודנטים יהודים הרגשתי חוסר ביטחון. התכנסתי בתוך עצמי וכל שרציתי היה לצלוח את משימות הלימודים בשלום. פחדתי להשתתף בשיעורים והעדפתי לשבת בשקט ולרשום את דברי המרצים. השתדלתי לשבת בספסלים האחוריים, הרחק מעיני המרצים מחשש שיפנו אליי. לרוב ידעתי את התשובות לשאלותיהם של המרצים, אך שמרתי אותן לעצמי, ובמקרים שבכל זאת רציתי להביע את דעתי, עד שארגנתי את מחשבותיי המרצה כבר התקדם.

חוויה נוספת, שהיא אחת מהחוויות הקשות שחוויתי במכללה בשנה הראשונה, היא חוסר הלכידות החברתית בין הסטודנטים הערבים והיהודים. הכיתה תמיד הייתה מחולקת בצורה דיכוטומית לערבים ויהודים. לא היינו מתיישבים אחד ליד לשני אפילו

בהפסקות. האינטראקציה בינינו הייתה ממש קטנה. אחת מהסיבות העיקריות לכך מבחינתי היא השפה, ותחושת חוסר הביטחון הנלווית לעצם היותנו מיעוט במכללה. אבל בשנה השנייה והשלישית התחלתי להרגיש את היווצרות הלכידות החברתית בין הסטודנטים הערבים והיהודים. במקרים מסוימים היהודים אפילו היו מדברים בשמנו. אחד מהמקרים הזכורים לי במיוחד קרה כשאחת המרצות החליטה לקחת אותנו לכנס ביום הראשון של חג העיד אל-פיטר, כל הסטודנטים, יהודים וערבים, התנגדו להחלטה שלה. מספר סטודנטים יהודים דיברו בשמנו, הסטודנטים הערבים, והחליטו לא ללכת לכנס. למרות ההתעקשות שלנו לדחות את המועד של הכנס, הכנס התקיים באותו יום של החג. חלק גדול מהסטודנטים לא השתתף. למרות תחושת הלכידות בין הסטודנטים עצמם, לפעמים הרגשתי שהמכללה לא מתחשבת בצורכי הסטודנט הערבי, ודוגמא לכך היא החגים. במכללה אצלנו ממשיכים ללמוד כרגיל, ודורשים נוכחות חובה מהערבים! לעיתים נקבעות בחינות בזמן החגים הנוצריים והמוסלמים, מה שחזק אצלי את תחושת ההדרה של הסטודנטים הערבים מצד המכללה.

אחד מהמכשולים העיקריים שנתקלתי בו כסטודנטית ערבייה הוא מכשול השפה. במונח הרחב שלה, כלומר לא רק ככלי תקשורת, אלא גם כמרכיב עיקרי בזהות. כשעברתי מהתרבות הערבית שאליה אני שייכת אל התרבות המערבית השונה ממנה והמיוצגת על ידי המכללה שלמדתי בה, חוויתי הלם תרבותי למרות שהיה לי מפגש עם השפה העברית לפני כן.

למרות הקשיים הגדולים שנתקלתי בהם, ההורים תמיד עודדו אותי להמשיך בדרך שהתחלתי בה. אחת הסיבות העיקריות להצלחתי היא המשפחה והבית. הדבר שהכי עזר לי זה שכל שבוע הייתי נוסעת הביתה. הדבר הזה נתן לי אנרגיה פנימית כדי שאוכל להתמודד עם הקשיים. גם אם היה לי קשה לחזור הביתה בכל השבוע, הייתה המשפחה נוכחת במחשבה שלי כל הזמן. תחושת המחויבות שלי כלפיהם גרמה לי להרגיש שאני לא יכולה לבזבז את כל הכסף שאבא שלי השקיע בלימודים שלי רק בגלל שקשה לי ואני לא יכולה להסתדר. המשפחה תמיד עזרה לי למצוא דרכים בכדי להתמודד עם המצב החדש שאני נתקלת בו.

התחלתי לחשוב איך אני יכולה ליצור קשרים עם אנשים וסטודנטים שבאים מהתרבות שלי. היתרון היה שהם יכולים לספק לי תמיכה בעיצוב הזהות החברתית. הקשרים האלה הפכו להיות קשרים מהותיים ומשמעותיים, והם שסייעו לי בהפגת תחושת הבדידות. אני זוכרת בשנה הראשונה שלי בלימודים הייתי רצה לדבר עם

גם רבים מבתי העסק בישראל ובעולם נושאים שמות אמריקניים. הגלובליזציה משפיעה עמוקות על ישראל, הן במישור הכלכלי והן במישור החברתי. במישור הכלכלי הגלובליזציה קידמה את הליברליזציה הכלכלית והביאה לגידול בהשקעות הזרות. התוצאה לכך היא עלייה ברמת החיים מחד וגידול בממדי האבטלה מאידך. במישור החברתי תרמה הגלובליזציה, כמו במקומות רבים אחרים בעולם, לגידול באי השוויון החברתי. כמו הרבה מדינות בעולם החוות את תהליכי הגלובליזציה, ישראל גם מרוויחה מהגלובליזציה וגם מפסידה ממנה.

סטודנטים ערבים משנה השנייה אחרי כל הרצאה. הם מאוד עזרו לי והבינו את מצבי. ניסיתי גם ליצור ידידות עם בני תרבויות אחרות. חיפשתי הזדמנויות ללמוד יותר על התרבות שלהם, ניסיתי להשיג אינפורמציה על אורח החיים שלהם, על הערכים והנורמות של התרבות שהם מגיעים ממנה, וכך גם לפתח מיומנויות חברתיות. לכן, במהלך הסמסטר הראשון בשנת הלימודים השנייה שלי, השתתפתי בסדנה שהתקיימה במעונות של המכללה. הסדנה הוקמה במיוחד בכדי ליצור קשר ושיח בין הסטודנטים הערבים והיהודים ועל מנת לדבר על הקונפליקט והיחסים בין הקבוצות. מדי שבוע היינו נפגשים ודנים על החיים המשותפים של ערבים ויהודים אזרחי המדינה, וחושבים ביחד על המכשולים והדילמות שפוקדות את האוכלוסייה הערבית כמיעוט לאומי במדינה יהודית. בדיאלוג כזה שומעים אחד את השני, ומנסים להבין את עמדת הצד השני כדי לגשר על הפערים הגדולים שיש בין שתי האוכלוסיות. בסדנה למדתי איך לבטא את עצמי באופן חופשי, ייחודי, ואמיתי. הצלחתי להשתלב מבחינה חברתית בקהילה חדשה ושונה.

הסיכוי למצוא עבודה בכפר שואף לאפס בהשוואה לעיר שנחשבת מפותחת מהרבה בחינות, בעיקר מבחינה כלכלית הסיכוי למצוא עבודה בעיר הוא גדול יותר. לכן התחלתי לחפש מקום עבודה שבו אני יכולה להיות עצמאית ואחראית, וכך גם לעזור לאבא שלי בתשלומים לשכר הלימודים ולמעונות שגרתי בהם. המצב הכלכלי אצלנו בבית היה בינוני. אבא עובד בקבלנות ואמא עקרת בית. יש לי אחות תאומה, ולמרות שהתחלנו את הלימודים ביחד, כל אחת לומדת תחום ונמצאת במקום אחר, אז הכל היה פי שניים.

אחרי מספר ראיונות בכל מיני מקומות עבודה התחלתי לעבוד בחנות בגדים של רשת עולמית. הניסיון הזה חשף אותי לגלובליזציה במובן הרחב שלה. ראיתי איך הכוח של הגלובליזציה הופך את התרבויות השונות לדומות יותר ויותר. ניתן לראות את השפעתה של הגלובליזציה על הדור צעיר. בני נוער מכל רחבי העולם מתלבשים באופן דומה, אוכלים בסניפים של אותן רשתות מזון כמו מקדונלד'ס, מעריצים את אותם זמרים, אוהדים את אותן קבוצות כדורגל וכדורסל, גולשים באתרים המשותפים לכולם וצופים באותן סדרות טלוויזיה. הקניונים, פרסומות הענק, רשתות המזון המהיר, רכבי השטח, מכנסי הג'ינס, סרטי וולט דיסני, משחקי האן-בי-איי, פרסי האוסקר ורבות מסדרות הטלוויזיה המוכרות, כולם מגיעים לכל קצוות העולם מארצות הברית. רבים בישראל, וגם רבים אחרים בעולם, משתמשים במילים השאלות מהשפה האנגלית. די אם נזכיר את השימוש במילים "היי" או "ביי".

## חזון בכפר מסורתי

### רינא דחלי

המשפחה שלי מורכבת משלוש אחיות ושלושה אחים בנוסף להורים שלי. אנחנו מאוד מחוברים זה לזה. ביום שישי כל המשפחה אחרי התפילה יושבת ביחד, אנחנו אוכלים ביחד ומטיילים או מבקרים אנשים קרובים, כי יום שישי הוא היום המקודש בשבוע עבור המוסלמים. זהו יום שבו מתנהלת תפילה המונית במסגדים הכוללת דרשה (חטבה). לפיכך הוא מכונה בערבית "יום אל-גומעה", כלומר "יום ההתכנסות".

החודש הכי טוב בעיניי הוא חודש הרמדאן. המוסלמים צמים בו מדי יום מעלות השחר ועד השקיעה. במהלך היום נאסר גם לעשן או לקיים יחסי מין, ועל המוסלמים להקפיד במיוחד שלא לרכל או לבצע חטאים מוסריים. בנוסף לכך, לילת אל-קדר חל בסוף חודש הרמדאן, באחד מהימים האי-זוגיים לקראת סוף החודש. המוסלמים מאמינים כי ביום זה זכה מוחמד להתגלותו הראשונה על ידי המלאך גיבריל, ומאמינים כי בלילה זה נחרץ גורלם של הברואים לשנה הבאה. עיד אל-פיטר הוא החג המציין את סיומו של חודש הרמדאן. התקופה הזאת היא בעיניי תקופה יפה כי אנשים מתקרבים אחד לשני ועושים מעשים טובים ודברים חיוביים.

בגלל שאבא שלי עובד בתור חקלאי ועובד אדמה, יש לי הרבה ניסיון בתחום החקלאות. אבא שלי לימד אותי איך לשתול ואיך לדאוג לשתילים. כל זה עניין אותי מאוד. בכל פעם שאבא שלי השתול שתילים באדמה שלנו, אני, האחיות שלי ואמא שלי הולכות לעזור לו. באדמה שלנו יש פירות וירקות רבים, כמו תפוחים, אגסים, מלפפון, חסה ועגבנייה.

החקלאות היא מקור הפרנסה שלנו. אבא שלי ירש את המקצוע מסבא שלי, וכך זה נשאר דורות על גבי דורות. החקלאות היתה אחד ממקורות הפרנסה המרכזיים של הערבים (האיכרים). בנוסף לכך אבא שלי עובד כנהג משאית באילן השחר.

בשנת 1998 המשפחה שלי התגוררה בבית של דודי (בכפר אמעסרה). הימים היו

שקטים ונעימים. היחסים בין בני המשפחה היו טובים: אכלנו ביחד עזרנו אחד לשני, ויצאנו לטיולים משותפים. אבל באחד הימים אבא שלי החליט לעבור לבית חדש כדי לשפר את תנאי הדיור שלנו. משפחתנו החלה להתרחב, ולכן עברנו לבית של סבא שלי (אבא של אמא שלי) בכפר אלעבייה. גם שם החיים היו טובים. למרות זאת, אבא שלי לא הרגיש טוב כי מצבו מבחינה כלכלית לא אפשר לו לבנות בית חדש בכפר שלנו אמעסרה. - היינו רחוקים מהאנשים הקרובים לנו, בימים ההם לא היו אמצעי הטכנולוגיה מתקדמים כמו טלפונים חכמים, וואטסאפ ופייסבוק. ההורים שלי, אני ושני האחים שלי גרנו כמעט שנתיים בכפר אלעבייה.

בשנת 2000 חזרנו לכפר שלנו. עדיין לא הצלחנו לגור בבית פרטי, ולכן גרנו בבית של דוד של אבא שלי, במרכז הכפר. זו הייתה תקופה קשה מאוד. אבא שלי עבד שעות רבות כדי להתפרנס ולאסוף כספים. אמא שלי היא עקרת בית ולא יכלה לעבוד למרות שהיא בעלת תואר ראשון. החברה שלנו היא חברה מסורתית ואסור לנשים לצאת לעבודה. יש לכך סיבה נוספת: רוב הנשים הערביות מתגוררות בפריפריה ובה שיעורי האבטלה גבוהים ביותר. התוצאה היא שהאישה הערבייה היא עקרת בית שמגדלת את הבנים שלה, מבשלת ודואגת לביתה.

מבחינתי אלו היו ימים שמחים, למרות הסבל. ההורים שלי תמיד היו קרובים אלינו. כשהייתי בת 4 נפלתי מהמדרגות והידיים שלי נשברו. ביום הזה, לפי מה שאני זוכרת, אמא שלי התקשרה לאבא והוא בא אלינו במהירות כדי להוביל אותי לבית החולים. הוא נעדר מהעבודה למשך שבוע כדי להישאר אתי ולעזור לאמא. האב הערבי עושה את הבלתי אפשרי עבור ילדיו על מנת לחיות חיים טובים יותר, נוסף לכך שהוא מקור הפרנסה העיקרי של משפחתו.

עברנו חיים קשים בהתחלה, אבל אבא שלי לא התייאש והמשיך להיאבק עד שהתגבר על הקשיים. בסופו של דבר הוא שיפר את מצבו הכלכלי שהפך ממצב כמעט טוב למצב בינוני. שנת 2005 הייתה שנה נפלאה כי אבא שלי בנה את הבית שלנו ועברנו אליו בשמחה ואושר. האנשים הקרובים לנו חיים בסביבת הבית שלנו.

החברה הערבית היא חברה שמרנית ביותר, והכפר שלנו שמרני במיוחד. כל תושבי הכפר הם ערבים מוסלמים. כולם שומרים על כללים נוקשים. למשל, לבנות אסור לצאת בתלבושת קצרה, ואסור להן לבלות עם חברים בנים. אסור להתנהג לא בהתאם למנהגים המסורתיים. נושא הלבוש נידון בבתי הספר החל כבר בגיל מאוד צעיר. כאשר הייתי בכיתה ה' כבר התחלתי לחשוב על איך אני אלבש את כיסוי

הראש! לרוב הנשים הקרובות במשפחה שלי יש כסוי ראש. לבסוף חבשתי אותו והוא העניק לי מראה חיצוני יפה. לפי הדת האסלאמית הבת צריכה לחבוש את כסוי הראש כאשר היא מתבגרת אבל לא בכפייה אלא מתוך שכנוע עצמי.

כאשר הייתי בבית הספר היסודי היה לי ביטחון עצמי נמוך כתוצאה מהשמנת יתר. ראיתי את עצמי בצורה אחרת, והיו לי מחשבות רעות. בנוסף, סבלתי מדיכאון וחרדה. זה גרם לי לקבל ציונים נמוכים. כתוצאה מכך היועצת החינוכית ישבה איתי ושאלה אותי על מה אני חושבת, מה מטריד אותי, ומה מצב המשפחה שלי. כלומר היא נסתה להבין מה הסיבה לציונים הנמוכים. אמרתי לה שאני סובלת מהמשקל שלי, ואחר כך היא דיברה עם אמא שלי. כתוצאה מכך הלכתי עם אמא שלי לדיאטנית והיא נתנה לי תפריט דיאטה. לבסוף הצלחתי לרדת במשקל, הרגשתי שמחה, והציונים שלי עלו.

באחד הימים בכיתה י"א היה לי מבחן בגרות בכימיה. לקחתי אתי למבחן תעודת זהות של אמא שלי כי לא היה בידי תעודת זהות משלי. לכן בהתחלה התקשיתי להגיש את המבחן אבל בסוף הבעיה נפתרה והאחראי על מבחני הבגרות הסכים להגיש את המבחן. כתוצאה מכך באותו יום עשיתי לי תעודת זהות ביומטרת ולמדתי שחשוב להחזיק בידי את התעודה הזאת. במדינה שלנו תעודת זהות היא דבר חשוב במיוחד.

בשנת 2016 סיימתי את הלימודים בבית הספר בהצלחה. התחלתי לחשוב איך אני יכולה להתקדם בחיי, ואיך לסדר את הזמן שנתר לי לפני תחילת הלימודים האקדמיים. החלטתי להתחיל לעבוד בעבודה חדשה כדי לחסוך כסף ולעזור למשפחה שלי. המצב המשפחתי היה בינוני מבחינה כלכלית. לכן עבדתי כסייעת ומטפלת של בן הדוד שלי, שהוא ילד קטן בן 3 עם בעיות נשימה. במהלך עבודתי עזרתי לו וליוויתי אותו כשהלך אל המרכז להתפתחות הילד בכפר השכן. שמרתי עליו ועזרתי לו כדי לנשום ממכשיר הנשימה. עזרתי גם לאמא שלו למלא טפסים רפואיים. הייתי גאה בעצמי.

בשנים האחרונות הרבה נשים מהכפר שלי יצאו לשוק העבודה וגם ללימודים אקדמיים. זה שיפר את המצב הכלכלי של המשפחות הערביות בתוך הכפר.

בשנים האחרונות יש התפתחות בתחום המערכת החינוכית בכפר אמעסרה. המערכת שואפת להצמיח אדם מעורב חברתית, סובלני, מוסרי, ופתוח, שמשיג את מטרותיו בדרכים לא אלימות. חשוב מאוד שהחברה תעודד אחריות ועצמאות

ותנחיל ערכים אוניברסאליים כמו כבוד הדדי, סובלנות, הכרה בשונות, שמירה על זכויות הילד ודמוקרטיה. בנוסף לכך, החזון החינוכי תובע שהמערכת תדאג לביטחונם ולשלומם של הילדים וגם תטפח את הזיקה למורשת ולמסורת. מערכת החינוך צריכה להרחיב את האופקים ולטפח את הסקרנות ואת אהבת הלמידה של האדם, במיוחד בעידן המודרני. מערכת החינוך קבעה לעצמה שלוש מטרות עיקריות: חינוך לערכים ושיפור האקלים הבית ספרי, שיפור ההישגים הלימודיים בכל שכבות הגיל. שיפור ההישגים הלימודיים פירושו, שיפור תוצאות בחינות המיצב ומספר הזכאים לבגרות וצמצום אחוזי הנשירה ומתן מענה לתלמידים הנושרים נשירה סמויה.

בשנת 2012 כאשר הייתי בכיתה ח' הפסדתי הרבה חומרים ונושאים באמצע השנה בגלל התפרצות אלימה בין שתי משפחות שהשפיעו על הלימודים של התלמידים בבתי הספר. לכן הכפר שלי החל ליישם את תוכנית "עיר ללא אלימות", שהיא תוכנית לאומית למאבק באלימות ברשויות המקומיות. התוכנית נבחרה לשמש כתוכנית הדגל של ממשלת ישראל ושל המשרד לביטחון פנים בתחום ההתמודדות עם התנהגות אנטי-חברתית, אלימות ופשעה. התוכנית היא תוכנית רב-תחומית ומורכבת המבוססת על התמודדות עירונית-מערכתית עם תופעות שונות של אלימות, כמו אלימות ונדליזם של בני נוער, אלימות בבתי ספר ואלימות בקרב מתבגרים. הפעילות מתבצעת תוך זיהוי מכנים משותפים לאלימות, שיתוף פעולה בין גורמים מהמגזרים השונים וגיוס כל המערכות המתמודדות עם הנושא (חינוך, רוחה, אכיפה, בריאות ועוד) במטרה לפתור את בעיית האלימות בכפר. התוכנית ממומנת על ידי המשרד לביטחון הפנים והרשויות המקומיות. היא מנוהלת על ידי וועדת היגוי בראשות מנכ"ל המשרד לביטחון פנים. בוועדה משתתפים נציגים של משרדי הממשלה השונים העוסקים בתחום והמטה המקצועי של התוכנית.

כתוצאה מכך בשנות האחרונות יש ביישוב שלי הרבה שינויים והתפתחות, במיוחד מבחינת הפחתת תדירות האלימות ביישוב.

# מגיל צעיר ענדתי את הצלב

## בראאה מחאמיד

שמי בראאה מחאמיד, אני בת 23. נולדתי למשפחה ערבייה נוצריה באלקוואח'. יש לי שני אחים. האחד גדול ממני בחמש שנים, והשני קטן ממני בשנתיים. אני רואה את עצמי כמיוחדת בגלל ריבוי הזהויות בחיי. זהויות אלו נבנו בשלבים מסוימים בחיי באופן מודע ולא מודע. הן נוגעות לתחומי חיים שונים או לרמות שונות שבהן אני צריכה להציג את זהותי. ברמה אישית אני רואה את עצמי כאישה. הזהות הזו היא הזהות הראשונה שרכשתי, אי אפשר להסתיר אותה או להתעלם ממנה. ברמה המשפחתית הדגש על הזהות המגדרית הוא החשוב ביותר. ההתנהגות וההתנהלות של אבא ואמא כלפיי וכלפי האחים שלי הם שונים. ברמה המשפחתית הוריי שמרו על הגבולות שלי וקבעו מה מותר ומה אסור לי, דבר שהם לא עשו לאחיי הגברים. אני מסתכלת על עצמי היום ומבינה שהוריי היו מעורבים בחיי, הייתה להם השפעה על הבחירות שלי בעבודה, בלימודים, בבחירת החברים שלי וגם בבחירת תחומי העניין והתחביבים.

למרות תהליכי הגלובליזציה שהתרחשו ברחבי העולם והובילו לשינוי במעמד הנשים בחברה, עדיין אני רואה שהזהות המגדרית בחברה שבה אני חיה מהווה חסם. השינויים שהתרחשו במעמד הנשים ברחבי העולם מעידים על תהליך עולמי. ניתן לראות שיש היום יותר תמיכה ברעיון של שוויון בין המינים למרות שלדעתי ניתן להגדיר את החברה בכלל והמשפחה בפרט כמבנים חברתיים מודרניים, אני עדיין לא מרגישה שאני מקבלת את מה שמגיע לי. אני לא מתעלמת מכך שמצבי הוא טוב בייחס למצב של נשים אחרות בחברה הערבית בישראל, אבל אני לא חושבת שמצבי יותר טוב ממצבן של נשים שחיות במדינות המערב. החברה והמשפחה שלי עדיין מחזיקים בערכים ובנורמות התנהגות מדכאות במידה מסוימת.

אם אני מסתכלת מנקודת המבט של ההורים או של החברה שלי, אני רואה שהתרחש שינוי משמעותי, אבל אנשים עדיין רוצים לשמור על הייחודיות של החברה הנוצרית המסורתית.

במסגרת תהליכי הגלובליזציה, שבאמצעותם העולם הפך לכפר קטן, הרבה ערכים ונורמות עברו ממדינות המערב למדינות המזרח. לפני חמישים שנה לנשים במדינות המזרח לא היה סיכוי לרכוש השכלה, לעבוד, להשתתף בפוליטיקה בעוד שבמדינות המערב מצבן של נשים היה טוב יותר, מעמדן החברתי היה גבוה יותר. השינויים שחלו במעמד הנשים במדינות המזרח הם תוצאה ישירה של תהליכי הגלובליזציה שצמצמו את המרחקים. כך, בתרבויות מזרחיות התחילו להתייחס לנשים בצורה טובה יותר, מה שתרם לתהליך השחרור מהמגבלות החברתיות. אני מרגישה את ההשפעה של תהליכי הגלובליזציה כשאני משווה את העולם של היום לעולם של לפני עידן האינטרנט. נראה שהאינטרנט הוא אחד הגורמים המשפיעים ביותר בעידן הנוכחי, משום שהוא קרב את האנשים אלה לאלה וכך שינה את התייחסותם לעולם.

אני מרגישה שהיום, יש יחסי גומלין בין מדינות, וכשדברים מסוימים הופכים להיות מקובלים במדינה מסוימת, זה מגביר את הסיכוי שאותם דברים יהפכו למקובלים אצלנו. לטענת אמא שלי, היא לא רכשה השכלה משום שרוב הבנות בגילה לא היו מעוניינות בכך. בזמנו היא לא חשבה שזה דבר חשוב שישנה את חייה. היום אמא שלי לוחצת עליי לרכוש השכלה. כשהיא מסתכלת בחדשות, בעמודי הרשתות החברתיות, היא רואה נשים מצליחות עם מעמד חברתי גבוה, בעלות תארים אקדמיים. התפיסה שלה השתנתה. החשיבות של ההשכלה ושל השתלבות נשים בחברה עלתה בעיניה. אני חושבת שהשינוי המחשבתי הזה הוא תוצאה של שינוי בתפיסת החיים בעקבות תהליכי הגלובליזציה.

ברמה הקהילתית אני רואה שהזהות הדתית היא הזהות החשובה ביותר. המשפחה שלי היא בעיני משפחה מודרנית, אבל מצד שני ההתנהגות בתוך המשפחה והערכים שחונכתי על פיהם הם ערכים מסורתיים ודתיים. לאורך השנים חונכתי לכך שהזהות האתנית והשייכות הדתית והעדתית הן דברים שאני צריכה לשמור עליהם. אכן, מגיל צעיר ההורים שלי הכריחו אותי לענוד שרשרת צלב גם כשלא היה לי מושג מה משמעותו. ההורים העבירו לי מסרים לפיהם אני צריכה להתגאות בכך שאני עונדת שרשרת צלב. בהתחלה חשבתי שזה קשור לכך שהשרשת עשויה מזהב, אבל בהמשך התברר לי שגם אם השרשת עשויה מחוט דק אבל בה קשור צלב, זה היינו הך. בגיל ההתבגרות הבנתי שאני עונדת את השרשרת הזו משום שההורים שלי רוצים להגדיר ולתייג אותי כפרט השייך לקהילה הנוצרית.

כאשר אני מסתכלת מבחוץ על ההתנהגות הזו אני מצליחה להבין מדוע סמלים והתנהגויות הן דבר חשוב בעיני הקהילה הנוצרית. הקהילה מנסה להגדיר את חבריה באמצעות סמלים ולהגביר את הקשר בין חברי הקהילה. באמצעות סמלים הנוצרים מזהים זה את זה, מה שיכול להקל על קיום אינטראקציה חברתית ביניהם. לדעתי סמלים אלו מגבשים את בני העדה ומחזקים את הלכידות שלהם.

הקהילה הנוצרית בעולם בכלל ובארץ בפרט, מנסה להבדיל את עצמה מאנשים אחרים ולשמור על זהותה באמצעות סמלים והתנהגות חברתית מסוימת. בכל זאת הקהילה איננה מסתגרת. נוצרים מקיימים קשרים עם אנשים מעדות אחרות. במקרה האישי שלי, החברה הכי טובה שלי היא מוסלמית, מעולם לא חשבתי שהזהות הדתית יכולה להפריע לקשר ביננו.

בכל זאת, בתחומים אחרים השייכות הדתית יכולה להציב גבולות בין אנשים. אני זוכרת שבבחירות לפני כמה שנים היו שני מועמדים, אחד נוצרי והשני מוסלמי. ההצבעה לבחירות התבססה על כך שהזהות שלי הכריעה והביאה אותי להצביע לאדם המייצג את קהילתי הדתית. התחום הפוליטי הפך להיות מוגדר לפי השייכות לקהילות שונות. אני זוכרת שבאותו זמן ההתנהלות וההתנהגות החברתית של שתי הקבוצות השתנו, כך שהמוסלמים נמנעו מלהיכנס לחנויות ולמסעדות בבעלות נוצרים ולהפך.

אני חושבת שאירועים אלו נובעים מהנאמנות של הפרט לחברה או לעדה שלו. לא ניתן להתעלם מכך שהתנהגות הפרט היא תוצאה של גורמים אישיותיים וגורמים חברתיים. השמירה על הזהות היא לדעתי אחד הגורמים שמייצרים סולידריות ולכידות בתוך העדה או הקבוצה האתנית. כך, כאשר האדם מזדהה עם הערכים הקבוצתיים והסמליים של העדה שלו הוא באופן לא מודע תומך ביצירת לכידות וסולידריות בין חברי הקבוצה. מצד שני התמיכה בערכים שמובילה להגברת הלכידות והחיבור בין החברים לא מייצרת הסתגרות במקרה שלי. כפי שהזכרתי, היו לי כמה קשרים עם אנשים מעדה אחרת.

מצד שני, כשכל עדה חושפת את המטרות הספציפיות שלה, וכשנחשף השוני בין המטרות הללו, אנשים מקבוצה אחת עלולים להימנע מלקיים קשרים עם אנשים מקבוצה אחרת. במצב הזה נחשפים הניגודים בין המטרות השונות של כל קבוצה. כך, למרות שאנחנו חיים בתקופה מודרנית שבה יש דגש על ערכים כמו חירות וחופש, השייכות הקבוצתית עדיין מהווה גורם שיכול לשנות את הדעה של החברים

בתוך הקבוצה. אני לא חושבת שכל הנוצרים מתנגדים לרשימה מפלגתית שבה המועמדים הם מוסלמים. לדעתי ישנן משפחות או אנשים החושבים באופן רציונאלי ודעתם לא תואמת את הדעות של הקבוצה שאליה הם שייכים. אבל משום שהם נוצרים ומשום שרוב הנוצרים תומכים במועמד הנוצרי ומתנגדים למועמד מוסלמי, הם נוטים להעדיף את הבחירה הקבוצתית ולא את הבחירה האישית. הם עושים זאת כדי לשמור על הלכידות והנאמנות שלהם. הם מפחדים לערער את הקשרים בתוך הקבוצה ומביקורת חריפה. במונח הזה, אני חושבת שיש ניצול של ערכי הסולידריות והלכידות החברתית. מנצלים אותם כדי לכפות על אנשים כיצד דפוסי התנהגות ובחירה מסוימים.

בקונטקסט של החברה הישראלית, זהותי כנוצרייה איננה דבר חשוב לדעתי. הזהות החשובה ביותר היא הזהות המגדרית או ההגדרה שלי כערבייה. בחברה הערבית הזהות הלאומית הערבית היא דבר שמנסים לשמור ולהילחם עליו. אני מרגישה שזהות זו יכולה להשפיע על תחומי החיים שלי.

לצערי הרב לפעמים זהותי כערבייה גורם לאנשים מסוימים לחשוב שאני נחותה ושווה פחות. אני יכולה לספר על לא מעט מקרים שבהם אני והמשפחה שלי נתקלנו ביחס הזה. במקרים רבים חשתי שהזהות הערבית בישראל היא זהות שלילית שניתן לתייג דרכה אנשים.

אני זוכרת שני מקרים שבהם הרגשתי שאני פחותה מאחרים. המקרה הראשון התרחש לפני שנתיים כאשר היינו בטיול השנתי בחו"ל. כשחזרנו לארץ הגשנו את הדרכונים שלנו בביקורת הדרכונים וחכינו. ואז שמעתי את אחד מהמאבטחים לוחש לחברו "סופסוף הגיעו ערבים". לא חשבתי שלאחר מכן אני עומדת לחוות גזענות בוטה על רקע היותי ערבייה. כעבור כמה דקות ביקשו ממני ומאמא שלי לגשת למשרד כדי לבצע את הפרוצדורה הביטחונית. נכנסתי לחדר, ואז ביקשו שאני אוריד את החולצה והמכנס. הרגשתי שזה לא עניין של ביטחון או חשד, זה עניין של השפלה.

במקרה השני אני וחברה שלי החלטנו להתפנק במתחם הקניות הקרוב לאחר יום לימודים עמוס במכללה. תכננו לקנות בגדים ולאכול ארוחת ערב לפני שנחזור הביתה. באחת מהחנויות שביקרנו היו שתי עובדות, אחת עבדה כקופאית והשנייה עבדה בחנות ודיברה עם לקוחות. חברה שלי ניגשה אליה והראתה לה את סוג החולצה שהיא מחפשת. העובדת אמרה שהיא תחפש חולצה דומה במחסן בשמחה, אבל שהיא מטפלת כרגע בלקוחה שמוזדדת שמלות, ולכן זה ייקח כמה דקות.



# פלסטינית ישראלית פעילה

## ערין אלקאדי

אני בת 22 ואף פעם לא הייתה לי ההזדמנות לכתוב את סיפור החיים שלי. העבודה הזאת נוגעת ברגשות העמוקים שלי. היא נתנה לי הזדמנות לשבת ולחשוב על כל התקופות שעברתי, מהילדות עד עכשיו.

בסיפור שלי אני רוצה להתייחס לתקופות חשובות בחיים שלי.

### מי אני

אני ערין אלקאדי בת 22, גרה במעיין אלשמס שהוא המקום האהוב עלי. המשפחה שלי מורכבת משני הורים, שני אחים גדולים ממני, הראשון לומד כלכלה וחשבונאות בעיר במרכז והשני לומד הנדסת בניין בעיר בדרום, ושתי אחיות תאומות קטנות ממני הלומדות בכיתה י"א. גדלתי במשפחה צנועה מאוד. אבא עובד באבטחה ואמא עקרת בית. התחנכנו בבית על ערכים חשובים כמו כבוד וקבלת האחר בלי להתייחס לדת או גזע. ההורים שלי השקיעו זמן ומאמץ כדי לספק לנו כל מה שאנחנו צריכים. העובדה שחלקנו השתלבנו בעולם ההשכלה גבוהה היא גאוה גדולה למשפחה.

### זהותי

ברגע שמבקשים ממני לדבר על עצמי הדבר הראשון שעולה לי בראש הוא הזהות שלי, אישה ערבייה פלסטינית. הזהות שלי עוצבה על ידי החינוך שקבלתי בבית ההורי. גדלתי על אהבה והשתייכות ללאום שלי ועל גאוה במוצא שלי. נוסף על כך, התחנכתי על עיקרון חשיבות האישה בבית ובחברה, והרעיון שהאישה היא בסיס לחיים. אני יודעת שיש לי הזכות ללמוד באקדמיה, ללמוד נהיגה ולצאת עם החברות שלי כמו אחיי הגברים. יש לדעה שלי חשיבות ואני יכולה להחליט החלטות בעניינים אישיים יחד עם שמירה על מנהגי התרבות הערבית.

הבחורה הייתה מאוד נחמדה אלינו ביקשה שנסתובב בחנות ואולי נמצא דברים מעניינים אחרים בינתיים. הסתובבנו בחנות, החברה שלי לקחה מעיל והתחילה למדוד אותו מול המראה ליד חדר ההלבשה. היא ביקשה ממני שאצלם אותה, ואמרה שאולי תחזור לקנות אותו במועד אחר. פתאום שמענו את המשפט הבא: "בשמלה הזו את נראית כמו ערבייה, זה ממש לא יפה, תחליפי". החברה שלי מיד עברה לצד השני לראות מי החוצפן שאמר את המשפט הזה. זה היה הבעל של האישה שמדדה שמלות. החברה שלי אמרה לו שערבים זה לא דבר רע, ושלהיראות כמו ערבים זה לא סימן שלילי. הקופאית הקשיבה לשיחה. החלטנו לצאת משם, ואז הקופאית נגשה אל הגבר הזה ובקשה ממנו לצאת מהחנות משום שהוא איננו מכבד את הלקוחות האחרים. הוא מייד ביקש מאשתו לעזוב את המקום משום שבחנות הזו עדיין מתנהגים לערבים כמו שמתנהגים לבני אדם.

לא חשבתי לרגע שזהותי כערבייה ממקמת אותי בעמדה פחותה ביחס לאנשים אחרים. במאה-21, במדינה שמגדירה את עצמה כמדינה דמוקרטית, שמכבדת את כל אזרחיה ותושביה, יש תושבים ואזרחים שעדיין חושבים שצריך להתייחס לאנשים אחרת על בסיס המוצא האתני שלהם, ושזה לגיטימי לחלוטין לא להתייחס בכבוד לקבוצות מסוימות משום שהן אינן שייכות לקבוצת הרוב.

במדינת ישראל הקונפליקט בין הערבים והיהודים מהווה חלק בחיים שלא ניתן להתעלם ממנו. אני חושבת שצריך להגיע לפתרון. המקרה האישי שלי איננו מקרה בודד או נדיר. אני חושבת שלא מעט ערבים חוו חוויה דומה. אני חושבת שבגלל מקרים כאלו האזרחים הערבים מרגישים פחות כשייכים למדינת ישראל ונוטים לדווח על תחושת זרות ביחס לחברה הישראלית. יחד עם זאת, ייתכן שזה גם פוגע בזהות העצמית של הערבים, ועלול להוביל אותם למשבר זהות. כך, אזרחים ערבים עלולים להסתיר את זהותם כתוצאה מהחשש מפגיעה נפשית. ייתכן שזה אחד הגורמים להתרחקות האזרחים הערבים וחוסר שיתוף הפעולה בינם לבין היהודים. התוצאה הסופית היא התפוררות הלכידות והסולידריות בחברה הישראלית.

למרות שהמקרים האלו גרמו לי לחשוב בצורה שונה על מי אני ואיך אני מגדירה את עצמי, אני עדיין חושבת שאני ישראלית. כך, שאני יוצאת לחו"ל, אני עדיין גאה בכך שאני ערבייה ישראלית שחיה במדינת ישראל.

## תקופה קשה

בתחילת כיתה א', המקביל לקושי הנלווה לכניסה לבית הספר, אמא שלי ילדה את האחיות שלי וטיפלה בהן רוב הזמן. בזמן הנותר היא עזרה לי בלימודים. נכון שהייתי קטנה, אבל הרגשתי שההורים לא נותנים לי את המקסימום. זה השפיע על ההתרגלות שלי למצב החדש והקשה על ההתקדמות הלימודית שלי. כולם אמרו שהאחים שלי יותר חכמים וטובים ממני מבחינה לימודית. הסטיגמה הזאת נשארה איתי עד עכשיו וזה מאוד כואב.

## התקופה החיובית

בתקופת התיכון חל שינוי משמעותי בחיים שלי. עד אז הייתי בת מאוד ביישנית. הצטרפתי לתנועת הצופים בבית הספר ומשם התחיל השינוי. הכרתי בנות גדולות ממני ולמדתי מהן המון דברים. רציתי להיות מיוחדת כמוהן. התחלתי להשתתף בפעילויות הבלתי פורמליות בבית הספר בתמיכת החברות והמורים, והביטחון העצמי והאמון ביכולות שלי עלו. התנועה הפכה אותי לנערה חברותית שדואגת לסביבה שלה, ולימדה אותי את ערך ההתנדבות והנתינה לאחרים דרך התנדבות בבית החולים, בכפר ובבתי אבות.

## סבתא שלי זכרונה לברכה.

אנחנו בחברה הערבית נותנים מקום חשוב לסבים ולסבתות בחיים שלנו. הביקור אצלם מהווה חלק בלתי נפרד מסדר היום. כל דבר אצלם הוא שונה ומיוחד, למשל האוכל והסיפורים. סבתא נולדה בארץ אבל המשפחה שלה היגרה לירדן והיא גדלה שם. סבא שלי הוגלה לירדן מסיבות פוליטיות, הכיר שם את סבתא, ואז הם התחתנו וחזרו לארץ. כשגדלנו סבתא סיפרה לנו סיפורים לאומיים על כאב הגעגוע שלה לאחים ולאחיות שלא חיים בארץ. סבתא הייתה דמות מרכזית בחיי. היא נפטרה לפני שנה ועד עכשיו אני שבה לתקופת המחלה שלה ולטקסי הלווייתה עם המון זיכרונות, לפעמים משמחים ולפעמים כואבים. אובדן הוא דבר קשה ומשפיע מבחינה נפשית. מהתקופה הזאת למדתי שהחיים ייגמרו, ומה שיישאר הוא אהבת האנשים והמעשים הטובים. בשל כך, על האדם לנצל כל הזדמנות לעזור ולשמח אחרים.

## החברה הערבית והלימודים האקדמאים

בחברה הערבית שמים דגש על הלימוד האקדמי ומעדיפים שהסטודנט יתחיל

בהם ישר אחרי סיום התיכון. אם הוא רוצה לעבוד אפשר לשלב עבודה עם הלימודים. אבל הדבר הכי חשוב הוא ללמוד. הלחץ הנובע מהחברה גורם לצעירים להרגיש שהם לא מספיק טובים בגלל שהם עדיין לא התחילו ללמוד. זה מבלבל ומלחיץ אותם ולא מאפשר להם לחשוב ברצינות על השאלה מה הם רוצים ללמוד. בנוסף, רוב הערבים מתחילים את הלימודים בלי ניסיון בחיים ועם קשיי שפה רבים. בגלל זה הם פוחדים להשתלב ולהכיר אנשים לא מהתרבות שלהם.

## חוויית הלימודים.

אחרי בית הספר התיכון עבדתי שנה בתור סיעת לילד בעל צרכים מיוחדים בגן. במהלך השנה הזאת גיליתי את החוזקות שלי והיכולת לעזור למישהו הזקוק לתמיכה. ידעתי לתת מכל הלב ולהיות גורם חשוב בהתפתחותו של הילד. זה גרם לשמחה גדולה לו ולמשפחתו.

במשך כל השנה הזאת ההורים דיברו אתי על השתלבותי במערכת ההשכלה הגבוהה, ועל השאלה מה אני רוצה ללמוד. בזמנו לא הייתה לי מודעות לכל תחומי הלימוד וחשתי לחץ גדול מהסביבה שלי. זו הייתה תקופה מאוד קשה. נרשמתי לתואר ראשון בחינוך וקהילה, למרות שלא ידעתי במה החוג הזה עוסק. הייתי גם מודאגת בגלל הקושי ללמוד בשפה העברית. לא השתתפתי בהרצאות או בדיונים אבל עם הזמן התגברתי על הקושי והתחלתי לקחת חלק בדיונים ובהרצאות. אחרי התחלת השנה התחילו קרובי המשפחה לשאול אותי מה אני לומדת. אני לא זוכרת שמישהו נתן ערך וחיובות לתחום הלימוד שלי. כולם תהו למה בכלל בחרת בנושא הזה וטענו שקשה למצוא עבודה בתחום. עברתי תקופה מאוד קשה. חשתי הרבה תסכול ודאגה לעתיד שלי, וגם סבלתי מהלחץ והפחד של שנה א'. לא הצלחתי למצוא משהו חיובי ומעודד. לפעמים הרגשתי שאני לא במקום הנכון. אבל בסופו של דבר לא נתתי לרגשות האלה להשתלט על החשיבה שלי ולגרום לי לפרוש מהלימודים. המשכתי את הלימודים כרגיל והשקעתי המון זמן וכוח כדי להתקדם מבחינה חברתית ומבחינה לימודית. קראתי מאמרים, התכוננתי לשיעורים, ובכל המבחנים קיבלתי ציונים גבוהים. יש לי ממוצע מעל 90. עם זאת, עד עכשיו הלבטים נמשכים. בשלוש השנים של הלימודים למדתי שאפשר למצוא דברים טובים גם בתוך הטעות.

## התנסות בכפר שלי

בשנה האחרונה בלימודים התחלנו להתנסות בשדה העבודה נדרשנו לבחור

מסגרת לעשות בה שעות התנסות. היו מלא אופציות במסגרות מחוץ לכפר שלי, אבל אני בחרתי בתנועת הנוער בכפר משתי סיבות. ראשית, משום שאני רוצה ליישם את מה שלמדתי במכללה עם נערים מהכפר שלי, וכך להשפיע עליהם לטובה. שנית, אני רוצה שתנועת הנוער תכיר אותי מקרוב ותגלה את היכולות שלי וככה יהיה לי סיכוי לעבוד בה אחרי סיום התואר.

בחרתי בפרויקט קבוצת מנהיגות לנערים בכיתה ז'. מטרת הפרויקט היא היכרות עם עולם המנהיגות, גיבוש זהות קבוצתית, טיולים ואתגרים בטבע. הופתעתי שהנערים אפילו לא יודעים מהי מנהיגות. התחלתי איתם מאפס, ולאט לאט גיבשנו קבוצה מלאה באנרגיה. התחלנו ללמוד על עולם המנהיגות דרך משחקים ואתגרים. הופתעתי גם שאין להם את המיומנויות לנהל דיון בנושאים מסוימים, ועבדתי על זה איתם דרך שאלות ותשובות כדי שיהיה להם פשוט יותר. בבתי ספר לא מתנהלים דיונים מחוץ לחומר הנלמד. התלמידים לא יודעים איך לגבש דעה ולשכנע אחד את השני.

## תרומת הרב תרבותיות

ישראל היא מדינה רב תרבותית והמוסד האקדמי הוא מקום שנפגשים בו אנשים מכל רחבי הארץ. למידה באקדמיה זאת הזדמנות נפלאה להכיר אנשים לא מהתרבות שלנו ולגלות את המנהגים שלהם, החגים והטקסים הייחודיים שלהם, ולחשוב על השונה והדומה בינינו. מבחינתי נושא התרבות מאוד מעניין, ויש לי הרבה מה לשאול ולהגיד לשאול עליו. הדיון על נושא התרבות מחזק את הקשר בין האנשים, כי הכרת תרבויות אחרות מפחיתה את הדעות הקדומות של אנשים ויוצרת ביניהם שיח מעניין. בסוף הלימודים רכשתי תואר ראשון ולא פחות חשוב, הכרתי חברים וחברות מכל התרבויות בארץ.

דרך השיח התרבותי עם הסטודנטים הלומדים איתי גיליתי הרבה פערים בין החברה הערבית והחברה היהודית, למשל מבחינת הניסיון בחיים. היהודים לא מתחילים ללמוד ישר אחרי תיכון אלא יוצאים ועובדים ונחשפים להרבה מסגרות המפתחות אצלם מיומנויות חשובות בחיים. אחד הפערים הבולטים קשור בתרבות הוויכוח עיצוב הדעה, ויכולות ההסבר והשכנוע. זה מראה שחברי היהודים נחשפים לתחומים ידע מגוונים. בגלל זה החלטתי להיות מודעת ליותר תחומים ולעקוב אחרי השינויים בעולם ולחשוב בצורה ביקורתית יותר. נוסף על כך, מתוך השיח גיליתי פערים גדולים במסגרות החינוך הבלתי פורמלי. אצל היהודים אין ישוב בלי מסגרת

אחרי בית הספר שבה הילדים יכולים לבלות את שעות הפנאי שלהם ולהשתתף בפרויקטים איכותיים. אצלנו במגזר הערבי יש מחסור רב במסגרות האלה וכתוצאה מזה הילדים מבליים את רוב הזמן במשחקים בשכונה וככה נחשפים לאלימות ולהתנהגויות מסוכנות. אני לא יודעת אם מצב זה נובע מרשלנות מצד המועצות המקומיות או מיחס מפלה של המדינה כלפי החברה הערבית. לפני שבוע התחלתי לעבוד בקייטנה בבית ספר יסודי בכפר, וכל יום אני רואה התנהגויות אלימות של תלמידים. אולי זה נובע מאותה סיבה, כלומר מחסור במסגרות. בנוסף, יש גם הבדלים בין המורים מבחינה מקצועית. יש גם הבדלים ביכולת השליטה והסמכות, וזה נובע מחוסר פיקוח מצד משרד החינוך על המורים. יש מורים שהתחילו בעבודה כשהם נשענים על היכולות שלהם ומורים שנכנסו לעבוד בזכות הקשרים החברתיים שלהם או בזכות קרוב משפחה.

כערבייה במדינה אני תמיד משתתפת בבחירות, כי זוהי זכות ואני רוצה להשמיע את הדעה ואת הקול שלי. אני משכנעת אנשים מסביבי שלא רוצים להצביע ללכת ולעשות זאת, כי אני רואה בזה אחריות חברתית. אני מרגישה באפליה ובגזענות בהרבה מקומות בארץ. אני חלק מהמיעוט הערבי במדינה והרבה אנשים מסתכלים עלינו מלמעלה בלי כבוד. זה בא לידי ביטוי ביחס המפלה של מנהלים כלפי עובדים ערבים, או ביחס החשדני כלפי מטיילים ערבים בשדה התעופה. בטיסה הראשונה שלי חוויתי את היחס המפלה הזה בעצמי, כאשר אנשי ביטחון חיפשו בתיקים שלי ושאלו אותי הרבה שאלות וגרמו לי לפחד רק בגלל שאני ערבייה.

הקורס הזה הוא אחד הקורסים המעניינים בתואר. הוא לימד אותנו לחשוב מחוץ לקופסה ולקרוא בין השורות, להיות מודעים למה קורה בעולם ומהן התופעות ששינו את העולם לטובה. אחת התופעות הללו היא הגלובליזציה, המקרבת בין אנשים בכל רחבי העולם. אם משהו קורה בסין אנחנו נדע על כך מיד. הדוגמה המרכזית לכך היא מגפת הקורונה והתפשטותה בכל רחבי העולם, ובהמשך לכך המעבר ללמידה ועבודה מקוונת. תקופה הקורונה הייתה חדשה ושונה. המעבר לתקשורת מקוונת יצר קשיים חדשים בלימודים והקשה על הקשר עם המרחב הקהילתי. אף אחד לא ישכח את התקופה הזאת.

## דובי ואני

שעת צהרים, דובי ואני הגעתו לתחילתו של מסלול ההליכה, לפי הכתוב אורך המסלול כ-5 ק"מ, אני מניחה שנגיע לסיומו לפני רדת החשיכה. מצוידים בנעלי ספורט, בקבוק מים, ומספר עוגיות גלשנו אל תחילת המסלול.

## החתן המיועד

שעת צהרים, אני מכין את סוסי, רוחץ אותו, מסרק אותו ולבסוף רותם אותו. לאחר מכן אני נכנס לחדרי, פותח את דלת הארון, ומוציא משם את בגדיי שהכנתי מבעוד מועד לאירוע. כולי רועד כשאני שולף את החרב מתוך נרתיק המצוי במגירת הארון, חרב מיוחדת אותה ירשתי מסבי. רגע, פרט אחרון, אני יוצא מחדרי ונע לכיוון הכספת בסלון, לאחר ביצוע צירוף הקוד אני פותח אותה ומוציא ממנה את האקדת. כולי מתרגש ורועד, האם אהיה מסוגל לבצע את המשימה?

## הכלה המיועדת

שעת צהרים, ככל שנוקפות השעות גוברת תחושת האי וודאות, אני יושבת בחדרי מסרקת את השיער ומפליגה במחשבותיי, תמונות מהילדות רצות לי בראש, חולפות כקרונוט רכבת על המסילה, פושטת את בגדיי, פוסעת לעבר חדר האמבטיה וצוללת לתוך המים החמים. אמא! אני מפחדת!

## דובי ואני

שעת ערב, דובי ואני סיימנו את מסלול ההליכה, הערב החל לרדת, השמש שוקעת לה לאט לאט. אנחנו רעבים. טיפסנו אל סוף המסלול, נכנסנו לרכב ונסענו. דובי מזהה את הפנייה לאחד הכפרים. מקום שקט, נראה קצת אירופי, משועמם, ריק. החלטנו לעצור את הרכב בצד וללכת ברגל בין בתי הכפר ולאחר מסעדה ביתית טובה. קריר בחוץ, דובי מחבק אותי ואנו, ממש כמו פעם הולכים ביחד שלובים, נעים לנו בין הרחובות ובין בתי הכפר הציורי המשגע, עד שלפתע נשמע קול רעש חזק.

## האהבה מחייבת:

## חטיפה בסוסים ובמכוניות

## ביברס חג'וג'

שלושה מספרים סיפור: דובי ואני, החתן המיועד, הכלה המיועדת

## פרק ראשון: דובי ואני

חורף שנת 91, מזג אוויר נעים בחוץ, הזדמנות טובה לנצל זאת לטיול של שבת. דובי ואני החלטנו לשים את הילדים אצל ההורים ולטייל שנינו לבד כמו פעם. החלטנו לנסוע צפונה לבצע מסלול רגלי באחד הערוצים, ולקראת ערב להיכנס לאחד הכפרים לאכול ארוחת ערב טובה. וכך היה, לאחר התארגנות קצרה יצאנו לדרך.

## החתן המיועד

חורף שנת 91, ישבתי ותכננתי בקפידה את התוכנית, חשבתי על כל פרט על מנת לא להיתפס ולהיכשל במשימתי.

## הכלה המיועדת

חורף שנת 91, לאחרונה עוטפים אותי חששות מסוימים, התקופה היא מאוד מבלבלת עבורי, אני יודעת שדבר משמעותי בחיי עומד לקרות, שהחלטתי החלטה גורלית. ליבי פועם בחוזקה ורגש עז של ציפייה עוטף את כל כולי, זיעה קרה ניגרת מגופי. קמתי הבוקר במיטתי, אולי אתגעגע, אולי אשתגע. בחדר. אני יודעת שזהו הרגע.

## החתן המיועד

שעת ערב, הגיע הרגע, אני משליך את האוכף מעל סוסי, לובש את בגדיי, חוגר את חרבי, ומשפצר גם את נרתיק אקדחי. אני יוצא למשימה! לוחש תפילה קטנה ומתחיל בדהירה. אני אוסף את חבריי. נארת, שואל אותי אם אני מוכן, ואני, עדיין לא מעכל. משיב בהנהון ראשי. יוצאים לדרך, עד מהירה אנו מגיעים לכניסה לכפר, אני אומר לחבריי שימתינו לי עד לסיום המשימה, אני דוהר במהירות עד שאני מגיע לפתח ביתה.

## הכלה המיועדת

שעת ערב, אני יושבת עם אמי. ליד האח החמים. היא סורגת סוודר קטן לאחי הקטן. היא מדברת. אני שותקת. אני שומעת טיפות מים מתחילות להכות בסכך של החנייה. מתחיל לרדת גשם. היא לא יודעת מה עובר עליי עכשיו. אין לה מושג שאני תכף הולכת. הולכת כי היא לא נתנה לי לעשות דבר שרציתי מאוד. אני מחכה.

## דובי ואני

נעמדנו במקום. לא הבנו מה קורה. דובי הסיט את תשומת ליבי לכיוון הכביש הצדדי. ראיתי דמות גבוהה מתקדמת לעברנו במהירות. תק תק תק תק. קול הפרסות הדהדו בסמטאות הצרות והבחנתי בבחור נאה לבוש בבגדים מוזרים. רשמיים? אולי. הוא חלף על פנינו במהירות ועצר בסוף הכביש הראשי, קפץ מסוסו ופרץ את השער של אחת החצרות בחוזקה. דובי אמר לי שנתקרב לראות מה קורה. התחיל לרדת גשם.

## הכלה המיועדת

שלוש דפיקות נשמעו בדלת ביתי. קמתי מהר. הלכתי לעבר הדלת. פתחתי. דממה. בלחש קראתי לאימי, ידעתי שהגיע הרגע. פתחתי את הדלת, עיניו הסתכלו עלי ומבטו חדר בחוזקה. בלי לומר מילה, הוא הושיט לי את ידו. חשבתי, רגע, ועוד רגע, הוא התרחק לסוסו והשפיל את מבטו. ידעתי מה אני רוצה, אני החלטתי! ולא

אף אחד אחר! התקרבותי אליו ועליתי על סוסו. חששתי וניסיתי לא להצליח לעלות, האומנם? הוא לחש לי בשקט. התיישבתי.

## החתן המיועד

היא פתחה לי את הדלת, ראיתי אותה עומדת לבושה בשמלה לבנה ארוכה, מבטה חדר לתוכי, כאילו מבינה שהציפייה נגמרה. ראיתי שהיא מהרהרת, לא בטוחה, לא רציתי ללחוץ עלייה, התרחקתי ממנה מעט. לרגע חשבתי שהיא כבר לא רוצה. מספר שניות של אי וודאות. התחילה להתקדם לעברי באיטיות. הרמתי לה את הרצועה של הרגליים ועזרתי לה לעלות על הסוס. אמה נעמדה בדלת. היא ניסתה לא לבכות, הרגשתי זאת, להראות לאימה שהיא נלחמת וחזקה. לחשתי לה בשקט "הגיע הזמן" ולבסוף היא עלתה על הסוס. ידעתי שאני חייב להשלים את המשימה, הבטחתי לה, היא בוטחת בי.

## דובי ואני

פחדתי נורא, ביקשתי מדובי שנסתובב ונלך, אפילו נברח, פחדתי שמשוהו רע יקרה. ראינו מבעד לגדר את הבחור כועס על בחורה יפיפיה. פניה היו נפולות ועצובות. ראו שהיא לא רוצה ללכת. הוא נעמד ליד סוסו והעיף אותה עליו. ראיתי אישה מבוגרת עומדת בדלת. לא עושה דבר. מתחילה לבכות. אף אחד אחר לא יוצא, אף אחד לא מגיב, אני רועדת "דובי, בוא נלך..." דובי טען שצריך להתקשר למשטרה, הוא ראה את אקדחו של הבחור והבין כי לא יוכל להסתער עליו לבד. לפתע הבחור הוציא את האקדח. הסתכל לעבר האישה בדלת. בום! ירה ירייה לאוויר. הבחורה יושבת שוכבת על הסוס ומתחילה לבכות, האישה בדלת התייסרה ונשכבה בוכייה בדלת ביתה. אני מתחילה לצעוק!

## הכלה המיועדת

הוא עלה על הסוס, אחז בי חזק מאוד, הוא התייחס אליי בצורה מוזרה, אף פעם לא ראיתי אותו ככה. הוא היה נחוש בדעתו להצליח, הוא הוציא את האקדח, נלחצתי מאוד, ידעתי שאם הוא יורה את הירייה הזאת כולם באים, כולם יוצאים החוצה,

כולם. התחלתי לבכות, מחשבתי החלו להתרוצץ, חשבתי על כל הדברים האחרונים שקרו, על איך שהכרתי אותו, בחתונה של חברה, איך שהוא בא לביתי ונלחם למעני. פתאום השתתקתי, השתתקתי וחיכיתי.

## החתן המיועד

זהו, היא על הסוס, החלק הראשון הצליח, אני מוציא את האקדח, פתאום שקט. כל כך שקט, נושא תפילה ולוחץ על ההדק. אני מחזיר את האקדח ומתחיל בדהרה במהירות עצומה, אני מחזיק אותה ביד אחת וביד השנייה אני מכוון את הסוס. אני לא זוכר שאי פעם רכבתי כל כך מהר. היא הושיטה ידיה מעבר למוטניי. חיבקה אותי בחוזקה. היה לי נעים. אני מתחיל לשמוע את כולם מתארגנים מאחורה, המונים יוצאים מבתי הכפר ומתחילים לרדוף אחריי. אני לא מסתכל אחורה, שומע רק את קול הפרסות הטופפות של הסוס. אני יוצא מהכפר, חובר לחברי, דממה. אני מבחין גם בדודות שיושבות. הן מחכות לי. מחכות לנו. אחרי רגע של אי וודאות לנעשה אני מוציא שוב את האקדח. 3 יריות רצופות. אני כבר לא שומע את מי שרדף אחרי. דממה.

## דובי ואני

הוא חטף אותה! היא בכתה כל כך! מסכנה. רצינו כל כך לעזור לה, דובי מבואס מזה שלא יכול היה לעשות שום דבר. פתאום כולם יוצאים מהבתים ועולים על סוסיהם גם. מסכנה הנערה, הם כבר לא יוכלו לעזור לה, מסכנה. דובי נסער עכשיו הוא מתקשר למשטרה שוב, מודיע על חטיפה.

## הכלה המיועדת

התחלנו לדבור, לתוך החושך, אני שמה לב איך כולם סוף סוף יוצאים מבתיהם. כולם ידעו שזה יקרה, ידעו! כשאמא שלי לא הסכימה לחתונה הזאת. אבל אני שלמה עם עצמי, אני יודעת מה אני רוצה, אני בטוחה! הגענו ליציאה מהכפר, אני שמה לב לחברים שלו, כולם משפילים את ראשם. כאמירה לשלום, או כאות כבוד. שמתי לב לדודות שלו. תודה לאל. פנים נשיות תמימות. הוא מוציא את האקדח.

אני יודעת שמה שעתידי לבוא יחתום את מה שקרה. שלוש יריות. צלילים בודדים שמהדהדים בכל רחובות הכפר.

## החתן המיועד

זהו! הצלחתי במשימה! הצלחתי למלא את המשימה שהיא נתנה לי! הצלחתי לחטוף אותה, הצלחתי לברוח מכל האנשים שרדפו אחרי! אני... אני... אני מסתכל עליה, היא מחייכת ומהנהנת בראשה קלות, אני יודע שהיא מרוצה ממני וגאה בי. עכשיו היא הולכת עם דודותיי, ולאחר מכן, כמו שרצינו, כבר בחתונה של נאלמס, אז לפני שלוש שנים. נתחתן.

## שלושה צדדים למטבע-סיפור שהיה כך היה. הסבר:

עם קבלת מטלה זו של כתיבת אוטוביוגרפיה התיישבתי אל מול המחשב וחשבתי איך ובמה מתמקד, מה אני בוחר לספר מכל מה שאני רוצה לשתף. התחלתי לכתוב. בחרתי להתמקד ולשים את הטקסט הזה שכתבתי במרכז של העבודה. הקטע הקצר נכתב בהשראת מנהג "החטיפה" הצ'רקסי. מנהג עתיק יומין ומרתק. החטיפה מסופרת מנקודת מבטם של שלוש דמויות שונות. הטקסט כתוב כך שבכל קטע שלושת הדמויות מספרות על רגע נתון מנקודת מבטן הייחודי וסדר הסיפורים נשמר לכל אורכו של הטקסט. הדמות הראשונה זו אשתו של דובי. אישה שיצאה לטיול עם בעלה בכפר קטן והם נקלעו ממש במקרה לאירוע ופירשו אותה מנקודת המבט של "המביט מהצד". הדמות השנייה הוא הבחור "החוטף", החתן המיועד, שמתאר את כל המעשים וההרגשות שלו ממש לפני "אקט" גדול וכל כך חשוב ומשמעותי מבחינתו. והדמות השלישית היא האישה הצ'רקסית, הכלה המיועדת, דמותה של הכלה לעתיד. המתכננת הבלעדית של כל ה"אקט" והמפיקה של האירוע הדרמתי והחשוב בחייה.



## קצת רקע - מנהג ה"חטיפה" בתרבות הצ'רקסית

בקרב החברה הצ'רקסית יש איסור מוחלט על מעורבות הורים בקשרים זוגיים של ילדיהם. ברגע שזוג מחליט להתחתן לאחר שלוש שנים (לפחות) של זוגיות וישנה התנגדות מצדם של אחד ההורים, מכל סיבה שהיא, לכלה העתידית ישנה אופציה לתבוע מהחתן "לחטוף" אותה ובכך בעצם לכפות את חתונתה על המשפחות של שני הצדדים. בשפה העברית אין מילה המתאימה יותר מאשר "חטיפה" למנהג המתואר אך חשוב לחדד כי זהו אקט לא אלים ולא כפוי. במנהג ה"חטיפה" הכלה היא היוזמת והמפיקה הבלעדית של האירוע. היא בוחרת יום ושעה שבה זוגה יגיע ויחטוף אותה. ועד לאותו מועד שהיא בחרה, הבחור חייב לעשות את כל ההכנות: עליו לארגן משלחת של חברים שיהיו לו לגב ב"חטיפה", לתאם עם שתי נשים נשואות מהמשפחה שלו שכאשר בת זוגתו תהיה כבר בחיקו הכלה תוכל לשהות אצלו עד לחתונה (בחור ובחורה צ'רקסיים שומרים נגיעה ולכן גם לאחר החטיפה, ואפילו לאחר הצהרת הכוונות הזו, עדיין נאסר על הזוג להיות ביחד עד לחתונה). ב"חטיפה" עצמה הבחור מגיע לבדו על סוס לביתה של הבחורה, אשר כבר מחכה לו מוכנה מראש ולוקח אותה יחד אתו. לאחר שהיא עלתה על הסוס, הבחור היה יורה ירייה בודדת לאוויר. הירייה מודיעה לכל תושבי הכפר שאחת מבחורות הכפר הולכת ל"החטוף".

לאחר הירייה כל הבחורים הצעירים היו יוצאים גם כן רכובים על סוסיהם למעין "מרדף" אחרי החוטף. האקט הזה הוא בעיקרו הצגה. לאחר שהבחור מצליח לצאת עם בת זוגו אל מחוץ לגבולותיו של הכפר הוא יורה שוב, הפעם שלוש יריות שמבשרות על כך שהחטיפה הצליחה ונגמרה וכי חתונה גדולה עומדת להתקיים בקרוב.

סיטואציה אחת, שלושה סיפורים שונים. מטבע אחד, שלושה צדדים. למטבע יש רק שני צדדים, עובדתית. אני קבעתי שיש עוד צד, צד שהוא לאו דווקא נראה לעין. צד של הצופה מהצד. ואת הנקודה הזו חשוב לי להעביר בעבודה הזו.

ולפני ההמשך, ממליץ לקרוא שוב את הטקסט, אחרי שכבר יודעים ומבינים מי היא הדמות "המדברת" בכל קטע וקטע. מבטיח, הפעם השנייה חוויית הקריאה היא יותר מרתקת. בעבודה הזאת אני אשתדל מאוד להיות אובייקטיבי, עד כמה שאצליח.

סיפרתי על מציאות אחת. עובדות מעשיות שקרו בזמן נתון. סיפרתי על מציאויות שונות. עובדות מחשבתיות שיצרו סיפור. אני מאמין שמאחורי מציאות מסוימת שאנחנו חושבים שאנחנו חיים אותה ישנן לפחות עוד שתי מציאויות אחרות המסתתרות ורק מחכות שנגלה אותן. אדם שחי בתרבות מסוימת ומכיר את הלכי הדברים ואת הנורמות המקובלות יפרש מקרה כלשהו בצורה מאוד שונה מאדם אחר שחי בתרבות שונה לחלוטין. לפעמים בחברה הישראלית, מקובל לייחס לתרבויות אחרות משלך סטיגמות מסוימות שאינן תמיד נכונות. לרוב לסטיגמות שנוצרו יש רקע, אך השינויים האינסופיים וה"פעפוע" התרבותי עם תרבויות שכנות גורמות לכך שהתרבויות משתנות ללא סוף.

צ'רקסים היו ידועים בהיסטוריה כעם של לוחמים ולוחמות שכל האימפריות הגדולות בעולם לא הצליחו לכבוש אותם בגלל כישוריהם במלחמות. והיום? האם הם ידועים במשהו? או בכלל? מחשבה יוצרת מציאות. מציאות יוצרים בעובדות. והצ'רקסים הם מיעוט. מיעוט כאן בארץ ומיעוט בכלל בעולם כולו. אך בכל זאת אני שואל, מה כן גורם למציאויות שונות? בטקסט בתחילת העבודה סיפרתי על שתי מציאויות. בני הזוג שחווים ביחד מציאות אחת ושבתמימותם כל אחד מהם סיפר על רגשותיו. הדמות השלישית היא המציאות השלישית. היא המציאות הביקורתית, המציאות השונה.

הכל עניין של נקודת מבט, הכל עניין של הסתכלות מרחוק. אשתו של דובי היא לא אישה מטומטמת, היא לא וולגרית או לא מנומסת. היא פשוט לא חוותה אף פעם חוויה וסיטואציה שכזו. היא פשוט שפטה. זה קורה הרבה ביומיום שלי, ששופטים אותי, שקובעים לי מי אני ומה אני בלי שבכלל מכירים אותי או בלי שמכירים את התרבות והמנהגים שלי. אתה יכול לנסות לחנך אדם, אתה יכול לנסות להשפיע על אדם, אבל יהיה לך קשה מאוד לנסות לשנות את השורשים שעליהם גדל. החברה הישראלית טובה בלבקר, טובה בלהטיף מוסר, טובה בלנסות להסתיר את הלא נסתר.

ואני חושב, האם עלי לקבל את העובדה שאחר יתאר את המציאות שאני חי בה כלקויה וכחריגה?

מגיל קטן אני חיי בצלם של כל כך הרבה זהויות. הכפר שלי תמיד מתהדר בכך שבבתי הספר המקומיים מלמדים כדרך קבע, כבר עשורים ארוכים, ארבע שפות. יש לנו שפת אם - השפה הצ'רקסית. זוהי שפה עיצורית עתיקה שחוקרים ובלשנים רבים

טוענים כי היא בין השפות הכי עתיקות המדוברות כיום בעולם. ממצאים ארכיאולוגיים מצביעים על כך שהכתב הצ'רקסי הקדום (134 אותיות וסימלי משפחה!) מתוארך כבן 6000 שנה לפחות. אני תמיד תוהה כמה שנים לפני כן היו בני אדם צריכים לחיות כדי להמציא אותה ולדבר אותה לפני שבכלל חשבו לכתוב אותה. הנתון הזה חשוב אך זה לא העיקר. שפת היומיום שלנו בכפר היא השפה הצ'רקסית. אנחנו מדברים בבית צ'רקסית, משחקים עם החברים בצ'רקסית, מתווכחים עם מוכר הגבינות על המחיר בצ'רקסית, וכן, אפילו חולמים בצ'רקסית. עם זאת, כבר מגיל הגן אנחנו נחשפים לשפה העברית והערבית במקביל. אנחנו מתחילים לראות סרטוני יוטיוב של "ובל המבולבל" ובמקביל מתחילים לשמוע פסוקים מהקוראן. כשמתחילים את היסודי כבר דואגים ללמד אותנו לקרוא ולכתוב בעברית וערבית במקביל. אלה שפות דומות מאוד בסך הכל. בכיתה ג' מתחילים ללמוד את השפה האנגלית, ובכיתה ה' חוזרים לשפת האם ומתחילים ללמוד את השפה הצ'רקסית, שהיא הכי קשה ומורכבת ללמידה (64 אותיות!).

וכך בעצם, בסוף כיתה ט' (מערכת החינוך בכפר היא עד גיל תיכון), מסיימים רוב הילדים הצ'רקסים כשהם יודעים לקרוא, לכתוב ולדבר בלפחות ארבע שפות שונות. אנחנו לא לומדים סתם את ארבע השפות. ארבע השפות מייצגות ארבע זהויות שונות. השפה הצ'רקסית מייצגת את הזהות התרבותית והמוצא האתני. השפה העברית מייצגת את הזהות הישראלית והשייכות למדינת הלאום היהודי. השפה הערבית מייצגת את הזהות המוסלמית הדתית. השפה האנגלית מייצגת את הזהות האוניברסאלית והחיבור לעולם הגדול.

ארבע זהויות. מה קודם למה? מה חשוב יותר ממה? גדלתי בבועה. בועה עוטפת ומחבקת בצורה יוצאת דופן. בועה שאני מעריך, אוהב ומעריך. עד כיתה ט' גדלתי והתחנכתי לאור ערכי התרבות והמוסר הצ'רקסים. עם זאת, הזיכרון הכי חזק שיש לי מאבא שלי, זה משפט שהוא היה דואג להזכיר לי כל פעם מחדש: "בן שלי", הוא היה תמיד אומר, "כדי להצליח בגדול במדינה הזאת שאנו חיים בה, אתה חייב להיות ראש לאריות. זה לא מספיק להיות הכי טוב מבין החברים שלך והקרובים שלך בכפר, אתה חייב להיות לפחות פי שניים יותר טוב מכל אדם אחר במדינה הזאת. יותר מהיהודי, הערבי או הדרוזי. אף אחד לא יותר לך כי אתה צ'רקסי!".

גדלתי בבועה, ולאחר מכן המשכתי לבועה מסוג אחר. אחרי מיונים קפדניים שבהם נבחרו סך הכל 40 מתוך 5000 מועמדים, התקבלתי לפנימייה הצבאית לפיקוד. זה הישג מרשים בפני עצמו, אבל גם אז, ובעיקר אז, אבא המשין להגיד לי

את המשפט שלו לעיתים יותר תכופות.

אומנם היה הרבה דמיון בין יחסי הגומלין שהתנהלו בתוך הכפר ובין היחסים שהיו בפנימייה, אבל היה גם הרבה מאוד שוני. התחלתי את כיתה י' רחוק מהבית, רחוק מהמשפחה, רחוק מחברים שלי, ובלי שום זכר לעובדה שאני לא כמו כולם שם. העברית שלי הייתה עילגת, הלבוש שלי היה מוזר, ובכלל ההתנהלות שלי הייתה שונה משל שאר החברים שלי.

למרות זאת, הם קיבלו אותי. לא רק שקיבלו אותי אלא גם העריכו אותי וכיבדו אותי כמו שלא חשבתי אף פעם שיתייחסו אליי במקום שכזה. הם העריצו אותי על זה שאני עומד על העקרונות שלי, גם כשהם כל כך שונים מהמנטליות ומהתפיסה המקובלת.

השתניתי, התגמשתי, השכלתי ובעיקר בחרתי. לא התבוללתי, השתדרגתי! גיבשתי דעת משל עצמי, למדתי לעמוד על העקרונות שלי והבנתי שבעבודה קשה ובהתמדה אין דבר שאתה לא יכול להשיג. בכפר, להתבכין זו חולשה. מתנכים מגיל קטן שבשביל לדרוש את מה שמגיע לך קודם כל אתה חייב למלא באופן הכי טוב שאפשר את החובות שלך. בלי להתבכין ובלי לקטר עליהם. פשוט לעשות. זה עזר לי מאוד. עזר לי להתמודד ובעיקר עזר לי לסיים את הלימודים בפנימייה הכי מבוקשת ומובילה בארץ עם תעודת חניך מצטיין.

אחרי 3 שנים של כמעט ניתוק מוחלט מהחברים בכפר ומהמנטליות של הכפר החלטתי שהשורשיות חסרה לי והתחלתי להתנדב בחטיבת הביניים בכפר. דחיתי בכמה חודשים את הגיוס שלי לצבא בכדי לגבש ולעצב עוד יותר את הדמות שאני רוצה להיות כשאהיה גדול. סבתי חלתה במחלה הארורה, התקררתי מאוד לדת. חזרתי להתפלל ולשמור יותר על ערכי הדת. התגייסתי ליחידה קרבית. יצאתי לפיקוד. פיקדתי, נפצעתי והשתחררתי. את שלי נתתי. טסתי לטיול אחרי צבא. שכרתי קרוואן עם חברים וטיילנו חודש שלם באירופה. פגשתי אנשים חדשים, תרבויות עתיקות, תרבויות עדינות, תרבויות אחרות. אהבתי. ארבע זהויות. ארבעה עולמות. האם אני יודע מה עומד בראש סדר העדיפויות?

גלובליזציה הוא מושג שלמדנו אותו לא מעט בקורס הזה. מושג כל כך מורכב שמשפיע בצורה יוצאת דופן על חיינו.

אני אתחיל דווקא מ"אקט החטיפה". כשסיפרתי את הסיפור סיפרתי איך היה מתנהל המנהג לפני קצת יותר משלושה עשורים. לא סיפרתי איך הוא מתנהל

שלך והאמונות שלך. הצ'רקסים מאמינים בדת האיסלאם, חיים במדינת ישראל ומתקשרים עם כל העולם.

לסיכום, אני רואה את עצמי כאדם מאוד ריאלי. כביקורתי כלפי העולם ובעיקר כלפי עצמי. אך אני בטוח בדבר אחד שהוא מתאר אותי הכי טוב שאפשר: אני צ'רקסי. במבחן הזהויות שהצגתי לאורך כל העבודה אני בטוח שהדגשתי מעל כולן את הזהות האתנית הצ'רקסית שלי. בכל מקום שאני מגיע אליו, לכל אדם שאני רואה שהוא מתעניין, אני אדאג לספר שאני צ'רקסי, אדאג לספר על התרבות הכל כך מופלאה וייחודית שלי. ולגבי הסדר של שאר הזהויות בדירוג שלי, האם מישוהו אמר שאני צריך לבחור?

היום. את הסוס החליף ה"חוטף" במכונית יוקרתית. את הירייה באוויר החליף שיחת טלפון לאחד מהוריה של הבחורה והודעה על חטיפתה של בתם. את ה"מרדף" של הצעירים על הסוסים החליפו שיירה של מכוניות שנוסעות וצופרות מאחורי רכבו של ה"חוטף". את 3 היריות אל מחוץ לגבולות הכפר החליפה שיחת טלפון, הפעם של הבחורה, לאחד מהוריה בה היא מודיעה כי בן זוגה הצליח לחטוף אותה וכי היא הולכת להתחתן בקרוב.

אז כן. המודרניזציה השפיעה עלינו, היא משפיעה עלינו.

מנהגים שהם לא חלק מהתרבות הצ'רקסית נכנסו כדרך קבע ב"אקטים" תרבותיים ומנהג החטיפה היא דוגמה קטנה.

היום "יצוא" ו-"ייבוא" של חתנים וכלות אל מחוץ לארץ נהיה יותר מקובל. בחורות ובחורים צ'רקסים מכירים ברשתות החברתיות צ'רקסים אחרים שגרים בכל מיני מדינות בעולם ובקשר מאוד ייחודי ומוזר הם מצליחים להתחבר ולהחליט להקים בית משותף. לפעמים הם מחליטים לעלות לארץ ולגור אצלנו בכפר ולפעמים מעדיפים לרדת מהארץ ולגור במדינתו של בן הזוג (לפחות 90% "באו" בני ובנות זוג).

כמיעוט המהווה 0.01% מכלל האוכלוסייה במדינה האפשרות שלך כעם לשמור על התרבות והמנהגים שלך ללא שום השפעה חיצונית היא כמעט בלתי אפשרית. מה שכן, אופן השמירה הדבקות והנחישות בשמירה על מה שקיים הציב עובדה חד משמעית שהכפר שלי הוא היישוב הצ'רקסי בעולם כולו שמעבר לעובדה שהצליח לשמור (ככל שניתן) על עצמו, יש בו מרכז למורשת הצ'רקסית היחיד בעולם המזמין אליו תיירים ובעצם מספר לעולם על התרבות שלו. בחתונות מעורבות, כלומר כשאחד מבני הזוג הוא לא צ'רקסי, ברגע שהזוג מחליט כי הם רוצים להקים בית משותף בכפר, כל הכפר מתגייס ונרתם למשימה של קבלתו של אדם אחר, מתרבות אחרת, שהחליט שאת ביתו ואת ילדיו יחנך על פי המסורת והתרבות הצ'רקסית. תהליך "צ'ירקוס" טבעי קורה וכך החברה מצהירה כי כל עוד אתה נאמן לערכים, למנהגים ולמסורת המקובלים בכפר יתייחסו אליך כאל לצ'רקסי לכל דבר.

אני תוהה איך דווקא במדינה, שבה אנחנו מהווים מיעוט כל כך קטן, אנחנו מהווים חוד חנית עבור העם הצ'רקסי כולו. הוא תולה את תקוותו בנו לשמירה על תרבותנו שלא תיחד מהעולם. אבל אני גם חושב שישנן סיבות לגיטימיות לכך. העם היהודי עבר שואה, שואה יותר נוראית וקשה מהשואה שהצ'רקסים עברו כמאה שנה לפני כן. אבל היהודים יודעים מה זה כשמנסים למחוק אותך מהעולם רק בגלל המוצא

העבודה לימדה אותי לסמוך על עצמי, לקבל אחריות, לממן את שכר הלימוד שלי ולפרנס את עצמי, דבר שלא היה מקובל במשפחה שלי שאמורה לפרנס אותי ולעזור לי בהוצאות.

במשפחה שלי נחשפתי לחשיבות המשפחה והלכידות החברתית. זה כלל את כבוד המשפחה, הנורמות המשפחתיות, והצורך לחשוב ולהתנהג בהתאם לנורמות של המשפחה ולכבדן. חשוב לכבד חגים, מועדים, מנהגים, חמולה, סבא, סבתא. חשוב לאכול בחודש רמדאן את ארוחת הערב ביחד במטרה לחזק את הקשרים המשפחתיים, לחגוג ביחד את החג, לחיות ביחד בתוך בית אחד ולהתייצב כמשפחה לפני כל אירוע וכל מפגש משפחתי. חשוב לכבד את התרבות הערבית השמרנית ולפעול בהתאם. היה ברור לי שאם אני מפרה כללים אלה היו דוחים אותי ולא מקבלים את ההתנהגות הזאת. אווירה זו נתנה לי להרגיש שייכות ולכידות אם כי זה גם הגביל אותי.

השתייכות משפחתית זאת גרמה לי לגבש זהות יותר קולקטיבית, זהות שתלויה באחר ובמיוחד במשפחה שלי, זהות שמכבדת את הסולידריות המשפחתית. לא הייתי רגילה לראות את הצרכים האישיים הפרטיים שלי, יותר ראיתי את האינטרס ואת הצורך של המשפחה. ניתן לראות שהזהות שלי לא הייתה אישית. לא הצלחתי לגבש זהות משלי השייכת לי ומתאימה לי.

הרבה פעמים וויתרתי על הצרכים שלי למען המשפחה ולמען הקבוצה. הרגשתי שהאישיות שלי מוזנחת, לא באה לידי ביטוי, ושמה שחשוב יותר זה האישיות המשפחתית. דבר זה הגביל אותי ואת העתיד שלי, כך שהלמודים שלי נקבעו לפי צורך המשפחה ולא לפי הצרכים שלי. לדוגמא, לא יכולתי לנסוע לחו"ל ללמוד רפואה (מקצוע שמאוד רציתי והאמנתי שזה תואם את היכולות והכישורים שלי). זה לא התאפשר לי כי אני צריכה להישאר קרובה למשפחה שלי ולהתנהג בהתאם לנורמות המשפחתיות המקובלות. המשפחה שלי לא הסכימה שאני אסע לחו"ל כי זה לא היה מקובל ללמוד בחו"ל ולהישאר לבד רחוקה מההורים שלי. לכן וויתרתי על הצורך הלימודי האישי לטובת המשפחה ולטובת כבודה.

כאשר התחלתי ללמוד במכללת כנרת ולהשתלב באקדמיה הזהות שלי הפכה ליותר מבולבלת. פתאום נחשפתי לחברה יותר אינדיבידואלית. הכול תלוי בפרט עצמו ובצרכים שלו, מסתכלים עלי לבד ולא ביחס לאחר, אני יכולה ללכת ברחבי המכללה ואף אחד לא יגיד לי מה אני עושה ולמה אני מסתובבת לבד (הרי זה

## בין הלכידות החברתית לגילוי היחיד

### פאתן סחמה

קוראים לי פאתן, אני בת 22. בחרתי לתאר את השינוי בזהות שלי עקב המעבר מקולקטיביזם לאינדיבידואליזם, מעבר שהשפיע על הזהות שלי מאחר והוא נושא חשוב וחיוני שגרם לי להרגיש קונפליקט בזהות שלי. בחרתי לתאר סיפור זה בשל השפעתו הנרחבת על גיבוש הזהות שלי.

נולדתי במשפחה שמעודדת את הזהות הקולקטיבית הקבוצתית, משפחה בעלת לכידות חברתית משפחתית שרואה את הצורך של הקבוצה והמשפחה יותר מאת הצורך של הפרט. המשפחה שלי מדגישה את השייכות המשפחתית, ודורשת לכבד את המנטאליות הערבית, את הזהות הקבוצתית, את האינטרס של המשפחה בכללותה ולא את האינטרס של הפרט. כך שכולנו כאחים ואחיות פועלים ביחד, אוכלים ביחד, מכבדים את המשפחה ואת הנורמות החברתיות שלה ואסור להפר אותן. בנוסף, למשפחה המורחבת יש חשיבות רבה, כך שיש לכבד את האנשים הגדולים כולל הסבים והסבתות, ולהדק את הקשרים המשפחתיים. מציאות זאת דרשה ממני לוותר הרבה פעמים על צרכים אישיים ולכבד יותר את המשפחה, להתייעץ איתם, לא לקבל החלטות לבד ולחכות עד לאישור של הגדולים במשפחה.

לעומת זאת, במעבר שלי ללימודים במכללת כנרת נחשפתי לאינדיבידואליזם. לפי גישה זאת, הפרט הוא החשוב, והזהות נקבעת לפי הסגולות האישיות והיחס לעצמי. בנוסף, נחשפתי לגלובליזציה ולמודרניזציה שגורמות לניכור חברתי ומדגישות את הפרט ולא את הקבוצה או את המשפחה הספציפית. במכללה הפכתי לעצמאית יותר. אני צריכה לקבוע, להחליט, לבחור בין אפשרויות, להירשם לקורסים ולקבל החלטות בעצמי, ללא צורך לחזור או להתייעץ עם אחרים. בנוסף, תחנה חשובה בחיים שלי הייתה העבודה במקדונלדס, שם נחשפתי לסטודנטים ולשונות ביניהם.

מוגבלת במשפחה שלי, יש הרבה דברים שלא מתאימים לי. ומצד אחר, אני נחשפת לסטודנטים ולעמיתים, מתחברת ליתרונות של החברה המודרנית ורואה שהרבה דברים מדברים אלי.

המעבר ללימודים במכללה והחשיבה האובייקטיבית שלי גרמה לי להבין לעומק ולהתמודד עם קונפליקט הזהויות שלי. כיום, אני פאתן, לומדת במכללת כנרת, בת 22, בעלת ערך עצמי, עצמאית יותר בהשוואה לעבר, מסתכלת הן על הצרכים הפרטיים האישיים שלי והן על צרכי המשפחה ומנסה לאזן ביניהם ככל האפשר. אני מרשה לעצמי לבטא רגשות אישיים: למרוד, לכעוס, לקבל, לדחות, להביע דעות, להיות שונה, פשוט מרשה לעצמי להיות ולדבר. אני יכולה לקבוע בעצמי את העתיד שלי ומאמינה כי זה שייך לי ולא למשפחה שלי.

היום אני מנסה לא לפגוע בנורמות המשפחתיות ולכבד אותן ככל האפשר, כל עוד זה לא מתנגש עם הצרכים והשאיפות שלי. אני מנסה להיות חיובית בהתייחסות למשפחה שלי, לראות את החיוביות שבה ולקבל את הטוב ביותר. לגבי העתיד שלי, אני מנסה לעצב ולקבוע אותו בצורה מאוזנת, אני מנסה לאזן בין מה שאני צריכה להיות לבין המצוי בפועל, כלומר, מנסה לפעול בהתאם ליכולות, השאיפות, התכונות והכישורים שלי. מצד שני, אני מנסה לא להפר את הנורמות המשפחתיות, לא להיות קיצונית בהחלטות שלי.

יש לציין, כי גם המשפחה שלי נחשפה לגלובליזציה וגם היא השתנתה קצת. היום המשפחה באה לקראתי ולא מציבה רק מחסומים ומגבלות. ההורים שלי מבינים שהם צריכים להתנהג אחרת ולתת לי את החופש האישי שלי, כלומר הגלובליזציה השפיעה גם עליהם. כיום אני לומדת ועובדת, אני מבינה, אני בוגרת יותר. הזהות שלי יותר מגובשת, אני יודעת מה אני צריכה ומה העתיד שלי, וגם מהן החולשות שלי. אני לוקחת את הדברים הטובים מהקולקטיביזם של המשפחה שלי ולוקחת את הדברים הטובים מהאינדיבידואליזם. אני לוקחת את הדברים בפרופורציות הנכונות. סיפור החיים שלי לימד אותי לעשות רפלקסיה על הזהות שלי, להתבונן בעצמי, להיאבק למען גיבוש זהות בוגרת ומאוזנת ומתאימה לאישיות שלי. דבר זה עשה אותי יותר שמחה, רגועה, ואופטימית לגבי העתיד.

לא היה קורה במשפחה שלי. יש יותר חופש, אני עצמאית יותר. מעבר זה היה קשה ומאתגר וכרוך בהרבה בלבול וקונפליקטים. זה היה כרוך במעבר מתלות לעצמאות, ממקום של לכידות חברתית למקום של ניכור חברתי, מקולקטיביזם לאינדיבידואליזם. נחשפתי לשונות תרבותיות וחברתיות המאופיינת בעצמאות וכבוד לפרט ולצרכיו.

מעבר זה גרם לי לבלבול בזהויות. פתאום התחלתי לשאול את עצמי איך אני אמורה להתנהג, בהתאם לצרכים שלי או בהתאם לצרכי הרוב? האם אני אמשיך להיות תלויה באחרים? האם המשפחה תמשיך לקבוע את העתיד שלי או שאני צריכה להיות עצמאית מבחינת האישיות ומבחינת המחשבה? מי אני בדיוק? האם המשפחה תקבע את העתיד שלי ותתערב במה שאני מאמינה בו?

שאלות רבות אלה עלו בלבלו אותי. פתאום חשבתי הרבה על הזהות שלי. במכללה אני עצמאית, אני קובעת עם מי להתחבר. יש לי חופש בחירה, אני קובעת את סדר העדיפויות שלי. בחיק המשפחה אני פאתן אחרת, בעלת זהות אחרת. הציפיות ממני הן שונות, אני תלויה במשפחה, בדעות שלהם, במנהגים, בנורמות שלהם. מצב זה גרם לי להיות בקונפליקט, מה שיצר תחושה לא נעימה, תחושה של בלבול. לפעמים מרדתי וכעסתי על המשפחה שלי, רציתי לממש את העצמי שלי ולחזק את האישיות שלי. המצב הזה גרם למריבות ולסכסוכים ביני לבין המשפחה שלי. הם תייגו אותי כ"שונה" וכאחת שלא "מתנהגת יפה". ולפעמים הם ניסו לדחות אותי.

חשוב לציין כי הרב תרבותיות שנחשפתי אליה במכללה העשירה אותי וגרמה לי לחשוב בצורה ממוקדת על מה אני צריכה להיות ומה מתאים לי להיות, ומה אני יכולה לאמץ מהמשפחה. הבנתי שאני צריכה לכבד כל תרבות ולאמץ את התכונות שמתאימות לי ולא מה שנקבע לי מראש.

המעבר למכללה גרם לי להרגיש עד כמה אני מוגבלת ולא מממשת את עצמי, עד כמה אני לא מממשת את הכישורים והיכולות שלי ושאיני יכולה להגיע רחוק יותר. למרות זאת, למדתי לחשוב בצורה אובייקטיבית וריאלית ולהשתכנע שגם במשפחה שלי יש יתרונות: הרי אני נמצאת בחברה אכפתית, דואגים לי, יש סולידריות, אין ניכור חברתי, יש שפע של אהבה וחום מסביבי. התנדדתי בין שני עולמות שונים, בין המשפחה לבין המכללה, בין שתי מנטאליות ותפיסות שונות שגרמו לי להיות באמצע ולחפש את עצמי, את האני האמיתי ואת הזהות שלי. מצד אחד, אני מרגישה

וציונים גבוהים. אולי הם לא רצו שמישהו מחוץ לכפר שלהם יהיה יותר טוב מבני הכפר שלהם.

בנוסף, הייתה לי בעיה אישית בבית ספר: המנהל של בית הספר בחטיבת ביניים היה גזעני ואני פחדתי ממנו. הגעתי למצב שלא רציתי ללכת לבית הספר בגלל. הציונים שלי התחילו לרדת בגלל מצב הרוח שלי והפחד. לקראת סיום השנה החלטתי לא להמשיך בבית ספר הזה. בכיתה י' עברתי לבית ספר תיכון בכפר הקרוב עם החברות שלי. גם שם בהתחלה היה קשה כי אני בדואית והם לא. באתי מתרבות שונה משלהם. פעם שמעתי את התלמידות בכיתה מדברות עלי ואומרות שאני גרה בכפר ליד מושב יהודי ולכן אני מתנהגת כמו היהודיות, ומאמצת אופני לבוש ודיבור יהודיים. במילים אחרות, הדביקו לי איזושהי סטיגמה, שאני כמו היהודיות. עם הזמן התחלנו לדבר זו עם זו ולאט לאט הסטיגמות נעלמו. בסוף היינו לחברים. בכך באה לידי ביטוי רב תרבותיות.

החברה שלנו היא רב תרבותית, דינמית ומעשירה. יש בה אינטגרציה מוסרית ומערכת אמונות המכירה בחשיבותה של השונות האתנית והתרבותית. מערכת החינוך צריכה לעזור לתלמידים לקבל את השונות. צריך לקדם חינוך לרב תרבותיות. חינוך כזה מלמד שאנשים מרקע שונה, מתרבות שונה, יכולים ללמוד לקבל ולהבין אחד את השני.

בכיתה יא' בחרו במספר תלמידים לעשות קורס פסיכומטרי על חשבון בית הספר. כל תלמיד נדרש לשלם סכום מינימלי ואני הייתי בין התלמידים הללו. שמחתי להשתתף בקורס ההכנה בגלל שלהורים שלי לא הייתה אפשרות כספית להכניס אותי לקורס פסיכומטרי. זאת מפני שהתשלום על קורס הכנה רגיל הוא מאד יקר. אני מכירה בתי ספר פרטיים וגם ממשלתיים שיש בהם מורים שמלמדים שיעור פסיכומטרי פעם בשבוע החל מכיתה ה'. שם משקיעים יותר בתלמיד כי הוא משלם כסף, אבל בבית ספר שאני בחרתי בו אין השקעה כזאת. שם רק מלמדים את המקצועות שצריך ללמד כדי להוציא בגרות. גם קורס הפסיכומטרי לא היה כל כך מושקע. אבל פשוט זה מה שהיה, כי להורים אין יכולת לשלם.

אחרי שסיימתי תיכון, עשיתי שירות לאומי בבית ספר בכפר ועזרתי למחנכת של כיתה א'. עזרתי גם לצוות המורים בפעילויות או בימי ספורט. הייתי קרובה לתלמידים בגלל שהבנתי אותם, ידעתי מה הקשיים שלהם, מה יש בראש שלהם. עזרתי להם מבחינה לימודית ורגשית, וגם ניסיתי להבין את המורים כחלק מתהליך

## מלחמה על הכוס המלאה

### נגמה סמאוי

אני נגמה סמאוי, בת 28, נשואה ואמא לשלושה ילדים קטנים. הגדול בן חמש והקטנה בת שנתיים. גדלתי בכפר בדואי קטן, אלקאדיריה. בכפר בערך 1500-1800 איש. הכפר הוא כפר מוסלמי, חלק מהמועצה האזורית אל-בטוף. המעמד הסוציאקונומי של הקהילה נמוך.

גדלתי במשפחה קטנה, עם אחות, שני אחים והורים שלי. אבא שלי עובד באחד המפעלים כמזלגן. אמא עובדת במשק. ההורים תמכו בי ורצו שאמשיך את דרכי בלימודים כי הם לא השיגו השכלה. גם האחים שלי למדו רק עד כיתה י"ב. אני הייתי היחידה ביניהם עם הישגים גבוהים. בכפר שלי יש רק בית ספר אחד מכיתה א' עד ח'. בבית הספר יש חצר אספלט אחת, והתלמידים מבזבזים את ההפסקה (חצי שעה) בחוץ בחום וגם עושים שיעורי ספורט באותה חצר. בפנים יש פרוזדור עם כמה ספסלים, בעונת החורף כל התלמידים יושבים בפרוזדור בצפיפות, למדתי בבית הספר הזה, והייתי הראשונה בכיתה שלי. הגעתי להישגים גבוהים למרות כל הקשיים שהיו בבית הספר, כמו מבנה ישן, העדר כיתת מדעים, העדר חצר ספורט וחדר מחשבים בו רוב המחשבים לא עובדים. אחרי שסיימתי כיתה ח', הייתי צריכה לבחור בית ספר מחוץ לכפר שלי כדי להמשיך לבית ספר תיכון. היו שתי אופציות, או בכפר אם אל דבס או בכפר אל מניטרייה. בחרתי להמשיך את הלימודים בכפר אם אל דבס. עברתי לשם עם כמה חברות מהכיתה שלי, היתה הסעה שאספה אותנו מהכפר לבית הספר. היינו יוצאים מהכפר שלנו בשש וחצי בבוקר כדי להספיק להגיע לפני שהפעמון מצלצל. הייתי קטנה והיה קשה מאוד להתרגל למצב הזה, להתעורר כל כך מוקדם, להיות בכפר לא שלי ובכיתה שונה עם תלמידים ומורים שלא הכרתי. אבל התרגלתי למצב החדש והכרתי חברים חדשים. למרות זאת, עדיין לא היה לי נוח. התלמידים והמורים היו גזעניים. לפעמיים לא היו מדברים איתנו, התלמידים של אלקאדיריה. המורים לא התייחסו אלינו יפה למרות שהיו לנו הישגים



לימודי ההוראה. כך למדתי מה צריך כדי להיות מורה איכותי. הורים היו פונים אלי כדי לתת עזרה לילדים שלהם ולתת להם שיעורים פרטיים.

אחרי שסיימתי שנת שירות החלטתי לעבוד. עבדתי כקופאית בסופר, בסניף של רשת דבאח שנמצא קרוב אליי. גם בעבודה היו עובדים ממגזרים שונים: מוסלמים, בדואים, נוצרים, דרוזים ויהודים, וגם לקוחות ממגזרים שונים. זה אומר שאני פוגשת את הנושא של רב תרבותיות על בסיס יומיומי. אני מתמודדת איתו כל יום. בהתחלה כמובן היה קצת מרחק ביני לבין העובדים, אבל אחרי כמה שבועות כבר עברנו את השלב הזה ונהיינו חברים. הלקוחות באים מכל מיני מקומות ותרבויות, יש תיירים שהם אפילו לא מהארץ שלנו ושפתם אחרת. אני מאמינה שזה טוב לראות תרבויות זרות ואפילו לנסות לדבר איתם בשפה שלהם, או אפילו ללמוד מילה מהשפה שלהם.

אחרי שנה של עבודה התחנתני עם בן זוגי. רציתי ללכת וללמוד תואר אבל לא יצא לי כי התחנתני ואחרי חודשיים כבר הייתי בהריון. ילדתי את הבן הבכור שלי וכשהיה בן שמונה חודשיים הייתי בהריון עוד פעם. ילדתי בת, שניהם היו כמו תאומים. היה לי ממש קשה. מצב הרוח שלי הדרדר, הייתי כל הזמן בעצבים. לא עשיתי כלום חוץ מלטפל בהם. אחרי שנתיים, כשהבן הבכור שלי היה בן שנתיים והקטנה בת כמה חודשיים, החלטתי ללכת וללמוד לתואר ראשון. אמא שלי ובן זוגי עודדו אותי וחיזקו אותי בכל דבר ועניין. התחלתי לחפש מסלול לתואר ראשון שמתאים לי ומקום לימודים שיהיה קרוב לבית. בסוף בחרתי במכללת כנרת עמק הירדן. הלכתי לשם והתייעצתי עם היועצת כדי לבחור נושא מתאים לי ולציונים שלי. בסוף בחרתי בתואר ראשון בחינוך וקהילה. הנושא היה חדש, מעניין, ומתאים לאישיות שלי כאדם פעיל חברתית ותקשורתית.

כשהתחלתי את הלימודים הייתי במצב רוח לא כל כך טוב בגלל שהייתי עייפה מהטיפול בילדים ובבית. רציתי לצאת ולנשום אוויר, אבל עם הזמן הכל השתנה. מצב הרוח שלי השתפר, חזרתי לנשום ולאהוב את החיים וגם אהבתי את השיעורים בגלל שהם סיפקו לי מודעות בנוגע לאיך להתנהג עם הילדים שלי ואיך להתנהג בחיים בכלל. נחשפתי להרבה דברים שלא הכרתי קודם. הצלחתי למצוא את עצמי ואת הזהות שלי ואת האישיות שלי. גליתי הרבה דברים על עצמי שלא ידעתי אותם קודם לכן.

במהלך הלימודים פגשתי הרבה אנשים, הכרתי הרבה תרבויות, וחיזקתי את

השפה העברית שלי. היה כיף מאוד ללמוד שם כי רוב הקורסים היו עם סיורים שבמסגרתם יצא לי להכיר מקומות ואנשים חדשים, כמו בתי ספר לחינוך מיוחד, לנערים בסיכון, למהגרים. ביקרנו בהרבה כפרים מעניינים ובמוסדות קהילתיים. בין הסיורים היה סיור מרתק שבו פגשנו את התרבות של יהודי אתיופיה ולמדנו על סיבות ההגירה שלהם. זה היה מעניין ויפה, ושמחתי ללמוד על ההגירה לארץ.

מה שהשתנה בגלל הלימודים שלי, הוא היחס שלי לפוליטיקה. אף פעם פוליטיקה לא עניינה אותי, אבל אחרי שלמדתי והתעמקתי בחינוך ובפוליטיקה של המדינה, הבנתי שאני צריכה לדעת מה המצב במדינה. למדתי גם שאני יכולה להשפיע, שכל אחד מאיתנו יכול להשפיע למשל דרך הצבעה בבחירות. אף פעם לא הלכתי להצביע בבחירות, אבל השנה, למרות שהם התקיימו כמה פעמים, הצבעתי בכל פעם כי אני מאמינה שאני יכולה להשפיע.

עכשיו אני בשנה האחרונה ללימודים. השנה הזאת שונה מכל השנים שעברו עלי. ממש קשה לי מבחינה לימודית וכלכלית. שיטת הלימוד השתנתה. אפילו צורת החיים שלנו השתנה בגלל נגיף הקורונה. עכשיו אנחנו לומדים בזום, וגם עושים מבחנים בזום. אנחנו גם מתקשרים עם החברים שלנו שיחות וידיאו או זום, מה שהפך את כל העולם לשונה ובלתי מוכר.

נרשמתי לתואר שני ביעוץ חינוכי במכללת עמק יזרעאל. התקבלתי ועכשיו אני עושה קורסי השלמות כדי להתחיל את התואר השני בעוד חודשיים. אני בלחץ גדול, יש לי הרבה מבחנים, עבודות סיום, סמינריונים, קורסי השלמות, ילדים, ובית.

# לא מאבדת את התקווה

## ראניה חנאווי

אני ראניה, בחורה בת 21, בדואית. אני רוצה לדבר על עצמי. על החיים שלי, על המשפחה, הכפר, והמדינה. אני גרה בכפר קטן (כפר אלאח'דר). הקוראים של מסמך זה אולי שומעים את שם הכפר בפעם הראשונה. כששומעים את שם הכפר אלאח'דר בפעם ראשונה שואלים, איפה זה, ואז אני מתחילה להסביר איפה הכפר שלי ממוקם. כפר אלאח'דר שוכן בתחום המועצה האזורית משגב. - יש בו קרוב ל-1000 תושבים.

הכפר שלי הוכר על ידי המדינה בשנת 1996. זו הייתה השנה בה נולדתי. אני מגיעה ממשפחה קטנה, המורכבת מאמא ואבא שלי נפטר כשהייתי בת שבע. אנחנו גרים בבית קטן מאבן (3 חדרים), המקום מאוד שקט, נוח ויפה. אמא שלי ספרה לי שלפני שהכירו בכפר, לא היו בו מים וחשמל. רק משנת 1996 התחילו לספק מים, חשמל וצרכים אחרים. הבית שלנו נבנה לפני הקמת המדינה ב-1948. אמא תמיד אומרת שצריכים לחדש ולבנות בית טוב ובטוח יותר, אבל יש בעיה. אני שואלת אותה מה הבעיה היא עונה לי: "זה לא המקום שלנו! האדמה שייכת למינהל, אנחנו לא יכולים לעשות שום דבר בלי לשלם סכום מסוים ולקבל אישור מהמדינה". אז אני שואלת אותה עוד פעם: "אבל אבא בנה את הבית לפני הקמת המדינה, איך זה שאתם גרים בו מזמן וזה לא שלכם?" אמא לא נתנה לי תשובה משכנעת, הייתי קטנה ולא הבנתי.

פעם אמא הלכה למנהל במחוז צפון, הסבירה שהיא אלמנה, ושאלה כמה היא צריכה לשלם כדי לקנות את האדמה שלה. ענו לה שהיא צריכה לשלם 200,000 שקל רק כדי לקנות את האדמה שכבר לפני הקמת המדינה אבא שלי גר בה. עד היום אני לא יכולה לשכוח את ההבעה שהייתה על פניה כשהיא חזרה מן השיחה. היא כעסה ואמרה: "אני אלמנה, אני לא עובדת, איך אני יכולה להביא את כל הכסף הזה?!", עד היום אני חיה במאבק בין מה שיש לבין מה שצריך להיות. הבנתי שצריך לשלם כדי לקנות את האדמה שלי, אבל הלב שלי אומר לי שזה לא הגיוני. נכון שהכפר שלי הוכר בשנת 1996, אבל אני לא מרגישה שהוא מוכר. רק לפני חמש

שנים קורצפו כבישים, עד עכשיו אין בכפר שלי בית ספר יסודי. כשהייתי קטנה, אמא שלי הייתה משלמת כדי שאוכל ללמוד בבית ספר בכפר אחר. אמנם עברנו קשיים רבים, אבל עדיין יש לנו תקווה.

אני מקווה שיבוא אדם וראש וועד בעל מיומנות שיעזור לכפר שלי להתקדם ולהתפתח. הכפר שלי מאוד יפה, יש בו אנשים טובים, אבל אנחנו צריכים עוד תמיכה. עם זאת, אני לא נגד המדינה. יש בראש שלי הרבה שאלות ודעות, אבל אני תמיד חושבת על הצד חיובי ומסתכלת על הכוס המלאה. כשהייתי בבית הספר היו עורכים לנו מפגשי הכרה ושיתוף פעולה בין יהודים לבין ערבים. אהבתי את המפגשים האלה. חיכיתי לכל מפגש, הסתכלתי, הקשבתי, וגם הם הקשיבו לי. למדתי מילים חדשות וחשתי כי הקבוצות התחזקו.

כשסיימתי בית ספר ורציתי לתרום למדינה שלי, עשיתי שנתיים שירות לאומי. הארוס שלי משרת כחייל קבע בירושלים. מי שפוגש אותי שואל אותי למה אנחנו נותנים למדינה אם המדינה לא נותנת לנו בחזרה. אבל אני לא חושבת באופן הזה. אני תמיד אומרת שאם אני חושבת טוב, יהיה טוב. אם אני חושבת רע, יהיה רע. אני חושבת שכולנו בני אדם, וכל אחד צריך לתרום למדינה שלו ולעזור. יבוא יום והחוקים יהיו טובים יותר, שוויוניים יותר, אבל בגדול אני נולדתי במדינת ישראל, אני שייכת למדינה ולא רואה בעצמי שייכת למדינה אחרת. עם כל הקונפליקטים והמאבקים שחוויתי אני עדיין שייכת. אני ערבייה, בדואית, מוסלמית, ישראלית.

חוויתי קונפליקט עם החברות שלי וזה פגע בי נפשית. לפני שהלכתי לשירות לאומי צחקו עלי וקיללו אותי. הן לא הבינו איך אני עושה שירות לאומי, ומה אני חושבת לעצמי. הסברתי להם מה אני חושבת, אמרתי להם שאני גרה במדינה ושאיני רוצה לתרום ולעזור. כשהן ראו את הארוס שלי והבינו שהוא משרת בצה"ל התגובות שלהן היו קשות. לא הצלחתי בשום דרך לשכנע אותן שזה לא משהו פסול, אלא ביטוי לחיים נורמליים.

אני שמחה שעדיין לא השפיעו עליי ושאיני עדיין מסוגלת לחשוב באופן חיובי. בחיי עברתי כמה קונפליקטים, קונפליקט ביני לבין עצמי, בין מה יש ומה צריך להיות, בין המדינה שלי לבין הכפר שלי והמשפחה. בסוף, אלו החיים שלי. יש שמחה, יש לי בית קטן ונחמד, אמא ואח טובים. זה מה שאני צריכה. אני חייה במדינה שלי בשלום, אין מלחמות ואין גזענות. זה מה שאני צריכה, אנחנו צריכים לראות תמיד מה יש בידיים שלנו. יש מדינות ויש אנשים שלא חווים שלום ושאינם להם בית. תמיד יש תקווה שהכול ישתנה לטובה.

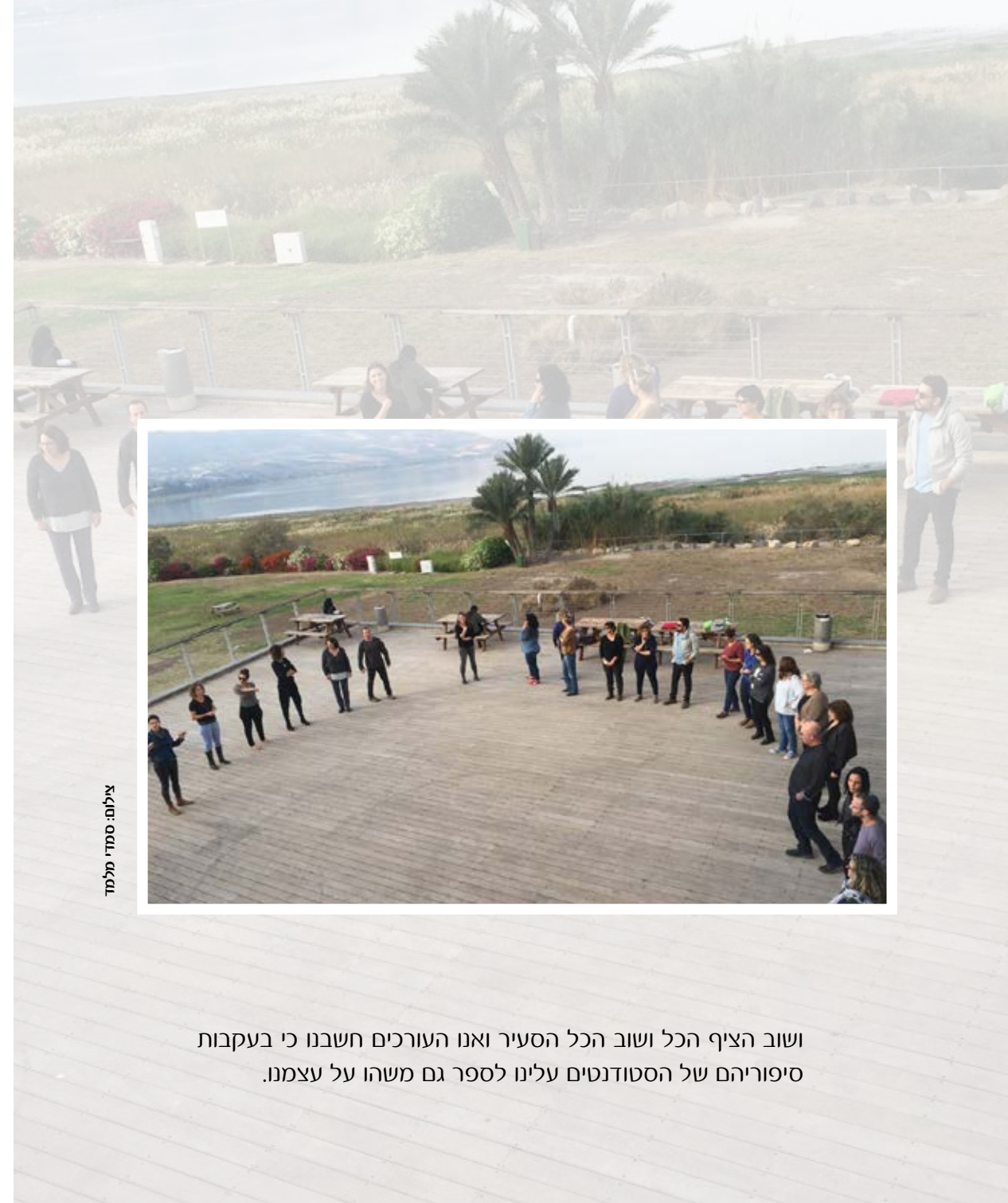
# מ(י) מתנדבת לפרופסור?

## סיביל היילברון

נולדתי בגרמניה, שם משפחתי חיה עד היום. הגעתי לישראל לראשונה בשנת 1979 כמתנדבת בקיבוץ ברקאי, שם פגשתי את בן זוגי. היום אנחנו מתגוררים בפרדס חנה, ויש לנו שלושה ילדים ושני נכדים. בתפקידי הנוכחי אני דיקנית בית הספר למדעי החברה והרוח במכללה האקדמית כנרת.

אחרי הביקור הראשון שלי בקיבוץ, חזרתי לגרמניה והמשכתי באוניברסיטת טיבינגן בלימודי האקדמיים. כששבתי לישראל בתחילת שנות ה-80, החלטתי להמשיך את לימודי האקדמיים בסוציולוגיה ומדעי הרוח באוניברסיטת תל אביב. בשנת 1999 סיימתי את לימודי הדוקטורט באוניברסיטת חיפה. בשנים האחרונות נעתי הרבה ונהייתי מהחיים בין שני העולמות ומהמעברים בין אירופה וגרמניה מחד, ובין ישראל מאידך. גם בחיי האקדמיים הייתי ועודני מעורבת בפרויקטים מחקריים ולימודיים בינלאומיים. מגפת הקורונה מקשה על קיומם של אספקטים אלו בחיי האישיים והמקצועיים. למעשה, הנכונות שלי לחיות בישראל - משימה מאתגרת בפני עצמה - התבססה תמיד על האפשרות לנסוע לחו"ל לעתים קרובות. הקורונה ערערה את יסודות ה"עסקה" הזאת, בתקווה שבאופן זמני בלבד.

לאורו של הרקע האישי שלי - גרמניה, לא יהודיה - אני שואלת את עצמי פעמים רבות, מדוע החלטתי לחיות כאן בישראל, ולהיות מעין "נציגה" של העם הגרמני אל מול קורבנותיו היהודים. בשנת 2012 החלטתי להתמודד עם הסוגיה, ויחד עם אניטה חביב הורנר, יצאנו למסע מחקרי בעקבות רגש השייכות הלאומית של בני הדור-השני לשואה החיים בגרמניה ובישראל. התובנות שעלו מן הראיונות שערכנו עם משתתפי המחקר בגרמניה ובישראל נשזרו בספר שפורסם בגרמנית תחת השם "Vielleicht – Heimat", המעיד על עצם הדרישה לקיומה של תחושת שייכות. למדנו מהראיונות ששייכות למקום שזורה בקונטקסטים שונים ובסיפורם האישי של המרואיינים.



צילום: סמרי מלמד

ושוב הציף הכל ושוב הכל הסעיר ואנו העורכים חשבנו כי בעקבות סיפוריהם של הסטודנטים עלינו לספר גם משהו על עצמנו.

אופן ההתמודדות של קהילות בעלות רמות שונות של קולקטיביות עם מגפת הקורונה והשלכותיה. אני מאמינה שקהילות המבוססות על מודלים שונים של חיים שיתופיים, על סולידריות ועל ערבות הדדית, מציעות אלטרנטיבה לניאו-ליברליזם השולט ברחבי העולם בכלל, במדינות המפותחות ובישראל בפרט. כפי שאני מראה במחקרי - קהילות אלו אף מתמודדות בצורה טובה יותר עם ההשלכות החברתיות הרחבות של מגפת הקורונה.

**ברמה האישית, השנים האחרונות התנהלו בצל מותה של אחיינית - יוהנה - בתה הבכורה של אחותי אולריקה ובעלה פיל, ואחותה של אנטוניה. יוהנה נפטרה בשנתה במפתיע וללא סימנים מוקדמים ב-19 באוקטובר 2019, בהיותה בת 24 בלבד. מותה של יוהנה שינה את חיינו באופנים רבים, ותמונתה היא המופיעה על כריכת הספר הזה. אני מודה לעמיתיי שהסכימו לשים את תמונתה על הכריכה. אני מאמינה שסיפורם של רבים, שונים וייחודיים בפני עצמם, מייצג את מה שלמדתי מיוהנה - "Jeder tickt anders aber keiner tickt richtig" - לכל אחד יש מקצב פנימי שונה, אבל אין מקצב פנימי נכון.**

בשנים האחרונות עסקתי במחקריי בסוגיות מעמדיות בדגש על שאלת הרקע וההשתייכות החברתית של יזמים המגיעים מקבוצות שונות במרחב החברתי של ישראל. במסגרת הזאת חקרתי יזמות עסקית בקרב חברי קיבוץ, נשים, מהגרים, יוצאי ברית המועצות לשעבר, יוצאי אתיופיה, ערבים-פלסטינים, חרדים ומבקשי מקלט. במחקרים אלו אני מתמקדת בקשר שבין הרוח היזמית לבין התרבות והמבנה הקבוצתי מהם מגיעים היזמים

על ידי הדגשת המאפיינים הייחודיים של יזמים מקבוצות אלו אל מול התופעה האוניברסלית של היזמות, אני מבקשת לחשוף את אי-השוויון המבני הפועל לרעתם של יזמים המשתייכים לקבוצות מסוימות באוכלוסייה. באופן כללי, העבודה המחקרית שלי שמה דגש על הקשר הסמוי בין היתרונות והחסרונות החברתיים והכלכליים המאפיינים את היזם, לבין הפוטנציאל למוביליות חברתית לעומת השתייכות לקבוצות שוליים. לצד זאת, אני בוחנת בעין ביקורתית את ההנחה לפיה יזמות מהווה מנוע לצמיחה כלכלית ואת המיתוס הטוען כי הצלחה היא פועל יוצא של כישרון ועבודה קשה.

לאורך השנים מילאתי תפקידים אקדמיים רבים. במרכז האקדמי רופין לקחתי חלק בפיתוח תוכנית אקדמית ייחודית עבור יוצאי אתיופיה, תוך התחשבות במכשולים הייחודיים הניצבים בפני צעירים המשתייכים לקבוצה זו בבואם להשתלב באקדמיה הישראלית. בזכות ההתנסות הזאת התפתחה ההבנה שלי בנוגע למציאות המורכבת של החברה הישראלית ולמדיניות השונה והטיפול המוסדי השונה כלפי מהגרים מרקעים שונים. בהמשך, מילאתי תפקידים ניהוליים ואקדמיים במכון להגירה ושילוב חברתי, ובין השנים 2012-2014 תפקדתי כראש התוכנית לתואר שני בהגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין.

בשנת 2014 הגשתי את מועמדוטי לתפקיד הדיקנית במכללת כנרת, ליוותה אותי התחושה שהגיע הזמן שאפגוש עוד שכבות וקבוצות בחברה הישראלית. מתוך אמונה חזקה בחלקן החשוב של המכללות הציבוריות ביצירת מוביליות חברתית עבור צעירים שהם דור ראשון להשכלה גבוהה, שמחתי מאוד על קבלתי את התפקיד. לתפיסתי, מערכת ההשכלה הגבוהה צריכה לאפשר לכלל האזרחים השתתפות משמעותית ומתגמלת בשוק העבודה הישראלי, ולכן משימתי היא לאפשר את הנגישות להשכלה גבוהה לכמה שיותר אזרחים במדינה.

לאחרונה, אני לוקחת חלק במספר פרויקטים מחקריים שמטרתם לבחון את



# ”איזה גזענות את חווה יא בלונדה?” מריה גרצקי

בשנת 1995, כשהייתי בת 3, הוריי שנולדו וגדלו בקזחסטן היגרו לישראל בתקופת 'ההגירה הגדולה' של יהודי ברית המועצות לשעבר. הגענו לקריית ים ושם העברתי את רוב שנות ילדותי והתבגרותי. שני הוריי לא למדו באקדמיה אבל אבא שלי מאד אהב ללמוד באופן עצמאי ותמיד עודד אותי לשאול שאלות ולחקור את העולם ובמידה מסוימת גם למלא בעתיד את תפקידי ב"תסריט האתני תרבותי" של יוצאי ברית המועצות לשעבר בישראל.

בגיל 14 הצטרפתי לתנועת הנוער העובד והלומד, שם גיבשתי את זהותי הפוליטית-חברתית. הזדהיתי עם תנועת השמאל ונהייתי למחנכת ולפעילה פוליטית. בתנועה לא היו לי חברים 'רוסים'. לא דיברתי רוסית, וניסיתי להתרחק ככל האפשר מהזהות ה"רוסית" שלי, אותה למדתי לקשר לחוסר שייכות, לנטיית פוליטיות ימניות וגזעניות, למעמד סוציו-אקונומי נמוך ולחוויות של זרות לתרבות הישראלית בתור 'רוסייה'.

בגיל 16, כשקיבלתי לראשונה את תעודת הזהות שלי, בשורת הלאום היה כתוב: "מוסלמית". אני זוכרת שזה הפתיע אותי ועורר בי שאלות לגבי מי אני, שעד אז לא ממש העסיקו אותי. חשבתי על הסבא הקומוניסט שלי, שהיה נוהג להכריז בגאווה: "במשפחה שלי יש יהודים, נוצרים ומוסלמים וכולם חיים ביחד", ועל סבתא שלי, שגדלה בבית יהודי ועברה בגיל 10 לבית יתומים, וכך ניצלה מהנאצים. חשבתי על הפעילות שלי בתנועה ועל החניכים שלי, ובסופו של דבר עניתי לעצמי שאני יהודייה, כי התחנכתי בתרבות היהודית ונאבקתי על ערכי החברה הישראלית, ושום גורם בירוקרטי לא יכול לקבוע עבורי את זהותי ואת השייכות שלי לחברה, לעם, ולהיסטוריה של המדינה הזו.

בהתחלה חששתי להראות את תעודת הזהות החדשה לחברים. עם הזמן אימצתי גישה יותר פוסט-מודרנית לגבי הזהות שלי והפסקתי לדאוג מכך. לפעמים

הרגשתי יהודייה, לפעמים אתאיסטית ולפעמים ישראלית. לרוב בחרתי לאמץ זהויות אוניברסליות של אזרחית העולם, של אישה ושל שמאלנית. במובן מסוים, אפילו התגאיתי בשורת המוסלמית בתעודת הזהות, לא מפני שהיה לי קשר ממשי לדת האיסלאם, אלא מפני שהייתה לי הזדמנות למחות נגד הגזענות והדעות הקדומות כלפי מוסלמים במדינה, בגופי ובזהותי הפורמלית.

באוגוסט 2011 התגייסתי לצבא כחיילת בודדה במסגרת גרעין נח"ל עם רוב חבריי מהתנועה, ושירתתי בתור מכי"ת. דוברי הרוסית שפגשתי במסגרת הצבאית היו בדרך כלל בתפקידים שלא זכו להערכה מצד המכי"ם ובני הגרעינים כמו אפסנאות, נשקייה ומטבח. עובדה זו חיזקה מבחינתי את התסריט לפיו 'רוסייות' מופיעה בהקשרים של מוחלשות וזלזול. הדעות הקדומות והגזענות כלפי 'רוסים' שיחקו תפקיד כפול בחיי באותה תקופה: מחד, הן באו לידי ביטוי בתפיסה שלי לגבי דוברי הרוסית בישראל כקבוצה מוחלשת שביקשתי לא להזדהות איתה, ומאידך, למרות ניסיונותי לטשטש את רוסייותי ולא להשתייך אליה, הדעות הקדומות והגזענות כלפי 'רוסייות' הופעלו גם עליי בתור 'רוסייה' שגדלה בחברה הישראלית.

כשהשתחררנו מהצבא חזרנו לחיים משותפים בקומונה ולפעילות הפוליטית בתנועה. בתור מהגרת וחיילת בודדה לשעבר, ידעתי שזו פריבילגיה שלא אוכל להרשות לעצמי זמן רב ושעליי לעזוב את הגרעין והתנועה כדי שאוכל לדאוג לבטחוני הכלכלי. באותה תקופה כמעט לא היכרתי אף אחד שהלך ללמוד באקדמיה, אך היה לי ברור שזה מה שאני רוצה וצריכה לעשות מרגע שעזבתי את התנועה. תמיד אהבתי ללמוד וראיתי בחקירה דרך להבין ולהסביר את העולם. אולי בזכות החינוך של אבי, אולי מתוך סקרנות אינטלקטואלית שטופחה גם בסמינרים של הנוער העובד והלומד. בנוסף, ידעתי שכדי להתקבל לעבודה אני צריכה תואר אקדמי, שהפך לתנאי בסיסי בקבלה לעבודה בישראל.

שאפתי ללמוד מסלול פרקטי בלימודים האקדמיים כדי שאוכל להבטיח את עתידי הכלכלי. חשבתי ללמוד עבודה סוציאלית, תחום שיאפשר לי הכשרה מעשית אחרי התואר, אך בסופו של דבר בחרתי בתחום שנראה לי גם פרקטי אבל גם פוליטי-חברתי, שייספק את הסקרנות האינטלקטואלית וירחיב את אופקיי לגבי המקום שבו אני חיה. לכן בחרתי ללמוד לימודי ארץ ישראל במכללה האקדמית כנרת.

גם במסגרת המחלקה ללימודי ארץ ישראל, כמו בתנועה, הייתי 'הרוסייה היחידה';

מה שאיפשר לי להמשיך להתנער מהזהות הרוסית שלי. הרגשתי שהמסגרות שבחרתי (התנועתית, הצבאית והאקדמית) אפשרו לי לברוח מהרוסיות שלי, לשכוח את הגזענות שחוויתי בתור כזו בקריית ים ולמנוע (או לפחות לנסות) מחוויות כאלו להתרחש בעתיד. הפעם היחידה שבה העליתי לדיון את סוגיית הזהות הרוסית שלי במהלך התואר הראשון הייתה בשיחה עם אחד המרצים שלי בשנה א'. אחרי כמה שיעורים שבהם הוא דיבר על גזענות של אשכנזים כלפי מזרחים, פניתי אליו אחרי השיעור ואמרתי לו שאינני מתנגדת לטענות לגבי הגזענות שחווים המזרחים עד היום, אולם השיח על מזרחים-אשכנזים בלבד מתעלם מקבוצות נוספות ששייכות לחברה הישראלית כמו האוכלוסייה הערבית, האתיופית והרוסית, שמודרות אפילו מהשיח הזה. הוא הסתכל עליי במבט תמוה ואמר: "את? איזה גזענות את חווה יא בלונדה? מה, שכולם חושבים שאת הזונה האוקראינית שלהם?" לא עניתי על השאלה הזו ומאז לא העליתי את הנושא שוב.

בספורים שהיו חובה כחלק מתוכנית הלימודים, היינו מתבקשים להביא "מנות מושקעות" של אוכל לארוחת צהריים משותפת. הסטודנטים והמרצה הביאו מאכלים כאלה, שאז לא ידעתי את השמות שלהם. אני זוכרת שהמרצה היה מביע התלהבות מהמנות השונות ומנהל דיונים ארוכים עליהן, על האופן בו הם הוכנו ועל המצרכים הייחודיים שמהם נוצרו, תוך שימוש במושגים ושמות של מאכלים שלא הכרתי. אני זוכרת שזה הטריד אותי, מדוע הם מדברים כל כך הרבה על אוכל במסגרת של קמפוס לימודי שאמור לעסוק בדברים אחרים, 'חשובים יותר'? בדיעבד הבנתי שאולי זה דווקא הדבר הכי חשוב שלמדתי אצל אותו מרצה: איך זה נראה כשהגבולות המעמדיים והתרבותיים נחשפים פתאום ומופגנים למרות כל הניסיונות שלי לטשטש אותם.

הלימודים בתואר הראשון היו מרתקים עבורי. הייתי מצטיינת דיון והיה לי גם זמן פנוי להמשיך בפעילות הפוליטית שהייתה חלק חשוב מחיי עוד מהתקופה בתנועה. בשנה הראשונה הקמתי במכללה קבוצת הידברות בין סטודנטים יהודים לערבים שנקראה "דוגרי", בשנה השנייה המשכתי להוביל את קבוצת ההידברות ובמקביל הצטרפתי לאגודת הסטודנטים, ועבדתי בתור ראש מדור מעורבות חברתית. בשנה השלישית כתבתי סמינריון על הכפרים הבדואיים הלא מוכרים בגליל. בדיעבד, אני מבינה שבחרתי לעסוק בנושאים הרחוקים מסוגיות הקשורות ליוצאי ברית המועצות בישראל, וכך לנסות להתרחק ולהתנער גם מהזהות ה"רוסית" שלי.

במהלך הלימודים הכרתי את פרופ' סיביל היילברון במסגרת הקורס "לכידות

חברתית וסולידריות בחברה הישראלית" שבו גם שימשתי עוזרת הוראה. המפגש עם סיביל היה מיוחד עבורי והוליד תפנית בגישה שלי לזהויות שונות בחברה הישראלית וגם לזהויות שלי. תכני הקורס וגם השיחות הלא פורמליות שקיימנו גרמו לי לחשוב על משמעויות שאינן תואמות לזהות האשכנזית ההגמונית בחברה הישראלית ולחשיבות של מתן קול ובמה לסטודנטים מהפריפריה שמגיעים מרקעים מגוונים. כך גם נולד הרעיון לכתיבת ספר זה.

כשהגעתי ללמוד את התואר השני בסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת בן-גוריון, פגשתי לראשונה את הרוסיות בקונטקסט אחר. המפגש הזה התגלם דרך המפגש עם המנחה שלי, ד"ר יוליה לרנר, ודרך ההכרות שלי עם חברותיי ללימודים דוברות הרוסית. מעולם לא היו לי חברות "רוסיות", לכן, כשהתחלנו את שנת הלימודים, לא חשבתי שאמצא שפה משותפת איתן. אך המפגשים במסגרת הלימודים במחלקה גילו נקודות דמיון רבות בינינו, לא רק מבחינה חברתית אלא גם מבחינת ההתמקמות שלנו בשדה האקדמי והמחקרי. החברות במחלקה נהיו "החברות הרוסיות" הראשונות שלי ובזכותן גם חזרתי לדבר בשפה הרוסית, שנהייתה השפה המשותפת שלנו. כלומר, דווקא במסגרת האקדמית, חשתי שייכות לא מתוך הניסיון לטשטש את הרוסיות/סובייטיות שלי, אלא מתוך חשיפתה.

נתקלתי בשמה של יוליה לרנר כאשר הגעתי למחלקה וחיפשתי מנחה לתזה. האמת היא שהופתעתי לגלות מרצה וחוקרת "רוסיה" באוניברסיטה, במיוחד בתחומים של מדעי הרוח והחברה, כיוון שלא שמעתי על כאלה לפני כן. המפגש היחיד שלי עם דוברות רוסית במסגרת האקדמית עד אז היה דרך עובדות ניקיון. הפגישה הראשונה במשרד של יוליה הייתה מרתקת הן מבחינת התוכן של השיחה והן מבחינת הקונטקסט שבו היא התרחשה: מחוץ לגבולות המוכרים של פריפריה ומוחלשות. אני זוכרת שכשיצאתי ממשרדה לא האמנתי שהשעתיים האחרונות עברו כמו חמש דקות.

לא דיברתי עם יוליה ברוסית אלא בעברית. אבל זמן קצר לאחר שהתחלתי לכתוב את התזה בהנחייתה, יוליה ארגנה כנס באוניברסיטה שבו השתתפו חוקרות מכל העולם, ושרבות מהן דוברות רוסית. הכנס התנהל באנגלית, אך המבטא הרוסי בלט אצל הרבה מהמרצות ובהפסקות שמעתי אותן מדברות רוסית ביניהן. הרגשתי מוזר, משהו לא 'התיישב' עבורי בסיטואציה. הבנתי שכאן לראשונה נחשפתי לשפה הרוסית במסגרת האקדמית, דרך חוקרות שאני לומדת מהן ורוצה להיות כמוהן. הכנס והמפגש עם יוליה היה משמעותי עבורי כי הוא אפשר לי לדמיין את המשך



# אמא לתואר ראשון

## זהר צור

נולדתי בעין-גב בשלהי 1975, כבת זקונים אחרי שני אחים ואחות, במשפחה עם שורשים ציוניים עמוקים, על שפת הכנרת. אני בת דור שלישי לראשוני הקיבוץ: סבי מצד אמי נהרג בימי המערכה על הקיבוץ. אבי הגיע לעין-גב עם גרעין נח"ל בגיל 18, הורי היו והינם מעורבים בקיבוץ ולאורך השנים מילאו תפקידים ציבוריים רבים. אבי עבד שנים רבות בתנועה הקיבוצית ואף היה מזכ"ל בשיאו של המשבר הכלכלי הגדול, שממנו התנועה קמה והמשיכה לגדול ולהתפתח.

הוריו של אבי ירושלמים, אנשי משרד החוץ. סבי היה שליח במצרים, יוון ובלגיה, שגריר בצרפת, והשגריר ראשון באמריקה הלטינית. שתי סבותיי, זכרן לברכה, היו נשים חזקות ודעתניות שהגיעו מהמדינות הבלטיות, כל אחת מרקע שונה, לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. שתיהן היו עוגן ומגנט משפחתי לשני צדדי המשפחה וביניהן היתה חברות קרובה.

גדלתי בקיבוץ שיתופי בשנות ה-80. לא ידענו שפע אך גם לא מחסור. חיינו סבבו סביב המסגרות החינוכיות: בית הספר, ובית הילדים. חברת המבוגרים עטפה אותנו וסיפקה את כל צרכינו. חינוך הילדים היה ערך עליון. חיינו בהוויה הפוליטית של תנועת העבודה בלי להבין עד הסוף את המשמעות, אך הבנו מהי צניעות, שותפות, רגישות וחברות קרובה. היינו קבוצה גדולה ועד היום אנחנו שומרים על קשרי חברות בינינו. לאחר השירות בצבא חזרתי לקיבוץ לשנה ואחריה יצאתי לטיול בדרום אמריקה ומשם לזמן ארוך בניו יורק. פרחתי בכך העירוני שבו התאפשר לי להיות אנונימית, להסתובב ברחובות בלי שאף אחד יכיר אותי או את משפחתי. לימים חזרתי לארץ והתגלגלתי בין תל אביב לבין הצפון הביתי. בסוף שנות ה-20 לחיי חזרתי לקיבוץ, קודם בתור תושבת ובגיל 32 הפכתי לחברה מן המניין.

דרכי באקדמיה ואת עצמי שייכת אליה. באופן מפתיע ולא מובן מאליו, זכיתי לתחושת שייכות והכרה דווקא כשויתרתי על הניסיונות לטשטש את 'רוסיית'.

היום אני דוקטורנטית במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת בן גוריון. אני חוקרת את שדה ההשכלה הגבוהה המשתנה כיום ואת האופן שבו תהליכי דיגיטליזציה ומסחור מעצבים את תרבות הידע שלנו. בתוך כך, אני גם מבינה את החשיבות שיש לחוקרים שמגיעים מרקעים שונים ומגוונים בעיצוב וייצור תהליכי יצירת הידע באקדמיה.

המהלך הכביכול פרטי שאותו פורסת הביוגרפיה שלי שזור בתהליכים חברתיים ותרבותיים ומאפיין בפועל הרבה סיפורי חיים של מהגרים בחברה הישראלית. לצד קביעותם של הגבולות התרבותיים והמעמדיים, אותם הראיתי בסיפור, התגלמו לאורך הסיפור גם נדילותם. המעברים בין זהויות שנתפסות כמנוגדות - למשל יהודייה/מוסלמית, רוסייה/"משתכנת", דור ראשון להשכלה גבוהה מהפריפריה/ חוקרת באקדמיה - משקפים את האפשרות לאמץ זהויות היברידיות ודינמיות שאינן מחויבות לקטגוריות קשיחות וחד משמעיות ומאפשרות דרגות שונות של חופש.

בכל שנות נעוריי וכמעט עד גיל 30 עבדתי ועסקתי בתיירות. הגעתי אל תחום החינוך במקרה, כשהתבקשתי להחליף את אחותי בתפקיד הדרכה. נשארתי בתפקיד למשך עשור והתקדמתי לנהל את מערכת החינוך בעין-גב. אהבתי את ההדרכה, את המפגש עם הילדים והנוער, את היכולת להיות דמות משמעותית לאחרים. התפקיד כלל גם את ליווי החניכים בני הנוער במסעות לפולין. יצאתי לשלושה מסעות ובראשון הרגשתי שמשהו בי משתנה. כל מה שספגתי במשך השנים משני הוריי המחנכים ומהבית הציוני התייצב לזהות ישראלית, קיבוצניקית, המבקשת את שוויון ערך האדם ורצון לחברות עמוקה וקרובה עם האנשים שמרכיבים את פאזל החיים שלי. העמקתי את עבודתי בחינוך ובגיל מאוחר יצאתי ללימודי תואר ראשון בחינוך וקהילה במכללה האקדמית כנרת.

בשלב מסוים, לאחר שלא מצאתי בן זוג להקים אתו משפחה, החלטתי להביא ילד לבד. ההחלטה להביא ילד לבד, בקיבוץ בפריפריה, לא היתה מקובלת עד אז, לא נתקלתי בהתנגדויות אך החברים לא הכירו את התהליך והיו הרבה שאלות וסקרנות, מאז כבר יש בקיבוץ עוד שלוש אמהות שהחליטו לעשות את אותו תהליך. יש בהחלטה שלי ניפוץ חלום של אהבה ושותפות לחיים, אבל ברגע שהתקבלה הייתי מאוד משימתית כלפיה, התהליך הרפואי הוא ארוך יחסית ודורש בדיקות רבות לראות כי אכן אני כשירה לתהליך, בכולן ליוו אותי תמיד חברים טובים. לאחר מעט ניסיונות נכנסתי להריון וילדתי בתחילת 2011, אם יחידנית - טייטל חדש. נכנסתי לתהליך בביטחון שאקבל תמיכה מהמשפחה וממעגל החברים הקרובים. כשנולד בכורי, הייתי בתפקיד ציבורי בקיבוץ של ריכוז מערכת החינוך, בלחץ של החברה, מתוך אמירה חברתית שיהיה טוב יותר כי ארחיב את המשפחה, אחרי שנתיים ניסיתי להביא לבני אח, שוב באותה הדרך, הפעם הדרך היתה הרבה יותר ארוכה, מלווה בלידה שקטה וניסיונות חוזרים, לאחר מסע לא קצר ולא פשוט נולד בני השני והמשפחה הקטנה התרחבה. רק בדיעבד יכולתי להסתכל על התהליך ועל המשימתיות שגברה בכל נסיון שלא צלח.

משפחתי גדלה והתרחבה בקיבוץ, הורי, אחיי ואחותי גרים גם הם בקיבוץ. לאחותי שלוש בנות, גיסי עמיחי, בעלה, נפטר באופן פתאומי בגיל צעיר. לאורך זמן רב, היינו ארבעה דורות חיים בעין-גב, סבתי מצד אמי שגרה בקיבוץ, הלכה לעולמה בגיל מבוגר מאוד ואנחנו זכינו להביא לה נינות ונינים שהיו חלק מחייה. יש לנו בית מבטחים רב דורי איתן, הקרבה להוריי מחזקת את כולנו.

הזהות שלי ממשיכה להתהוות. אני עדיין מעורבת מאוד בתהליכים שעובר הקיבוץ המשתנה, חברת הנהלה ופעילה בוועדות שונות. היום אני בעיצומו של תואר שני במכללת רופין, עובדת כעוזרת הוראה של פרופ' סיביל היילברון ומתרגלת בחוג לחינוך וקהילה, שהוא נחשב לבית במכללה, שם למדתי את לימודי התואר הראשון, התחברתי להוויה שלו, היינו המחזור הראשון שלו במכללה, הגענו אליו שלוש נשים בגיל מבוגר יחסית לתואר ראשון, החברותא הלימודית, התכנים והמפגש עם המרצים פתחו את עולמנו, בשנה ג' פרופ' סיביל היילברון היתה מרצה שלנו בנושא סולידריות בחברה הטרוגנית, לימים נעשיתי עוזרת הוראה שלה, בתפקיד עוזרת ההוראה, הגעתי לעסוק בספר האתנוגרפיות.

הלימודים במכללה היו המפגש הראשון והמשמעותי שלי עם חברה הקרובה אליי גיאוגרפית אך אינה מוכרת לי כלל. כל אחד מהסטודנטים שפגשתי הוא עולם ומלואו, וכולם מהווים חלק גדול ולא מוכר של החברה הישראלית. אני מקווה שהיכרות הזו תאפשר לי להמשיך לפתח את היכולת שלנו לייצר קירבה בין חלקי הפאזל האנושי המגוון שממנו מורכבת האקדמיה.

אז כבר הייתי נתון למחקר על תולדות התנועה החלוצית, הקיבוץ, החברה הישראלית. שבתי לקיבוץ עבדתי במסעדה של הקיבוץ כשפרצה מלחמת יום הכיפורים. יצאתי לערוך את 'שדמות' ביטאון צעירי התנועה הקיבוצית שנוסד על ידי אברהם שפירא. הוצאתי לאור את ספרי הראשון 'ללא כתונת פסים' בעריכתו. לימדתי בחוג למקורות ישראל באורנים והמשכתי בחקירותיי. לימים עבדתי במחלקת ההדרכה של התנועה הקיבוצית המאוחדת שם קיימנו את הסדנאות הראשונות ללימודי מקורות ישראל, התנועה החלוצית בהן שולבו הוראת טקסטים עם דינמיקה קבוצתית. לימדתי במכללת עמק הירדן תולדות ארץ ישראל לתלמידים מכל קצוות החברה הישראלית היהודית והערבית. ב1989 נבחרתי לכהן כמזכיר התנועה הקיבוצית המאוחדת תפקיד בו כיהנתי ארבע שנים. בתום תפקידי המשכתי בעבודתי החינוכית ובמחקריי. ערכתי וכתבתי כמה ספרים ואני משתדל להתמיד בפעולתי זו עד היום.

בעין-גב קיבוצי גרים היום ארבעת ילדיי וחמשת נכדיי המעניקים לי כוחות ותקווה. אני מאמין בתקווה להתמודדות חינוכית על תיקון מתמיד ויצירה קהילתית בחברה הישראלית, בעם היהודי ובאנושות כולה וממשיך ללמוד ממסמכים ובמיוחד מאנשים.

## מדיפלומטיה לאיש חינוך

### מוקי צור

נולדתי בירושלים בימי הסיפוח של אוסטריה לגרמניה במרץ 1938. ז' אדר תרצ"ח. הוריי יעקב צור טשרנוביץ ווירה גוטליב. גדלתי בשכונת רחביה בירושלים. התחלתי ללמוד בבית הספר בו למד אבא שלי בגימנסיה רחביה עד פרוץ מלחמת העצמאות. בתום המלחמה נסעה משפחתי לדרום אמריקה כשאבא מייצג את מדינת ישראל. שם נכנסתי לתנועת נוער ובגיל 11 החלטתי לחיות בקיבוץ למרות שלא ידעתי מה זה. כשאבא מונה כשגריר ישראל בפאריס הייתי בן 14. שבתי לירושלים לגור אצל דודיי ימימה טשרנוביץ ויוסף אבידר. כשיצאו דודיי לברית המועצות להיות גם הם שגרירים בנות הדוד שלי ואני חיינו בקומונה שהקמנו בירושלים כדי לא לחיות בחיי הדיפלומטיה של הורינו בפאריס ובמוסקבה.

בגיל 18 הגעתי עם חברי הגרעין שלי, גרעין אמירים, לעין-גב. התגייסנו לנח"ל כשבסיסנו הוא קיבוץ עין-גב שהיה אז קיבוץ גבול. יצאתי להדרכה בנוער העובד והלומד, בסיום שירותי הצבאי נבחרתי להיות מזכיר של הקיבוץ. שלוש פעמים הייתי מזכיר הקיבוץ. ב1962 עמדתי בראש מחלקת ההדרכה של הנוער העובד. נישאתי לבת עין-גב אימי צוקרמן. שבתי לקיבוץ ויצאתי ללמוד באוניברסיטה העברית בירושלים פילוסופיה, פילוסופיה עברית וקבלה. לימדתי בתיכון האזורי בית ירח והדרכת בתנועת נוער. אחרי מלחמת ששת הימים השתתפתי במערכת הספר "שיח לוחמים" שנערך על ידי אברהם שפירא, ערכתי את הקובץ "בדרכם" עם תאיר זבולון ואלישע וולוצקי לזכר נופלים במלחמה ואת קובץ "השיחות בין צעירים" יחד עם יריב בן אהרון ואבישי גרוסמן. ב1969 יצאתי עם משפחתי לשליחות בקרב סטודנטים יהודים ברחבי ארצות הברית ועבדתי בתנועת הנוער הבונים.



# אחרית דבר

## ”להבין פירושו להבין את השדה שיחד איתו ושכנגדו אדם נבנה”

(פייר בורדייה, 2002)

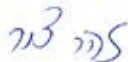
בספרו ”סקיצה לאנליזה עצמית” הציג בורדייה, אחד מהסוציולוגים המשפיעים ביותר של המאה ה-20, בחינה מחודשת של סיפור חייו הפרטי. אל מול התפשטות החשיבה הפסיכולוגית והפסיכו-אנליטית בחברה המערבית, הציע בורדייה התבוננת סוציו-אנליטית עצמית על ידי בחינה של התהליכים החברתיים שעיצבו אותו. הספר ”פגישה חצי פגישה” הוא במידה רבה ניסיון להבין את חווית החיים של סטודנטים בפרפרייה הישראלית דרך הבנת ההקשרים הרחבים: הפוליטיים, הגלובליים והמקומיים שבהם הם נוצרים, ובשפתם עצמם.

לספר זה מצורף חלום חינוכי: לחזק את יסוד הפגישה בין הלומדים. להביא את הביוגרפיה שלהם אל תהליך הלמידה האקדמי. אנו מקווים שהניסיון לא יישאר מיותרם. שהסיפורים הכל כך שונים זה מזה. בתוכם ובנקודות המוצא שלהם, יחזקו את יכולתם של סטודנטים ומורים בעולם האקדמיה הישראלי להתמודד עם שורשיהם ועם השינויים המפליגים המתחוללים בסביבתם. מפגשים כאלו יכולים לעודד את התקווה שזרויות יהיו גשר ולא מחסום. שהמשתתפים בפגישה ידעו לארח זה את זה ולא לאיים. שהשונה יטפח את האוניברסלי, יחזק את התקווה שהיא הבסיס של החינוך.

לסיום, אנו מבקשים להודות לכלל הסטודנטיות והסטודנטים שלנו, אלו שסיפוריהם נכנסו לספר זה ואלו שלא. במהלך שלושת השנים שנלמד הקורס במכללת כנרת, כתבתם ושיתפתם אותנו בסיפוריכם האישיים ואנו למדנו מכם לא פחות. תודה גדולה על כך.



מוקי צור



זהר צור



מריה גרצקי



פרופ' סיביל היילברון